

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ :ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

**Προσδοκίες των φοιτητών για τις μελλοντικές απολαβές
τους και τις προοπτικές απασχόλησης στην αγορά εργασίας.
Η περίπτωση του τμήματος κοινωνικής και εκπαιδευτικής
πολιτικής**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ:
Αναστάσιος Α. Πλέσσιας

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
Κουτσαμπέλας Χρήστος

Κόρινθος Ιούνιος 2021

ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Κουτσαμπέλας Χρήστος (Επιβλέπων)

Κατσήs Αθανάσιος

Δημόπουλος Κωνσταντίνος

Περιεχόμενα

Περίληψη	5
Εισαγωγή	5
1. Μετάβαση στην αγορά εργασίας	8
1.1. Κινητικότητα φοιτητών.....	9
1.2. Σπουδές στο εξωτερικό και μαθησιακή εμπειρία.....	10
1.3. Γνώση, δεξιότητες και ο ρόλος των πανεπιστημίων.....	13
1.4. Η Πρακτική Άσκηση.....	14
2. Η ελληνική αγορά εργασίας	15
2.1. Η ζήτηση και η προσφορά διαφορετικών προσόντων και δεξιοτήτων.....	18
2.1.1. Τάσεις στην προσφορά.....	18
2.1.2. Τάσεις στην ζήτηση δεξιοτήτων στην Ελλάδα.....	22
2.2. Διαφορές και ανισοροπίες στην ελληνική αγορά εργασίας.....	24
2.2.1. Μια χρόνια αναντιστοιχία προσφοράς και ζήτησης δεξιοτήτων.....	24
2.2.2. Η επίδραση των μέτρων λιτότητας στην ελληνική οικονομία και η επιδείνωση των ανισοροπιών στην ελληνική αγορά εργασίας στα χρόνια της οικονομικής κρίσης.....	25
3. Θεωρίες του ανθρώπινου κεφαλαίου και εκπαίδευση	28
3.1. Βιβλιογραφική ανασκόπηση.....	28
3.2. Μία σύντομη εισαγωγή στη θεωρία ανθρώπινου κεφαλαίου.....	41
4. Μεθοδολογία	47
4.1. Συμμετέχοντες.....	47
4.2. Ερευνητική μεθοδολογία και προσέγγιση.....	48
4.3. Ερευνητικό εργαλείο.....	48
4.4. Ερευνητική διαδικασία.....	49
4.4.1 Διαδικασία συλλογής δεδομένων.....	49
4.4.2. Διαδικασία εκτέλεσης έρευνας.....	49
5. Εμπειρική ανάλυση	50
5.1 Δημογραφικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των φοιτητών του δείγματος.....	50
5.2 Προσδοκίες των φοιτητών.....	63

Συμπεράσματα και ιδέες για μελλοντική έρευνα	69
Βιβλιογραφία.....	73

Περίληψη

Η παρούσα εργασία ασχολείται με τις προσδοκίες των φοιτητών για τις απολαβές και την επαγγελματική τους πορεία κατά τη μετάβαση από το πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας. Για το σκοπό αυτό μελετήθηκαν σχετικές έρευνες για τις προσδοκίες των φοιτητών από τη διεθνή βιβλιογραφία, καθώς και έρευνες σχετικά με την αγορά εργασίας στην Ελλάδα καθώς και την απορρόφηση και την ένταξη σε αυτή των πρόσφατων αποφοίτων. Γίνεται επίσης αναφορά στις θεωρίες ανθρώπινου κεφαλαίου για την δημιουργία ενός ολοκληρωμένου θεωρητικού πλαισίου για την καλύτερη στήριξη της έρευνας η οποία αναλύεται στο δεύτερο μέρος της εργασίας και έχει ως σκοπό να αναδείξει τη στάση που έχουν οι φοιτητές του Τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής σχετικά με το επαγγελματικό τους μέλλον. Πιο αναλυτικά πραγματοποιείται προσπάθεια διερεύνησης της αισιοδοξίας/απαισιοδοξίας που έχουν οι φοιτητές για το επαγγελματικό τους μέλλον. Επιπρόσθετα σκοπός της έρευνας είναι να διερευνηθούν κατά πόσο οι απόψεις των φοιτητών είναι κοντά στην πραγματικότητα. Στην έρευνα βρέθηκε πως οι φοιτητές του δείγματος είναι γενικά απαισιόδοξοι για το επαγγελματικό τους μέλλον και δεν έχουν θετικές προσδοκίες για το μέλλον τους στην χώρα, ενώ οι προσδοκίες τους για τα μελλοντικά τους εισοδήματα ποικίλουν.

Εισαγωγή

Η αγορά εργασίας στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας ειδικά ανάμεσα στους νέους, ενώ η πρόσφατη οικονομική κρίση είχε σημαντικό αρνητικό αντίκτυπο στην αγορά εργασίας, επηρεάζοντας, μεταξύ άλλων, την απασχόληση των φοιτητών και των αποφοίτων πανεπιστημίων. Καθώς η ανεργία και η υποαπασχόληση караδοκεί στην επαγγελματική διαδρομή των αποφοίτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης οι φορείς των πανεπιστημίων προβλέπεται να υιοθετήσουν μέτρα που θα ενισχύουν την απασχολησιμότητα των πτυχιούχων τους και τις απολαβές στην αγορά εργασίας. Υπάρχουν στοιχεία που υποδεικνύουν ότι οι φοιτητές δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην απασχολησιμότητα και καταλήγουν σε εκπαιδευτικές επιλογές που ενισχύουν τις προοπτικές απασχόλησής τους και τις μελλοντικές οικονομικές τους απολαβές, προκειμένου να ικανοποιήσουν μελλοντικά στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό τις προσδοκίες τους (Menon, 2014).

Γενικότερα, η έννοια της «προσδοκίας» ορίζεται ως η σχηματιζόμενη αντίληψη για μελλοντικά αποτελέσματα ή μελλοντικές καταστάσεις, σχετικά με σκοπούς και

στόχους που επιθυμεί ένα άτομο να εκπληρώσει, σύμφωνα με τον Μπασέτα (2010). Επιπρόσθετα, οι προσδοκίες είναι επίκτητες, δηλαδή δεν κληρονομούνται και αποτελούν αφορμή για να πραγματοποιηθούν οι σκοποί και οι στόχοι ενός φοιτητή (στο εν λόγω πλαίσιο έρευνας) καθώς και κινητήρια δύναμη για δράση (Κουτελέκος & Χαλιάσος, 2014; Μπασέτας, 2010). Επίσης, οι προσδοκίες θεωρούνται ως σύνθετες κατασκευές, που περιέχουν όχι μόνο τις ιδανικές προσδοκίες, δηλαδή αυτό που το άτομο θα ήθελε να συμβεί, αλλά και τις προβλέψεις, δηλαδή αυτό που σκέφτεται το άτομο ότι είναι πιθανό να συμβεί καθώς και τις κανονικότητες, οι οποίες διαμορφώνονται μέσα από τις προηγούμενες εμπειρίες του ατόμου σε παρόμοια περιβάλλοντα (Stevenson & Sander, 1998).

Οι προσδοκίες των φοιτητών εξαρτώνται από διάφορους παράγοντες, όπως το φύλο, η ηλικία, η κουλτούρα, ο τύπος του πανεπιστημίου φοίτησης και ο τρόπος που φοίτησε στο πανεπιστήμιο αυτό (Headar et al, 2013; Parahoo et al, 2013; Wardley et al; 2013; Sander et al, 2000).

Οι Andonova και Mojsoska-Blazevski (2015), κατέληξαν στην έρευνα τους, πως οι προσδοκίες που αφορούν τα οφέλη από την τριτοβάθμια εκπαίδευση συσχετίζονται με την εκπαίδευση του πατέρα, το έτος σπουδών, τις πηγές πληροφόρησης που αφορούν τους μισθούς που κυμαίνονται στην αγορά εργασίας, την εθνικότητα, το φύλο, την αντίληψη σχετικά με την απασχολησιμότητα, τον τομέα σπουδών και τη χώρα στην οποία θα απασχοληθούν μελλοντικά τα άτομα καθώς και την εργασία κατά τη διάρκεια των σπουδών.

Αρκετοί μελετητές θεωρούν πως οι προσδοκίες των σπουδαστών από το πτυχίο τους και τις σπουδές τους συνδέονται με τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου. Συγκεκριμένα, οι Brunello, Lucifora και Winter-Ebmer (2004) υποστηρίζουν ότι όταν τα άτομα αποφασίζουν αναφορικά με τη συνέχιση των σπουδών τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αντί να προχωρήσουν άμεσα στην αγορά εργασίας, προβληματίζονται και επηρεάζονται από τις προσδοκίες που διαμορφώνουν για τα μελλοντικά κέρδη όσο και για τις ευκαιρίες απασχόλησης. Γενικότερα, το μορφωτικό επίπεδο, η επιλογή του επαγγέλματος, οι αποφάσεις για εργασία καθώς και αρκετές άλλες οικονομικές αποφάσεις, απαιτούν από τα άτομα να διαμορφώνουν τις προσδοκίες τους για τα διαφορετικά πιθανά αποτελέσματα, κάτω από διάφορες απρόβλεπτες καταστάσεις (Wolter, 2000).

Σύμφωνα, με τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου οι αποφάσεις των ατόμων αναφορικά με τη συνέχιση των σπουδών τους εξαρτώνται από τη σύγκριση μεταξύ

του επικείμενου οφέλους και το κόστους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ως εκ τούτου διαμορφώνουν προσδοκίες αναφορικά με τα οφέλη της εκπαίδευσης τα οποία επέρχονται σε μελλοντικούς περιόδους. Τα οφέλη περικλείουν τις μη χρηματικές αποδόσεις αλλά και τα υποκειμενικά αναμενόμενα μελλοντικά κέρδη που εξαρτώνται από την αποφοίτηση, ενώ τα έξοδα περιλαμβάνουν το άμεσο κόστος καθώς και το κόστος ευκαιρίας που με τη σειρά του εξαρτάται από τις μισθολογικές απολαβές που αναμένεται να έχει ένα άτομο με απολυτήριο λυκείου (Smith & Powell, 1990).

Στο υφιστάμενο ερευνητικό πλαίσιο, οι προσδοκίες που διαμορφώνουν οι φοιτητές για την αγορά εργασίας φαίνεται να προσδιορίζονται από πλειάδα δημογραφικών και κοινωνικοοικονομικών παραγόντων, καθώς και να επιδρούν σε άλλες συμπεριφορές και αποτελέσματα που σχετίζονται με την αγορά εργασίας. Για παράδειγμα, πολλές μελέτες εστιάζονται όχι μόνο στην εκπαίδευση όπως ήδη αναφέραμε αλλά και στο εισόδημα των γονέων ως βασικό οικονομικοκοινωνικό παράγοντα που επηρεάζει τις προσδοκίες των φοιτητών αναφορικά με τις αναμενόμενες αποδοχές τους (Williams & Gordon, 1981; Webbink & Hartog, 2004; Delaney et al, 2011). Άλλες μελέτες εστιάζονται στην επιρροή των γονέων στις προσδοκίες που διαμορφώνει ένας νέος. Για παράδειγμα, οι Heins, Hendricks, και Martindale (1982) βρίσκουν ότι οι οικογένειες συχνά ενθαρρύνουν τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές φιλοδοξίες των αγοριών και σε λιγότερο βαθμό των κοριτσιών. Γενικότερα, φαίνεται σε διεθνές επίπεδο να υπάρχουν κοινές τάσεις στους παράγοντες που σχετίζονται με τις προσδοκίες απασχολησιμότητας και οικονομικών απολαβών στους φοιτητές και τους αποφοίτους πανεπιστημίων μεταξύ των χωρών (Menon, Pashourtidou, Polycarpou & Pashardes, 2012). Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ των προσδοκιών και άλλων αποτελεσμάτων, όπως για παράδειγμα, η μελέτη των Sloane και Williams (2000), που διαπίστωσαν υψηλότερα επίπεδα επαγγελματικής ικανοποίησης για τις γυναίκες συγκριτικά με τους άνδρες, παρά τον χαμηλότερο μισθό που λάμβαναν και υπογράμμισαν στην έρευνά τους ότι ίσως οφείλεται στο ότι οι γυναίκες διατηρούν χαμηλότερες επαγγελματικές προσδοκίες από τους άντρες.

Στην παρούσα εργασία σκοπός είναι να εξεταστεί η εικόνα των προσδοκιών που έχουν οι φοιτητές για την μετέπειτα επαγγελματική τους πορεία καθώς και για τις απολαβές που προσδοκούν μέσω αυτών μέσα από την θεωρητική ανασκόπηση και την εξέταση μελετών που έχουν γίνει για το συγκεκριμένο θέμα. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας διεξήχθη ποσοτική έρευνα που έχει ως σκοπό να αναδείξει τη στάση που έχουν οι προπτυχιακοί φοιτητές σχετικά με το επαγγελματικό τους μέλλον μέσα

από ερωτηματολόγια που διαμοιράστηκαν στους φοιτητές του Τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι το εν λόγω θέμα δεν έχει διερευνηθεί καθόλου στην ελληνική βιβλιογραφία και ως εκ τούτου μπορεί να θεωρηθεί ότι η παρούσα μελέτη έχει διερευνητικό και πιλοτικό χαρακτήρα.

- Στο 1ο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής γίνεται μία αναφορά για την μαθησιακή εμπειρία των φοιτητών καθώς και μία γενική εικόνα για την μετάβασή τους από το πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας.
- Στη συνέχεια, στο 2ο κεφάλαιο γίνεται παρουσίαση της εικόνας της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα καθώς και την επίδραση της οικονομικής κρίσης του 2008 σε αυτή και τις μεταβολές που επέφερε ως αποτέλεσμα.
- Έπειτα στο 3ο κεφάλαιο γίνεται ανάλυση των θεωριών ανθρώπινου κεφαλαίου σε συσχέτιση με την εκπαίδευση έτσι ώστε να δημιουργηθεί το κατάλληλο θεωρητικό πλαίσιο για την έρευνα που διεξήχθει ως προς το ζήτημα των προσδοκιών των φοιτητών για την πορεία τους μετά την αποφοίτηση από το πανεπιστήμιο.
- Στο 4ο κεφάλαιο έγινε ανασκόπηση ερευνών από την παγκόσμια βιβλιογραφία σχετικά με τις προσδοκίες των φοιτητών έτσι ώστε να διαμορφωθεί μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα η οποία μπορεί να συγκριθεί με τα αποτελέσματα.
- Στο 5ο κεφάλαιο ακολουθεί η έρευνα η οποία έγινε όπου και αναλύεται ο σκοπός, τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν, η μεθοδολογία και τέλος ακολουθεί η ανάλυση των αποτελεσμάτων και τα συμπεράσματα.

1. Μετάβαση στην αγορά εργασίας

Η ανεργία των νέων αποτελεί ένα ιδιαίτερα αυξανόμενο πρόβλημα σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες που έχει σημαντικές και μακροπρόθεσμες συνέπειες για τα άτομα, τις κοινωνίες και τις οικονομίες. Την τελευταία δεκαετία, παρατηρείται ότι οι μεταβάσεις των νέων από την εκπαίδευση στην εργασία είναι μακροχρόνιες, ταραχώδεις και περίπλοκες (Schoon & Silberstein, 2009).

Τα υψηλά ποσοστά ανεργίας δημιουργούν μεγάλο μέγεθος ανταγωνισμό καθώς και σοβαρά ψυχολογικά προβλήματα στους ανέργους και ιδιαίτερα στους νέους (έλλειψη αυτοπεποίθησης και αυτοεκτίμησης) που συνήθως στερούνται εργασιακής εμπειρίας,

με αποτέλεσμα να δυσκολεύεται σε σημαντικό βαθμό η μετάβαση των νέων στην αγορά εργασίας.

Οι μόνες χώρες στην Ευρώπη με χαμηλά ποσοστά ανεργίας των νέων είναι η Αυστρία, η Γερμανία και οι Κάτω Χώρες, όλες στο 7-9%, σε αντίθεση με τα δύο τρίτα των κρατών μελών όπου η ανεργία των νέων κυμαίνεται στο 20% ενώ στην περιοχή της Μεσογείου κυμαίνεται περίπου στο 50% (Deirdre & Borbély-Pecze, 2012).

Οι πολιτικές απασχόλησης, η διασύνδεση εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας και γενικά το ευρύτερο οικονομικό περιβάλλον διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο για την μετάβαση στην αγορά εργασίας.

Οι νέοι στα πρώτα επαγγελματικά βήματά τους αν και διακατέχονται από διάθεση και ενθουσιασμό για την εργασία τους, είναι ταυτόχρονα πιο ευάλωτοι ως εργαζόμενοι λόγω έλλειψης πρακτικής εργασιακής εμπειρίας, ενώ αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες μέχρι και ταπεινωτικές οικονομικές απολαβές ικανές να τους αποθαρρύνουν στην προσπάθεια για επαγγελματική σταθερότητα και αναγνώριση. Επίσης, έχουν αντιληφθεί ότι οι μεταπτυχιακές σπουδές, η εμπειρία από σπουδές στο εξωτερικό ή απόκτηση εργασιακής εμπειρίας και γενικά ότι σχετίζεται με την ανάπτυξη δεξιοτήτων είναι στοιχεία που εκθετικά αυξάνουν τις πιθανότητές τους για μια καλύτερη και ομαλότερη μετάβασή τους στην αγορά εργασίας.

1.1. Κινητικότητα φοιτητών

Το φαινόμενο των φοιτητών που πηγαίνουν στο εξωτερικό για πανεπιστημιακές σπουδές, γενικά ορίζεται ως κινητικότητα σπουδαστών, δηλαδή ως κάθε ακαδημαϊκή κινητικότητα που λαμβάνει χώρα στο πρόγραμμα σπουδών ενός φοιτητή μετά το τέλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η διάρκεια της απουσίας μπορεί να κυμαίνεται από ένα εξάμηνο έως το πλήρες πρόγραμμα σπουδών. Υπάρχουν δύο βασικοί τύποι κινητικότητας σπουδαστών: κινητικότητα για ένα ολόκληρο πρόγραμμα σπουδών (κινητικότητα διπλωμάτων ή πτυχίων) και για μέρος ενός προγράμματος (πιστωτική κινητικότητα). Η ακαδημαϊκή κινητικότητα ξεκίνησε με έναν περιστασιακό μαθητή ή καθηγητή που ακολούθησε ένα μάθημα «ανταλλαγής» και σταδιακά εξελίχθηκε σε κινητικότητα εντός συγκεκριμένων προγραμμάτων. Τα προγράμματα κινητικότητας, γενικότερα, θεωρούνται ότι συμβάλλουν στην καλλιέργεια δεξιοτήτων και με αυτό τον τρόπο, ανάμεσα σε άλλους στόχους,

διευκολύνουν την μετάβαση του φοιτητή από το πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας (European Commission, 2014).

Για παράδειγμα, ανάμεσα σε διάφορους στόχους, το πρόγραμμα Erasmus+ εστιάζει και στην είσοδο στην αγορά εργασίας (μέσω της προώθησης της πρακτικής άσκησης στο εξωτερικό) σε μια προσπάθεια να μειωθεί το χάσμα μεταξύ εκπαίδευσης και σταδιοδρομίας άρα και να διευκολύνει τη μετάβαση των αποφοίτων στην αγορά εργασίας.

1.2. Σπουδές στο εξωτερικό και μαθησιακή εμπειρία

Η λήξη της σχολικής ζωής σηματοδοτεί την έναρξη μιας νέας πορείας στη ζωή του ανθρώπου με αποτέλεσμα να δημιουργείται ιδιαίτερος προβληματισμός τόσο στους ίδιους τους φοιτητές όσο και στους γονείς τους σχετικά με το μέλλον της ακαδημαϊκής τους πορείας.

Σπουδές με κύρος, πανεπιστήμια με άμεση επαγγελματική αποκατάσταση, η γλωσσική βελτίωση, η πολιτιστική εμπειρία, η αλληλεπίδραση με άτομα διαφορετικών χωρών είναι μερικά από τα πλεονεκτήματα που χιλιάδες φοιτητές από τη χώρα μας αναζητούν στα πανεπιστήμια του εξωτερικού κάθε χρόνο.

Η οικονομική κατάσταση, που έχει διαμορφωθεί στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια είναι επίσης μία ιδιαίτερα σημαντική αιτία για την οποία οι νέοι της χώρας μας εγκαταλείπουν αυτήν προκειμένου να αναζητήσουν στο εξωτερικό ένα μέλλον καλύτερο.

Η γενικότερη αίσθηση περί έλλειψη αξιοκρατίας και ύπαρξης προβλημάτων διαφθοράς στη χώρα μας, καθώς και οι κοινωνικοί παράγοντες όπως η εκπλήρωση των ονείρων των νέων να συνεχίσουν τις σπουδές τους στο εξωτερικό προκειμένου να διευκολυνθεί η καριέρα τους και να αναζητηθεί ένα καλύτερο περιβάλλον εργασίας και σαφώς καλύτερες συνθήκες εργασίας, είναι επίσης σημαντικοί παράγοντες που ενισχύουν τη διαρροή φοιτητών εκτός χώρας.

Ταυτόχρονα, σε αδιέξοδο έχει βρεθεί η νεολαία στη χώρα μας με τη νεανική ανεργία να διογκώνεται την τελευταία δεκαετία εξαιτίας της σοβαρής οικονομικής ύφεσης που αντιμετώπισε η χώρα το 2009 και έπειτα. Από τη μία μεριά τα τεράστια κεφάλαια που δαπανώνται για την πολυετή εκπαίδευση της, ο πενιχρός κατώτατος μισθός και από την άλλη μεριά ο παρηκμασμένος οικονομικός ιστός και η μονοκαλλιέργεια του τουριστικού προϊόντος δεν επιτρέπουν την απορρόφηση των νέων, βυθίζοντάς τους στη στείρα «αγγελιοφαγία», την κατάθλιψη και τη φυγή (Σεβρής, 2013:205).

Οι μεταναστευτικές ροές είναι μεγαλύτερες στα υψηλά εκπαιδευτικά επίπεδα καθώς οι αναπτυγμένες χώρες προσφέρουν καλύτερες εκπαιδευτικές ευκαιρίες και η ανώτερη εκπαίδευση προσφέρει περισσότερες ευκαιρίες εύρεσης καλύτερων θέσεων εργασίας.

Οι σπουδές στο εξωτερικό μπορεί να έχουν τη δυνατότητα να βελτιώσουν ουσιαστικά τις προοπτικές απασχόλησης, αλλά η εμπειρία πρέπει να υποστηριχθεί για να λειτουργήσει ως γέφυρα από το πανεπιστήμιο στην καριέρα. Το ερώτημα που γεννάται είναι εάν οι σπουδές στο εξωτερικό οδηγούν σε μεγαλύτερη πιθανότητα απασχόλησης μετά την ολοκλήρωση ενός πτυχίου.

Το υψηλό επίπεδο σπουδών, η διδασκαλία με υψηλής ποιότητας ακαδημαϊκά κριτήρια που προάγουν την έρευνα, καθώς και ηλεκτρονικά μέσα, οργάνωση, βιβλιοθήκες, περιβάλλον και φοιτητική ζωή, καλλιεργούν ερεθίσματα και διευρύνουν τον ορίζοντα του φοιτητή. Ο φοιτητής που σπουδάζει στο εξωτερικό ωριμάζει, μαθαίνει να αντιμετωπίζει τις καταστάσεις μόνος του, αυτονομείται και εκτίθεται σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες και συναναστρέφεται με ανθρώπους που έχουν διαφορετικά βιώματα, εμπειρίες, παραδόσεις (Λακασάς, 2008).

Αυτόματα με τις σπουδές του στο εξωτερικό, ο φοιτητής θεωρείται και υποψήφιος να εργαστεί στο εξωτερικό όπου η κινητικότητα στην εργασία είναι αρκετά αυξημένη. Έχει περισσότερες και καλύτερες ευκαιρίες για επαγγελματική αποκατάσταση και εξέλιξη. Επίσης, σημαντικό πλεονέκτημα είναι η τελειοποίηση της γνώσης της γλώσσας της χώρας στην οποία θα διαμένει ο φοιτητής, καθώς η καθημερινή χρήση, αλλά και η εξοικείωση με την διεθνή ορολογία του κλάδου του, θα τον οδηγήσουν σε πιο πρακτικό και υψηλό επίπεδο γλωσσομάθειας.

Στη βάση των παραπάνω, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι σπουδές ή η εμπειρία σπουδών στο εξωτερικό, αποτελεί μία ακαδημαϊκή διαδικασία με προοπτικές. Οι φοιτητές με εμπειρία στο εξωτερικό έχουν ένα πλεονέκτημα σε σύγκριση με τους συνομηλίκους τους χωρίς αντίστοιχη εμπειρία. Οι στάσεις των εργοδοτών απέναντι στις σπουδές στο εξωτερικό διαδραματίζουν πρωταρχικό ρόλο στην παρακίνηση των μαθητών να εξετάσουν την ευκαιρία μιας διεθνούς εμπειρίας.

Η κινητικότητα των φοιτητών ενθαρρύνεται από το Erasmus. Το πρόγραμμα Erasmus είναι ένα πρόγραμμα δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της εκπαίδευσης που συμβάλλει στην επίτευξη βασικού στόχου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την ανάπτυξη μιας κοινωνίας που θα στηρίζεται στη γνώση και θα παρέχει στους πολίτες των Ευρωπαϊκών χωρών υψηλής ποιότητας εκπαίδευση και δυνατότητες ανανέωσης

των γνώσεων αυτών καθ' όλη τη διάρκεια του βίου τους. Στόχος του προγράμματος είναι η πρόσβαση όλων στην εκπαίδευση, η προώθηση της διά βίου εκπαίδευσης, η ενθάρρυνση της κινητικότητας καθώς και η υποστήριξη των πολιτών ώστε να αποκτήσουν αναγνωρισμένα προσόντα όπως και δεξιότητες. Το πρόγραμμα επίσης παρέχει υποτροφίες για σπουδές, πρακτική άσκηση ή/και παρακολούθηση προγραμμάτων κατάρτισης σε εκπαιδευτικά ιδρύματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το αντίκτυπο του προγράμματος κινητικότητας Erasmus επιβεβαιώνει ότι το πρόγραμμα ενισχύει την απασχολησιμότητα καθώς και την επαγγελματική κινητικότητα (European Commission, 2014). Οι νέοι που σπουδάζουν και εκπαιδεύονται σε χώρες του εξωτερικού αποκομίζουν γνώσεις σε συγκεκριμένες επιστήμες και βελτιώνουν τις βασικές εγκάρσιες δεξιότητες, προσόν που βελτιώνει τις προοπτικές τους στην αγορά εργασίας. Οι μισοί περίπου από τους φοιτητές με σπουδές στο εξωτερικό είναι λιγότερο πιθανό να αντιμετωπίσουν ανεργία για μεγάλο χρονικό διάστημα σε σύγκριση με εκείνους που δεν συνέχισαν τις σπουδές τους στο εξωτερικό. Επιπλέον παρατηρώντας τα ποσοστά πέντε χρόνια μετά την απόκτηση του πτυχίου τους, διαπιστώνουμε ότι το ποσοστό ανεργίας τους είναι κατά 23% χαμηλότερο. Η μελέτη αυτή εκπονήθηκε από ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες και βασίστηκε σε ένα μεγάλο δείγμα: 80.000 περίπου άτομα, συμπεριλαμβανομένων φοιτητών καθώς και επιχειρήσεων.

Η μελέτη επίσης διαπιστώνει ότι η πλειοψηφία των εργοδοτών αναζητούν μια σειρά από χαρακτηριστικά προσωπικότητας που όντως φαίνεται ότι ενισχύονται από το πρόγραμμα (π.χ. αυτοπεποίθηση, ικανότητες επίλυσης προβλημάτων, φιλομάθεια, ανεκτικότητα κτλ). Οι φοιτητές που συμμετέχουν στο πρόγραμμα Erasmus έχουν την δυνατότητα επιλογής να σπουδάσουν ή να κάνουν πρακτική άσκηση στο εξωτερικό. Η έκθεση αυτή αποκαλύπτει πως σε περισσότερους από έναν στους τρεις ασκούμενους του προγράμματος Erasmus προτείνεται μια θέση στην επιχείρηση όπου πραγματοποιούν την πρακτική τους άσκηση. Οι ασκούμενοι του Erasmus διαθέτουν επίσης υψηλότερο επιχειρηματικό πνεύμα από εκείνους που μένουν στην χώρα τους (π.χ. σύμφωνα με τη μελέτη 1 στους 10 έχει ιδρύσει δική του εταιρεία) καθώς και διαμορφώνουν προσδοκίες ταχύτερης επαγγελματικής ανέλιξης. Τέλος, σύμφωνα με την μελέτη αυτή, το πρόγραμμα κινητικότητας Erasmus δεν βελτιώνει μόνο τις προοπτικές σταδιοδρομίας, αλλά και ανοίγει ορίζοντες ευρύτερους στους φοιτητές και παρέχει σε αυτούς κοινωνικές διασυνδέσεις.

1.3 Γνώση, δεξιότητες και ο ρόλος των πανεπιστημίων

Είναι ευρέως αποδεκτό ότι οι δυτικές οικονομίες βασίζονται όλο και περισσότερο στη γνώση, την πληροφόρηση και την επικοινωνία (και όχι τόσο στη φυσική παραγωγή), οδηγώντας στον καθορισμό του όρου «οικονομία της γνώσης». Η οικονομική εξέλιξη μιας χώρας έχει θετική συσχέτιση με την ανάπτυξη αλλά και την αποτελεσματική αξιοποίηση των γνώσεων και των δεξιοτήτων των ατόμων. Οι επενδύσεις που πραγματοποιούνται στην εκπαίδευση με στόχο την αύξηση των γνώσεων και τον πολλαπλασιασμό των ειδικεύσεων αναμφίβολα βελτιώνουν την παραγωγική ικανότητα των εργαζομένων με συνέπεια να επιτυγχάνονται μεγαλύτεροι ρυθμοί στην οικονομική ανάπτυξη (Φραγκουδάκη, 1985).

Εάν οι χώρες πρόκειται να ανταγωνιστούν στην παγκόσμια οικονομία που βασίζεται στη γνώση, η ανάπτυξη υψηλού μορφωμένου εργατικού δυναμικού θεωρείται απαραίτητη για τη μελλοντική ευημερία. Η οικονομική παγκοσμιοποίηση, η ψηφιακή επανάσταση και η στροφή προς την παραγωγή που βασίζεται στις υπηρεσίες είναι όλα τα στοιχεία της νέας οικονομίας (Costa et al., 2012).

Είναι επίσης σημαντικό να επισημάνουμε ότι οι σύγχρονοι χώροι εργασίας υπόκεινται σε συνεχείς αλλαγές. Για τους υπαλλήλους, αυτό σημαίνει αυξημένη πιθανότητα να χρειαστεί να πραγματοποιήσουν προσαρμογές στη σταδιοδρομία τους. Σε κάθε δεδομένο επάγγελμα, αναμένεται επίσης ότι η φύση της εργασίας θα υποστεί επίσης σημαντική αλλαγή. Προκειμένου να ανταγωνιστούν για την απασχόληση σε αυτήν την μεταβαλλόμενη αγορά εργασίας, οι απόφοιτοι θα πρέπει να είναι εξοπλισμένοι με γνώσεις, δεξιότητες, ευελιξία και προσαρμοστικότητα.

Οι δεξιότητες αυτές θα γίνουν όλο και πιο σημαντικές, καθώς ο απόφοιτος του 21ου αιώνα δεν μπορεί πλέον να περιμένει μια δουλειά, ή μάλιστα μια σταδιοδρομία, για όλη τη διάρκεια της ζωής. Σε αυτό το πλαίσιο, οι απόφοιτοι πανεπιστημιακής εκπαίδευσης διαφόρων τομέων είναι σε καλύτερη θέση από τους περισσότερους για να εισέλθουν αλλά και να είναι αποτελεσματικοί στη σύγχρονη αγορά εργασίας. Η ευελιξία και η προσαρμοστικότητα είναι ιδιότητες που πρέπει να αναπτύξουν όλοι οι φοιτητές. Υπάρχει επίσης μια αναδυόμενη ανάγκη για παγκόσμια γνώση και κατανόηση των διεθνών προοπτικών σε διάφορα ζητήματα.

Επιπρόσθετα, το μεγάλο κόστος που επιβαρύνει τους μαθητές και τις οικογένειές τους για την απόκτηση τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, δημιουργεί την ανάγκη για ταχύτερη και αποτελεσματικότερη μετάβασης στην αγορά εργασίας μέσω της εξεύρεσης καλώς αμειβόμενης απασχόλησης πολλές φορές αναγκαία ακόμα και για την εξόφληση

χρεών (ειδικά το φαινόμενο αυτό παρατηρείται σε αγγλοσαξονικές χώρες όπου οι φοιτητές πληρώνουν δίδακτρα και έξοδα συντήρησης, Bachan, 2014).

Η σαφής ανάγκη των σπουδών να ανταποκρίνονται στην ατζέντα σταδιοδρομίας και εργασιακής απασχόλησης είναι επίσης εμφανής σε πολλά μέρη της Ευρώπης. Μια αυξημένη προσφορά πολύ μορφωμένων ατόμων έχει εμφανή σημασία για την οικονομική ευημερία της χώρας. Οι απόφοιτοι των πανεπιστημίων είναι αυτοί που θα κατέχουν το επιστημονικό ταλέντο, την τεχνογνωσία και τις διαχειριστικές δεξιότητες, για να υπάρξει πρόοδος στα πλαίσια της αναπτυσσόμενης ψηφιακής οικονομίας.

Η μετάβαση των νέων από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας έχει κύρια χαρακτηριστικά την πολυπλοκότητα και την παρατεταμένη διάρκεια. Τα χρόνια παραμονής των νέων στο εκπαιδευτικό σύστημα είναι σαφώς περισσότερα σήμερα σε σύγκριση με προγενέστερες εποχές και επιπλέον οι νέοι έρχονται αντιμέτωποι με μεγαλύτερες περιόδους ανεργίας. Επιπλέον πολλοί νέοι, περνούν από ενδιάμεσες καταστάσεις, εκπαίδευσης, κατάρτισης, εργασίας και ανεργίας μέχρι να σταθεροποιηθούν στην αγορά εργασίας (Καραμεσίνη, 2008). Στη βάση των παραπάνω, οι σημερινοί απόφοιτοι της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης καλούνται να σταδιοδρομήσουν και να επιτύχουν σε ένα ιδιαίτερα ανταγωνιστικό και καινοτόμο εργασιακό περιβάλλον.

1.4 Η Πρακτική Άσκηση.

Τέλος, η μετάβαση των τελειόφοιτων από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας ενισχύεται από τον θεσμό της πρακτικής άσκησης. Συγκεκριμένα, η πρακτική άσκηση είναι μια περίοδος εργασίας για τους τελειόφοιτους σπουδαστές που δίνει την δυνατότητα στους φοιτητές να ενισχύσουν τις γνώσεις, να γνωρίσουν την αγορά εργασίας, να εφαρμόσουν στην πράξη τις γνώσεις που απέκτησαν κατά την διάρκεια των σπουδών τους και συνολικά να ενισχύσουν τις εργασιακές προοπτικές τους.

Η ευκαιρία της πρώτης εμπειρίας στην αγορά εργασίας δίνεται με την πρακτική άσκηση ώστε οι φοιτητές να βιώσουν την προσαρμογή τους σε ένα νέο γι' αυτούς εργασιακό περιβάλλον και να υπάρξει είτε η δυνατότητα να αναγνωρίσουν τις υψηλές απαιτήσεις του επαγγελματικού χώρου είτε να ξεπεράσουν ανασφάλειες που ενδέχεται να τους έχουν καλλιεργηθεί. Τέλος, η πρακτική άσκηση, σε ορισμένες περιπτώσεις, μπορεί ακόμα και να οδηγήσει σε μια επαγγελματική συνεργασία του φοιτητή με τον εν λόγω φορέα (επιχείρηση ή οργανισμό).

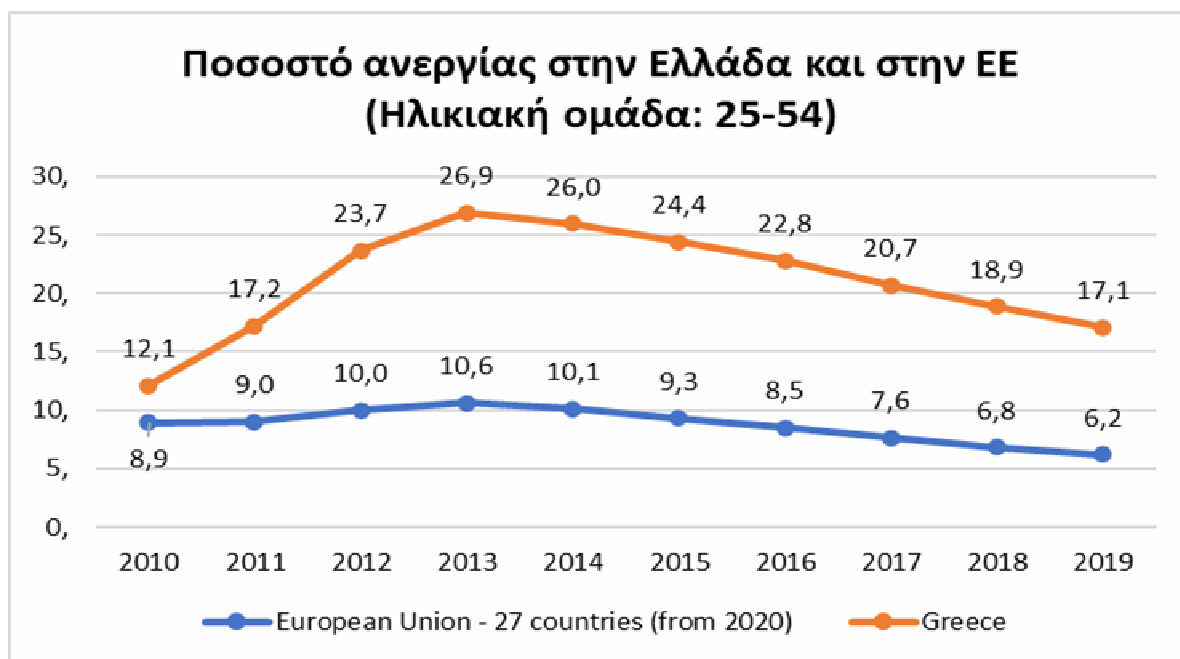
2. Η ελληνική αγορά εργασίας

Σημαντικό διαχρονικό γνώρισμα της ελληνικής οικονομίας είναι το υψηλό επίπεδο ανεργίας, καθιστώντας το ένα σοβαρό οικονομικό και κοινωνικό πρόβλημα, με τις επιπτώσεις να είναι πολύ σοβαρές τόσο για τους ανέργους όσο και για το σύνολο της οικονομίας. Άνεργος, σύμφωνα με τον στατιστικό ορισμό της Eurostat¹, είναι κάποιος άνω των 15 ετών που δεν έχει εργασία κατά την περίοδο αναφοράς, είναι διαθέσιμος προς εργασία και έχει αναζητήσει ενεργά εργασία τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες. Το ποσοστό ανεργίας είναι ο αριθμός των ανέργων ως ποσοστό του εργατικού δυναμικού.

Ακόμα και πριν την έναρξη της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, τα ποσοστά της ανεργίας ήταν υψηλά στην Ελλάδα, όπως παρουσιάζεται και στο Γράφημα 1, που εστιάζεται στην ηλικιακή ομάδα 25 έως 54 ετών. Η ελληνική αγορά εργασίας χαρακτηρίζεται από πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας με την αύξηση του ποσοστού ανεργίας να αποτυπώνει το εφιαλτικό τοπίο που επικράτησε στην αγορά εργασίας την περίοδο της ύφεσης. Η εγχώρια αγορά εργασίας, μετά τις βαρύτερες απώλειες που συσσωρεύσε κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, εμφανίζει σταδιακή ανάκαμψη της απασχόλησης τα τελευταία πέντε χρόνια, αλλά με αργούς ρυθμούς. Συγκεκριμένα η ανεργία αυξάνεται με μεγάλη ένταση, ειδικότερα κατά την περίοδο 2009 – 2013, παρατηρείται ξεκάθαρη ανοδική τάση του συγκεκριμένου δείκτη. Εν αντιθέσει, τα έτη 2014 – 2019 παρατηρείται μία σταδιακή συρρίκνωση του μέσου ετήσιου ποσοστού ανεργίας. Συγκεκριμένα παρατηρούμε ότι το 2010 η ανεργία έφτασε στο 12,1% και αυξήθηκε δραματικά τα επόμενα έτη φτάνοντας το 26,9% το 2013 καταγράφοντας τα μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας. Όσον αφορά στην Ευρωπαϊκή Ένωση μετά την παγκόσμια χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση, το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε απότομα με κορύφωση το 10,6% το 2013. Στα έξι χρόνια που ακολουθούν έως το 2019 το ποσοστό ανεργίας στη Ε.Ε. μειώθηκε σημαντικά στο 6,2%. Πρόκειται για το χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας της ΕΕ από το 2010.

---

¹ <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Eurostat>

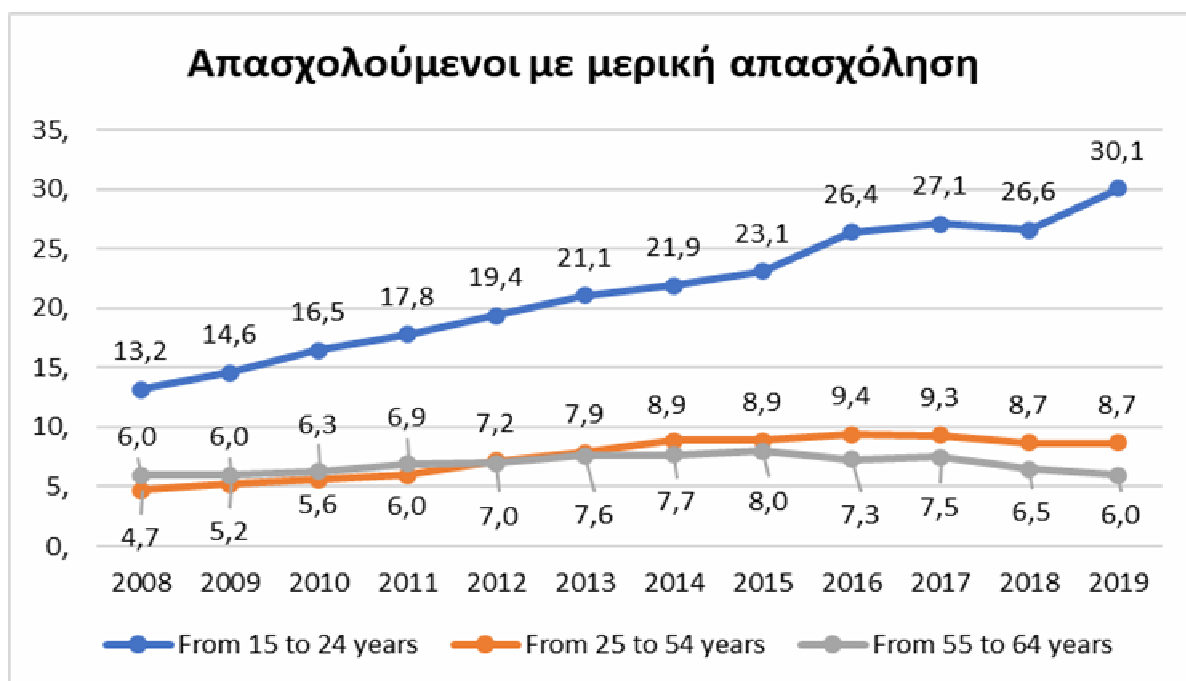

Γράφημα 1: Ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα και στην ΕΕ (Ηλικιακή ομάδα: 25-54, 2010-2019) (Πηγή: Eurostat Online Database)

Βέβαια, για να μελετηθεί πλήρως η κατάσταση της αγοράς εργασίας, πρέπει να παρουσιαστούν και οι απασχολούμενοι με μερική απασχόληση ή και με προσωρινή απασχόληση. Στο Γράφημα 2 παρουσιάζονται τα ποσοστά των απασχολούμενων με μερική απασχόληση χωρισμένα στις διάφορες ηλικιακές ομάδες. Φαίνεται ότι οι νέοι ηλικίας 15 έως 24 ετών, οι οποίοι μόλις τελείωσαν το σχολείο ή είναι φοιτητές απασχολούνται κυρίως με μερική απασχόληση. Η τάση είναι ανοδική με το 2008 να καταγράφει το μικρότερο ποσοστό στο 13,2%, το 2013 στην κορύφωση της οικονομικής κρίσης οι απασχολούμενοι νέοι με μερική απασχόληση ήταν 21,1%, με το ποσοστό να αναπτύσσεται ραγδαία και να κορυφώνεται το 2019 στο 30,1%. Η εξήγηση του φαινομένου, ίσως να έχει λογικές αιτίες, καθώς οι νέοι αυτής της ηλικίας συνεχίζουν να σπουδάζουν και η μερική απασχόληση είναι η καλύτερη μορφή εργασίας, αφού τους επιτρέπει να φοιτούν και να μελετούν παράλληλα, χωρίς πρόβλημα. Αν και η ανοδική πορεία τα τελευταία χρόνια, μπορεί να φανερώνει και μία αδυναμία της ελληνικής οικογένειας να στηρίξει τους φοιτητές – σπουδαστές και οι τελευταίοι να αναγκάζονται να δουλέψουν προκειμένου να καλύψουν μέρος των εξόδων τους. Μια άλλη εξήγηση του φαινομένου είναι ότι οι επιχειρήσεις κατά την περίοδο υφέσεων προτιμούν την ευέλικτη εργασία για λόγους μείωσης των δαπανών ή διότι διαμορφώνουν αρνητικές προσδοκίες για το οικονομικό μέλλον τους.

Τα ποσοστά των απασχολούμενων με μερική απασχόληση των ηλικιακών ομάδων 25 έως 54 ετών και 55 έως 64 ετών, κυμαίνονται χαμηλά, με το μικρότερο ποσοστό να καταγράφεται το 2008 και για τις δύο ομάδες (4,7% για την ομάδα των 24-54 ετών και 6,0% για την ομάδα των 55-64 ετών). Η μεγαλύτερη αύξηση παρατηρείται κατά τα έτη 2015-2016, με την πρώτη ηλικιακή ομάδα να φτάνει το 9,4% το 2016 και τη δεύτερη το 8,0% το 2015. Γενικότερα τα ποσοστά της μερικής απασχόλησης των 25 έως 64 παραμένουν πάντα χαμηλά, κάτω από το 10%, θεωρούνται «φυσιολογικά» και επιτρεπτά, καθώς πρέπει να συνυπολογιστούν ότι για ορισμένους η μερική απασχόληση είναι η καταλληλότερη μορφή εργασίας.

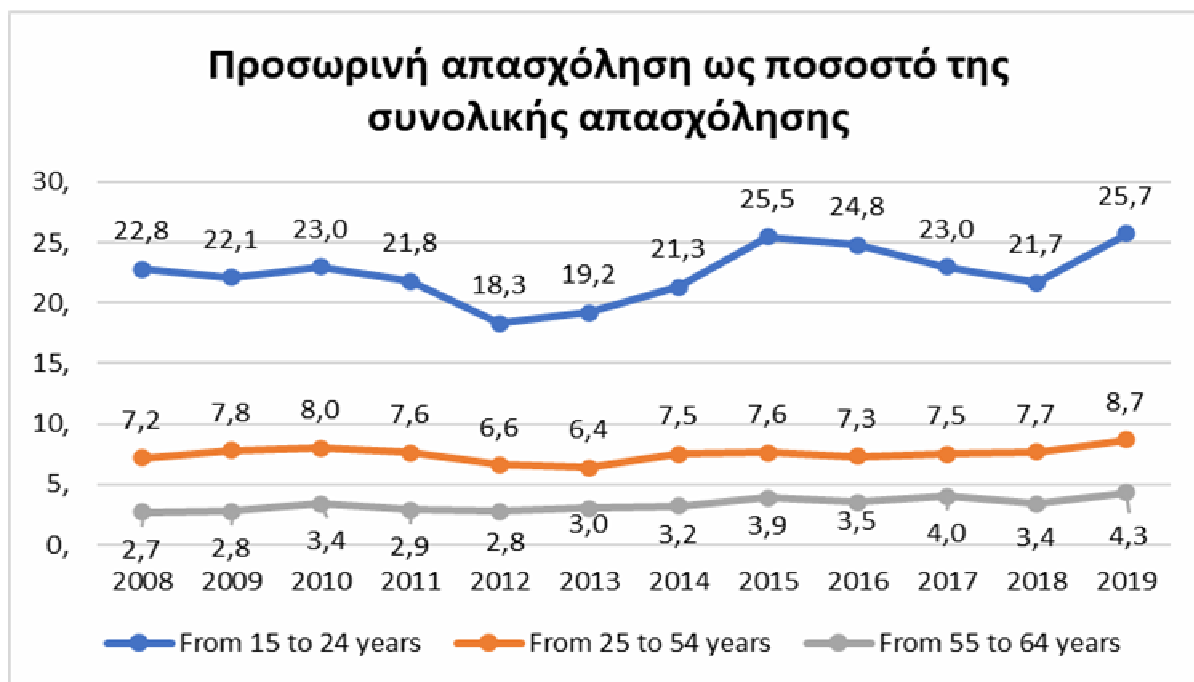

Γράφημα 2: Απασχολούμενοι με μερική απασχόληση στην Ελλάδα. (Πηγή: Eurostat Online Database)

Παρατηρείται (Γράφημα 3) ότι οι νέοι 15 έως 24 ετών απασχολούνται κυρίως προσωρινά, με μέσο όρο περίπου 22% τα τελευταία 12 χρόνια. Μείωση της προσωρινής τους απασχόλησης παρατηρείται τα πρώτα χρόνια της οικονομικής κρίσης (18,3% το 2012, 19,2% το 2013 και 21,3% το 2014). Αντιθέτως το 2019 παρατηρείται μία σημαντική αύξηση με 4 ποσοστιαίες μονάδες διαφορά από την προηγούμενη χρονιά (21,7% το 2018 και 25,7% το 2019).

Οι εργαζόμενοι με προσωρινή απασχόληση που ανήκουν στις ηλικιακές ομάδες 25 έως 54 ετών και 55 έως 64 συνεχίζουν να βρίσκονται κάτω από το 10% του συνόλου των απασχολούμενων. Πιο συγκεκριμένα, οι προσωρινά

απασχολούμενοι της ηλικιακής ομάδας των 25 - 54 ετών κυμαίνονται στο 7% περίπου τα τελευταία 12 χρόνια, με το μικρότερο ποσοστό 6,4% να καταγράφεται το 2013 και το μεγαλύτερο 8,7% το 2019. Τα ποσοστά των προσωρινά απασχολούμενων της ηλικιακής ομάδας των 55 - 64 ετών, έχουν σταθερή ανοδική πορεία τα τελευταία 12 χρόνια. Ξεκινά με 2,7% το 2008 και φτάνει στο 4,3% το 2019, όπου είναι και το μεγαλύτερο ποσοστό που καταγράφει.

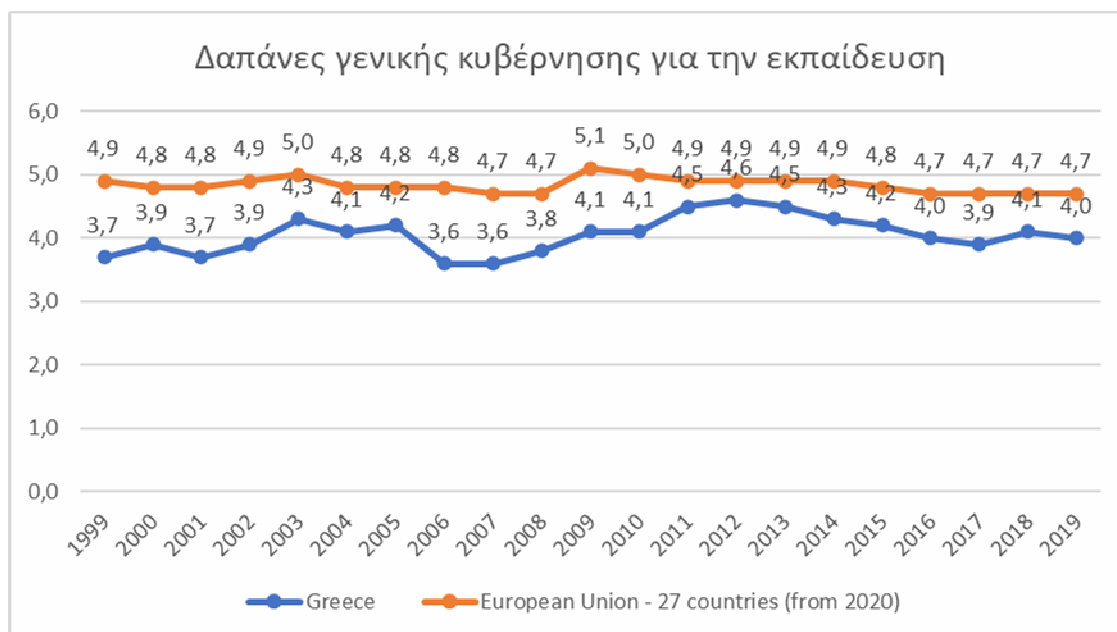
Γράφημα 3: Προσωρινή απασχόληση στην Ελλάδα. (Πηγή: Eurostat Online Database)

2.1. Η ζήτηση και η προσφορά διαφορετικών προσόντων και δεξιοτήτων

2.1.1. Τάσεις στην προσφορά

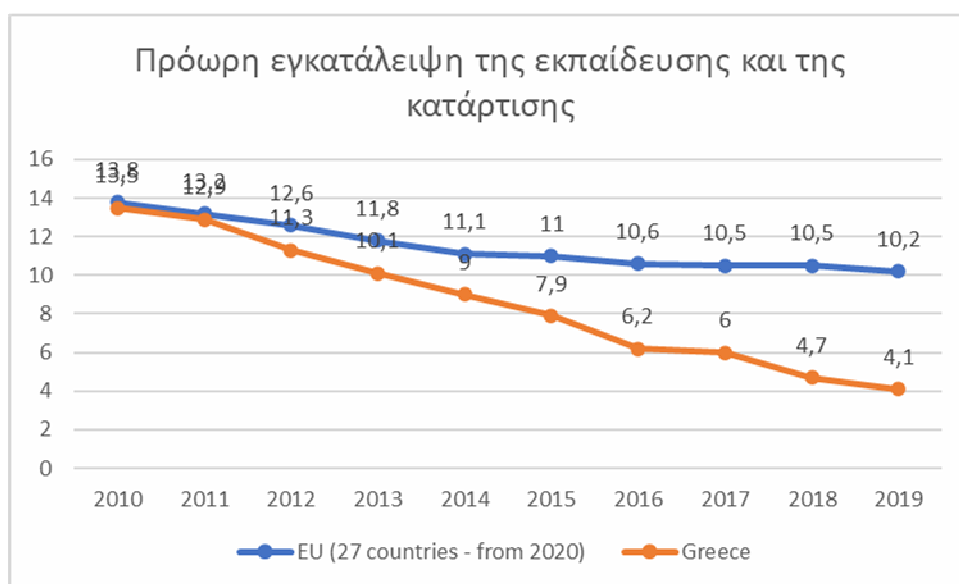
Η Ελλάδα παραδοσιακά έχει έναν από τους χαμηλότερους δείκτες κυβερνητικών δαπανών για την εκπαίδευση προς το ΑΕΠ στην ΕΕ, όμως η χώρα έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο τις τελευταίες δεκαετίες όσον αφορά την επένδυση στην εκπαίδευση και στις δεξιότητες του πληθυσμού της.

Τα ποσοστά των κρατικών δαπανών για την εκπαίδευση κατά την περίοδο 1999 έως 2019 βρίσκονται συνεχώς κάτω από το μέσο όρο της ΕΕ που κινείται σταθερά κοντά στο 5%. Οι κρατικές δαπάνες για την εκπαίδευση κυμαίνονται στο 4% με το μικρότερο ποσοστό 3,6% να καταγράφεται τα έτη 2006 και 2007 και το μεγαλύτερο 4,6% το 2012.

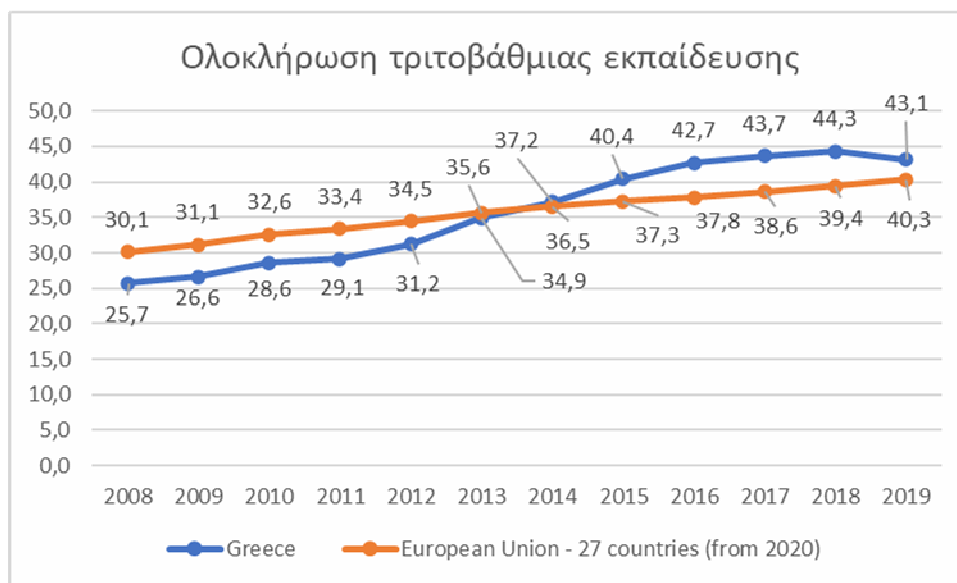
Γράφημα 4: Δαπάνες γενικής κυβέρνησης για την εκπαίδευση. (Πηγή: Eurostat Online Database)

Σημαντική πρόοδο έχει σημειωθεί σχετικά με τη μείωση του ποσοστού των ανθρώπων που εγκαταλείπουν την εκπαίδευση τα τελευταία χρόνια όπως φαίνεται στο Γράφημα 5, με το ποσοστό να έχει μειωθεί κατά 9 ποσοστιαίες μονάδες από το 2010. Το 2019 το ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης ήταν μόλις 4.1%, σημαντικά χαμηλότερο από το μέσο όρο της Ε.Ε που έφθασε το 10.2% την ίδια χρονιά. Τα χαμηλά ποσοστά πρόωρης εγκατάλειψης συμβάλλουν στην αύξηση του αριθμού των ατόμων με υψηλότερά προσόντα και δεξιότητες.

Γράφημα 5: Διαρροές από την εκπαίδευση και κατάρτιση (Πηγή: Eurostat).

Ταυτόχρονα, παρατηρείται και μία αύξηση του πληθυσμού που ολοκληρώνει την τριτοβάθμια εκπαίδευση όπως φαίνεται στο γράφημα 6. Συγκεκριμένα ενώ το 2008 το ποσοστό του πληθυσμού που ολοκληρώνει την τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα ήταν 5 σχεδόν μονάδες κάτω από το αντίστοιχο ποσοστό της ΕΕ, ακολουθώντας μια συνεχή ανοδική πορεία έφτασε το έτος 2018 να είναι υψηλότερο κατά 5 σχεδόν μονάδες από το αντίστοιχο ποσοστό της ΕΕ.

Γράφημα 6: Ολοκλήρωση τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. (Πηγή: Eurostat)

Ως εκ τούτου, η αύξηση της συμμετοχής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση διευρύνει την προσφορά εργασίας που προέρχεται από απόφοιτους πανεπιστημίου. Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ελληνικής πραγματικότητας είναι ότι ένα σημαντικό ποσοστό των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης της χώρας παρακολουθεί τις σπουδές του σε μια ξένη χώρα. Επίσης, σε σχέση με άλλα κράτη μέλη της ΕΕ, μεγαλύτερο ποσοστό αυτών των αποφοίτων πανεπιστημίου τείνει επίσης να μελετά επιστημονικούς κλάδους που σχετίζονται με την επιστήμη και τη μηχανική, ενώ το αντίθετο ισχύει για θέματα που σχετίζονται με την υγεία και την καλή μεταχείριση (Rouliakos, 2014).

Οι προβλέψεις της αναμενόμενης προσφοράς εργασίας στην Ελλάδα και στην ΕΕ επιβεβαιώνουν περαιτέρω ότι η διαδικασία αναβάθμισης της εκπαίδευσης στην Ελλάδα είναι πιθανό να συνεχιστεί αμετάβλητα την προσεχή δεκαετία με το 76% του ενεργού πληθυσμού πιθανόν να έχει ολοκληρώσει το λύκειο, σε σύγκριση με 67% το

2010. Επιπλέον, αναμένεται ότι περίπου 1 στα 3 οικονομικά ενεργά άτομα θα έχει πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η διεύρυνση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης θέτει υπό αμφισβήτηση συνεπώς τον βαθμό στον οποίο οι απόφοιτοι των ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης θα μπορούν να διατηρήσουν τις θετικές προοπτικές απασχόλησής τους στην ελληνική αγορά εργασίας του μέλλοντος (Mitrakos et al., 2010, p. 31).

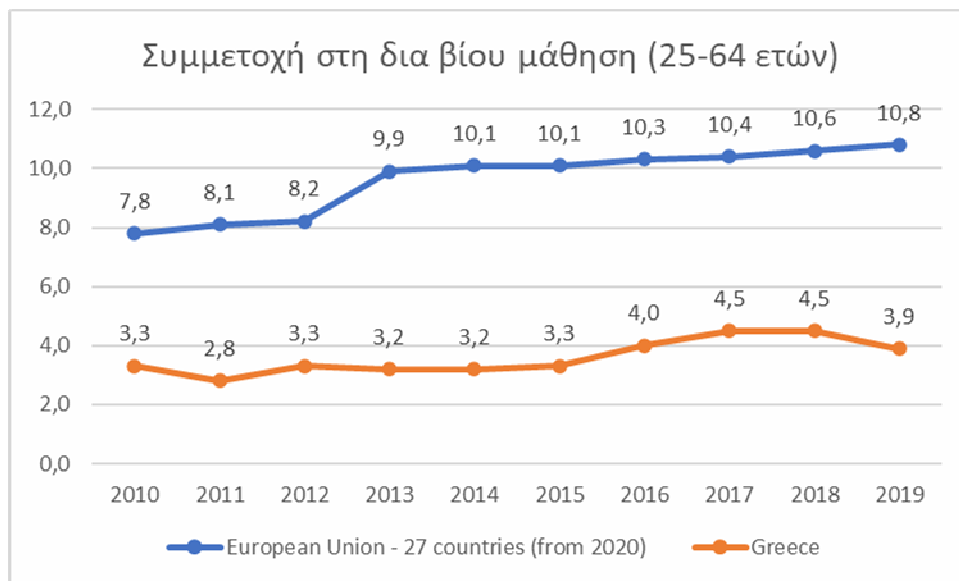
Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι παρά τα αυξανόμενα επίπεδα εκπαίδευσης, η Ελλάδα θα εξακολουθεί να έχει υψηλότερο ποσοστό (23%) των ατόμων με χαμηλή εξειδίκευση (δηλαδή απόφοιτοι της πρωτοβάθμιας ή κατώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ κατά το 2020 (Pouliakas, 2014).

Σε συνδυασμό με αυτό το επιχείρημα είναι οι ανησυχίες σχετικά με την ποιότητα της εκπαίδευσης που λαμβάνουν οι απόφοιτοι των ελληνικών σχολείων και τα χαμηλά επίπεδα δεξιοτήτων που διαθέτει το ενήλικο εργατικό δυναμικό της χώρας. Αυτό αντικατοπτρίζεται στο υψηλότερο μερίδιο των χαμηλών επιτευγμάτων στις γνωστές βαθμολογίες δοκιμών PISA για την ανάγνωση, τα μαθηματικά και τις επιστήμες στην Ελλάδα από ότι στην ΕΕ. Κατά σειρά ετών οι επιδόσεις των Ελλήνων μαθητών είναι κάτω από το μέσο όρο των τεστ PISA που αποτελεί την πλέον ευρύ διεθνή εκπαιδευτική έρευνα που διενεργεί ο ΟΟΣΑ κάθε τρία χρόνια από το 2000 και μετά².

Πρόσθετη ανησυχία είναι η πολύ χαμηλή επένδυση της χώρας στη διαδικασία της διαβίου μάθησης, ζωτικής σημασίας για την ενημέρωση των δεξιοτήτων του ενήλικου πληθυσμού της όπως φαίνεται στο γράφημα 7. Υπό αυτό το πρίσμα, είναι εύλογο να ισχυριστεί κανείς ότι η ικανότητα του ελληνικού εργατικού δυναμικού να προσαρμόζεται στις διαρθρωτικές αλλαγές και στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της παγκόσμιας οικονομίας είναι χαμηλή σε σύγκριση με τα ευρωπαϊκά δεδομένα.

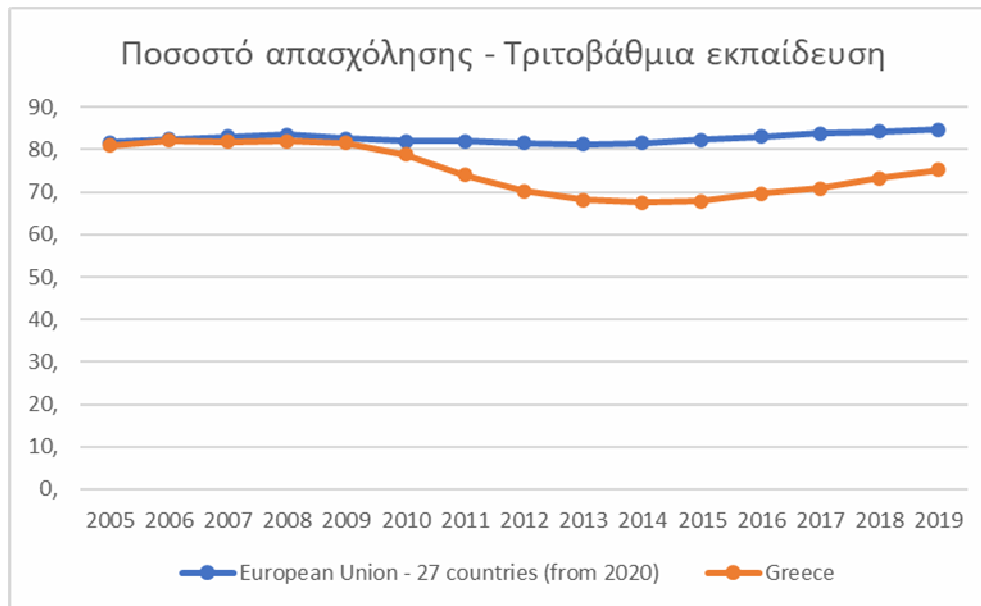
² <https://www.oecd.org/pisa/publications/pisa-2018-results.htm>

Γράφημα 7: Συμμετοχή στη δια βίου μάθηση. (Πηγή: Eurostat Online Database)

2.1.2. Τάσεις στην ζήτηση δεξιοτήτων στην Ελλάδα

Στα χρόνια πριν από την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008, το ποσοστό απασχόλησης ατόμων με τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα είναι πολύ κοντά στη μέση τάση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως φαίνεται στο γράφημα 8. Κατά τη διάρκεια αυτών των ετών, η χώρα παρουσίασε σταθερή συρρίκνωση στον πρωτογενή τομέα της οικονομίας (π.χ. γεωργικός τομέας) και στασιμότητα στον μεταποιητικό τομέα. Ταυτόχρονα, οι τομείς της οικονομικής δραστηριότητας που αυξήθηκαν περισσότερο από την άποψη της απασχόλησης ήταν εκείνοι που συνδέονταν κυρίως με τον δημόσιο τομέα (π.χ. δημόσια διοίκηση, εκπαίδευση, υγεία, κοινωνική εργασία, και κοινωνικές υπηρεσίες), ενώ η ακίνητη περιουσία και οι κατασκευαστικοί τομείς παρουσίασαν επίσης θετική ανάπτυξη (Pouliakas, 2014).

Γράφημα 8: Ζήτηση δεξιοτήτων στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. (Πηγή: Eurostat)

Σε συνοχή με αυτές τις διαρθρωτικές τάσεις ήταν η αυξανόμενη ζήτηση για άτομα που είχαν υψηλότερα εκπαιδευτικά προσόντα και αντίστοιχη μείωση της ζήτησης για άτομα με χαμηλότερη εκπαίδευση.

Συγκεκριμένα, άτομα με πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αύξησαν το μερίδιό τους στη συνολική δεξαμενή απασχόλησης κατά 42%. Αυτή η ισχυρή ζήτηση για υψηλού μορφωμένου εργατικού δυναμικού ήταν επίσης ο προβληματισμός των ταχύτερων ποσοστών οικονομικής ανάπτυξης που βίωσε η χώρα κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας σε σχέση με τους γείτονές της στην ΕΕ. Οι ισχυρές προοπτικές απασχόλησης ατόμων με υψηλή μόρφωση, κατά τη χρονική περίοδο 2000-2007, αντικατοπτρίζονται στη μεγαλύτερη απασχόληση στελεχών (11%), επαγγελματιών (35%) και τεχνικών και άλλων συναφών επαγγελματιών (53%), (Pouliakas, 2014).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα ευρήματα των Χολέζα, Μητράκου και Τσακλόγλου (2010) που δείχνουν ότι η αποφοίτηση από ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτελεί, μακροχρόνια, ασπίδα κατά της ανεργίας. Η μελέτη αυτή δείχνει επίσης ότι οι πανεπιστημιακές σπουδές εξασφαλίζουν μακροχρόνια υψηλότερες απολαβές κυρίως όσον αφορά υψηλής ζήτησης σχολής. Σύμφωνα με τους Γεωργαντά, Κανδηλώρου και Λειβαδά (2008), 58% των δευτεροετών φοιτητών δύο ΑΕΙ της χώρας (Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και Πανεπιστήμιο Μακεδονίας) δήλωσαν ότι αποφάσισαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση προκειμένου να βρουν ευκολότερα καλύτερα αμειβόμενη εργασία. Τα παραπάνω

εμπειρικά ευρήματα δεν έρχονται σε αντίθεση με τις προβλέψεις της θεωρίας ανθρώπινου κεφαλαίου (που θα παρουσιαστούν σε επόμενη ενότητα) και που δείχνουν υψηλή συσχέτιση μεταξύ του εκπαιδευτικού επιπέδου του ατόμου και των απολαβών του. Εν κατακλείδι, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της ανάλυσης οι Έλληνες νέοι φαίνεται να ενεργούν με τρόπο ορθολογικό όσον αφορά τις εκπαιδευτικές επιλογές τους.

Αναμφίβολα η σχέση ανάμεσα στην αμοιβή ανά μονάδα εργασίας και το εκπαιδευτικό επίπεδο είναι θετική. Οι πτυχιούχοι πανεπιστημίου απολαμβάνουν αρκετά υψηλότερες αποδοχές συγκριτικά με τους απόφοιτους κατώτερων εκπαιδευτικών βαθμίδων σε σχετικά όμοιο στάδιο της επαγγελματικής τους πορείας. Η οικονομική απόδοση της εκπαίδευσης σε διαφορετικά πεδία σπουδών έχει επίσης εκτιμηθεί, με τους πτυχιούχους πολυτεχνικών σχολών, ιατρικής, τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών να έχουν καλύτερες προοπτικές από εκείνες των πτυχιούχων Τεχνών και Ανθρωπιστικών Επιστημών (Μητράκος, Τσακλόγλου και Χολέζας, 2010). Η μεγαλύτερη ζήτηση για άτομα με υψηλότερα προσόντα στην Ελλάδα έγινε όλο και πιο εμφανής κατά τη διάρκεια των ετών κατά τα οποία ξεκίνησε η οικονομική κρίση (2008 - 2012). Σε αυτήν την περίοδο οικονομικής συρρίκνωσης και παρά την έντονη συμπίεση της συνολικής ζήτησης, τα άτομα με πανεπιστημιακές σπουδές αύξησαν το μερίδιό τους στην απασχόληση. Αυτή η σχετική αύξηση αποτελεί απόδειξη του γεγονότος ότι το πανεπιστημιακό πτυχίο παρείχε μια σχετική ασπίδα προστασίας στην Ελλάδα σε μια εποχή που η απασχόληση συρρικνώθηκε γρήγορα (Pouliakas, 2014). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ένα σημαντικό μερίδιο της ζήτησης στην αγορά εργασίας καλύφθηκε με μερική απασχόληση.

2.2. Διαφορές και ανισοροπίες στην ελληνική αγορά εργασίας

2.2.1. Μια χρόνια αναντιστοιχία προσφοράς και ζήτησης δεξιοτήτων

Ένας δείκτης της χρόνιας αναντιστοιχίας μεταξύ του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και των αναγκών της αγοράς εργασίας του είναι η δύσκολη ένταξη των νέων πτυχιούχων στην αγορά εργασίας. Χρησιμοποιώντας μικρο-δεδομένα (micro-data) από έρευνα σε εθνικό επίπεδο που διεξήχθη το 2005 για να εξετάσει διαφορετικές στρατηγικές μετάβασης των αποφοίτων ελληνικών πανεπιστημίων, η Karamessini (2010) διαπίστωσε ότι περίπου το 36% των αποφοίτων πανεπιστημίων δεν είχαν βρει ακόμη σταθερή απασχόληση 5-7 χρόνια μετά την ολοκλήρωση των

σπουδών τους. Το 28% των απασχολούμενων παρατηρήθηκε επίσης να κάνει δουλειές που δεν αντιστοιχούσαν στον τομέα σπουδών τους (Karamessini, 2010).

Η αναντιστοιχία προσφοράς και ζήτησης σε συνδυασμό με τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης του 2008-2009 στην ελληνική αγορά εργασίας οδήγησε τους πτυχιούχους στην αναζήτηση εργασίας σε χώρες του εξωτερικού. Η αναντιστοιχία αυτή θα ήταν μεγαλύτερη αν το κράτος δεν απορροφούσε ως εργοδότης πτυχιούχους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και κατόχους μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών IOBE (2018).

Η σημαντική αποσύνδεση μεταξύ των κόσμων της εκπαίδευσης και της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα κατά τα έτη που προηγούνται της οικονομικής κρίσης είναι επίσης εμφανής σε ευρήματα και άλλων μελετών (Livanos, 2010). Σύμφωνα με αυτήν την έρευνα, ο μέσος χρόνος που απαιτείται από νέους Έλληνες (ηλικίας 15-34 ετών) για να βρουν την πρώτη «σημαντική» δουλειά τους ήταν περίπου 13,1 μήνες, περίπου το διπλάσιο από τον μέσο όρο των 27 μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ένα ποσοστό 30,7% των νέων δήλωσαν επίσης ότι βρήκαν την πρώτη σημαντική δουλειά τους μόνο μετά από 4 χρόνια (Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού, 2017).

Ένα αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας είναι η σχετικά μικρή διαφορά ανάμεσα στα ποσοστά ανεργίας μεταξύ ατόμων υψηλής και λιγότερο υψηλής μόρφωσης. Ενώ ένας απόφοιτος πρωτοβάθμιας ή κατώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην ΕΕ είχε 2,5-3,0 φορές μεγαλύτερο κίνδυνο ανεργίας σε σχέση με τους αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, στην Ελλάδα ο σχετικός κίνδυνος κυμάνθηκε μεταξύ 1,17-1,2 κατά την περίοδο 2000-2008 (Pouliakas, 2014).

2.2.2. Η επίδραση των μέτρων λιτότητας στην ελληνική οικονομία και η επιδείνωση των ανισορροπιών στην ελληνική αγορά εργασίας στα χρόνια της οικονομικής κρίσης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση βίωσε τα τελευταία χρόνια τη βαθύτερη κρίση της ιστορίας της. Οι επιπτώσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης δεν αφήνουν ανέπαφες τις κοινωνικοοικονομικές παραμέτρους των ευρωπαϊκών χωρών. Μία από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που επλήγησαν ιδιαίτερα είναι η Ελλάδα που αναγκάστηκε να ακολουθήσει προγράμματα οικονομικής προσαρμογής υπό την εποπτεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της ΕΚΤ και του ΔΝΤ («Τρόικα»).

Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης η Ελληνική οικονομία αντιμετώπισε διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής δραστηριότητας όλων των μακροοικονομικών μεγεθών της, συμπεριλαμβανομένου της αγοράς εργασίας. Οι εργαζόμενοι αντιμετώπισαν ένα συνδυασμό από δυσμενείς εξελίξεις που συμπεριλαμβάνουν την ραγδαία αύξηση της ανεργίας, ιδιαίτερα της ανεργίας των νέων, την μείωση των μισθών, την μείωση του εισοδήματος, την αύξηση της φτώχειας των εργαζομένων και την αποδυνάμωση της σταθερής και πλήρους εργασίας προς όφελος των ευέλικτων μορφών απασχόλησης (αύξηση των επισφαλών και άτυπων μορφών εργασίας).

Επιπλέον, η επιβολή αυστηρών μέτρων λιτότητας σε μια χώρα που πάσχει από ύφεση είχε καταστροφικά αποτελέσματα, με απροσδόκητα δυσμενείς επιπτώσεις στη διανομή εισοδήματος, την ανεργία και στην παραγωγή (Frangakis 2015, Calcagno 2012, Stockhammer 2012)

Κατά την διάρκεια των ετών της οικονομικής κρίσης τα άτομα με προσόντα μεσαίου επιπέδου στην ΕΕ διατήρησαν τη σχετική θέση απασχόλησής τους. Στην Ελλάδα το ποσοστό ανεργίας μεταξύ των εργαζομένων χαμηλότερης/μεσαίας ειδίκευσης σε σχέση με τους αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης διευρύνθηκε. Αυτό αντικατοπτρίζει τα ειδικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της ελληνικής αγοράς εργασίας, όπως η τάση των εργοδοτών να προσλαμβάνουν άτομα με πανεπιστημιακό πτυχίο έναντι αποφοίτων μεσαίου επιπέδου, ακόμη και σε θέσεις εργασίας που δεν απαιτούν υψηλότερο επίπεδο δεξιοτήτων, αλλά και έναντι από αποφοίτους μεσαίου επιπέδου από μικρής ελκυστικότητας επαγγελματικά σχολεία και μη τριτοβάθμια ιδρύματα μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Routon & Walker, 2016).

Η έντονη αύξηση της συνολικής ανεργίας κατά τη διάρκεια των ετών της κρίσης επηρέασε τους απόφοιτους δευτεροβάθμιας, κυρίως ως αποτέλεσμα της κατάρρευσης της ζήτησης στους τομείς των κατασκευών (όπου σημειώθηκε μείωση της απασχόλησης κατά 48% μεταξύ των ετών 2008 -2012), στη βιομηχανική παραγωγή και στις επιχειρήσεις ακινήτων. Ωστόσο, (νέοι) απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης επηρεάστηκαν επίσης σοβαρά από την αποθαρρυντική προοπτική ανεργίας, καθώς το ποσοστό ανεργίας τους αυξήθηκε κατά 11 εκατοστιαίες μονάδες εντός πέντε ετών, φθάνοντας σε ιστορικά υψηλό επίπεδο 18%. Ωστόσο, εξακολουθεί να είναι σημαντικά χαμηλότερο από το ποσοστό ανεργίας 26-27% που αντιμετωπίζουν άτομα με χαμηλότερα προσόντα (Pouliakas, 2014).

Τις σημαντικές επιπτώσεις που επέφερε η κρίση στην απασχόληση των πτυχιούχων αναδεικνύει έρευνα του Ινστιτούτου Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών. Σύμφωνα με την έρευνα αυτή τα ποσοστά ανεργίας το διάστημα 2009 – 2017 υπερδιπλασιάστηκαν (συγκεκριμένα αυξήθηκαν από 7% σε 17,1% το 2017), αν και εν τέλει παρέμειναν χαμηλότερα σε σχέση τα αντίστοιχα ποσοστά των αποφοίτων δημοτικού, γυμνασίου και λυκείου. Από την ίδια μελέτη προκύπτει ότι τα ποσοστά απασχόλησης και ανεργίας παρουσίασαν επιδείνωση για αυτούς που αποφοίτησαν στο τέλος αυτής της περιόδου, από όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Όπως αναφέρει το Ινστιτούτο Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, κάπως καλύτερη είναι, σύμφωνα με τα στοιχεία, η πρόσβαση στην αγορά εργασίας για τους κατόχους μεταπτυχιακών ή διδακτορικών, καθώς το ποσοστό ανεργίας τους έχει διαμορφωθεί περίπου στο 10% το 2017, σε σχέση με το 7% του 2009. Οι άνεργοι απόφοιτοι ανώτατης εκπαίδευσης και μεταπτυχιακών ή διδακτορικών σπουδών, το 2018, φτάνουν τους 250.000 με 260.000, ενώ ο συνολικός αριθμός των αποφοίτων το 2017 έφτασε τα 2,12 εκατομμύρια (το 2001 ήταν 1,18 εκατομμύρια).

Στα χρόνια της οικονομικής κρίσης επακόλουθο ήταν να αυξηθεί και το μερίδιο των αποφοίτων πανεπιστημίων που ανέλαβαν θέσεις εργασίας άσχετες με το πτυχίο τους. Μια τέτοια τάση αντικατοπτρίζεται στις πιο πρόσφατες εκτιμήσεις αναντιστοιχίας προσόντων στην Ευρώπη από το CEDEFOP (2012α), στην οποία κατατάσσεται η Ελλάδα στην κορυφή της ΕΕ (μαζί με την Ισπανία) όσον αφορά το μερίδιο του εργατικού δυναμικού που επηρεάζεται από αναντιστοιχία προσόντων. Κατά την δεκαετία (2001 - 2011), το 26% των Ελλήνων υπαλλήλων (ηλικίας 25-64) απασχολούνταν σε ένα επάγγελμα που απαιτούσε χαμηλότερα εκπαιδευτικά προσόντα από αυτό που είχαν, δηλαδή είχαν πολλά περισσότερα, αναξιοποίητα προσόντα. Αυτό το ποσοστό ήταν σημαντικά υψηλότερο από το μέσο ποσοστό προσόντων της ΕΕ κατά 15%. Ωστόσο, το 2010 περίπου το 47% των απασχολούμενων Ελλήνων ανέφεραν ότι είχαν δεξιότητες να αναλάβουν πιο απαιτητικά καθήκοντα στις δουλειές τους και το ποσοστό αυτό ήταν το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό εργαζομένων με υπερβολικά προσόντα στην ΕΕ (το μέσο ποσοστό υπερ-δεξιοτήτων της ΕΕ είναι 32%) (Pouliakas, 2014).

3. Θεωρίες του ανθρώπινου κεφαλαίου και εκπαίδευση

3.1. Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

Οι προσδοκίες των φοιτητών αναφορικά με τις προοπτικές στην αγορά εργασίας δεν έχουν διερευνηθεί επιστημονικά εν αντιθέσει με χώρες του εξωτερικού όπου το εν λόγω ζήτημα έχει μελετηθεί και διερευνηθεί σε βάθος. Οι περισσότερες σχετικές μελέτες έχουν πραγματοποιηθεί σε Ευρωπαϊκές χώρες ή στις ΗΠΑ. Στην συνέχεια θα ακολουθήσει μια ευρεία παρουσίαση των σχετικών βιβλιογραφικών ευρημάτων από διάφορες χώρες και εκπαιδευτικά πλαίσια.

Οι Μένον κ.α. (2007) διερεύνησαν τις προσδοκίες των φοιτητών σε δείγμα 243 προπτυχιακών φοιτητών και απόφοιτων του Πανεπιστημίου Κύπρου οι οποίοι σπούδαζαν στις σχολές Θετικών και Εφαρμοσμένων Επιστημών, Οικονομικών και Διοίκησης_στην Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών. Η έρευνα αυτή είναι αρκετά σημαντική για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης, καθότι το πλαίσιο στο οποίο έλαβε χώρα η έρευνα, φέρει ορισμένες ομοιότητες με το πλαίσιο της διπλωματικής. Σκοπός της έρευνας αυτής ήταν η μελέτη των προσδοκιών των φοιτητών για τις μελλοντικές απολαβές τους και τη μελλοντική θέση τους στην αγορά εργασίας. Οι ερευνητές επίσης συνέκριναν τα αποτελέσματα αυτά με τα αντίστοιχα δεδομένα των προσδοκιών των αποφοίτων που είχαν ενεργή συμμετοχή στην αγορά εργασίας με σκοπό να εξετάσουν αν οι φοιτητές διαμορφώνουν ρεαλιστικές προσδοκίες για την αγορά εργασίας.

Βασική διαπίστωση των ερευνητών είναι ότι οι φοιτητές είναι επιφυλακτικοί στις προσδοκίες τους όσον αφορά στον χρόνο ένταξης τους στην αγορά εργασίας καθώς μόνο το 37,3% αναμένει να βρει εργασία στους πρώτους τρεις μήνες μετά την αποφοίτηση. Η σύγκριση με τη πραγματική εικόνα της αγοράς φανερώνει ότι παρά τις χαμηλές προσδοκίες τους σχετικά με την εύρεση εργασίας το 61,2% βρήκε εργασία εντός του διαστήματος των τριών μηνών. Δηλαδή, οι φοιτητές διαμόρφωσαν μάλλον απαισιόδοξες προσδοκίες όσον αφορά αυτή τη διάσταση (ταχύτητα μετάβασης στην αγορά εργασίας). Η προοπτική εύρεσης εργασίας επηρεάζεται αρνητικά από τον τόπο διαμονής των φοιτητών, καθότι φοιτητές από επαρχιακές περιοχές διαμορφώνουν συχνότερα αρνητικές προσδοκίες.

Ο βαθμός του απολυτηρίου έχει θετική επίδραση στην ολοκλήρωση των σπουδών παράγοντας όμως που δεν φαίνεται να επηρεάζει τους απόφοιτους καθώς ούτως ή άλλως έχει ελάχιστη σημασία για την εργοδότησή τους. Η απόκτηση ενός μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών ως συνέχεια των σπουδών έχει σημασία για τους φοιτητές διότι με την απόκτησή του τα άτομα θεωρούν πως αυξάνονται οι πιθανότητες για εύρεση εργασίας και οι απολαβές τους θα είναι καλύτερες γεγονός όμως που στην πραγματικότητα δεν ισχύει.

Άλλα ευρήματα που παρουσιάζουν ενδιαφέρον είναι η θετική σχέση μεταξύ οικογενειακού εισοδήματος και προσδοκιών, η απουσία σύνδεσης μεταξύ του αν οι γονείς εργάζονται στον ιδιωτικό ή στο δημόσιο τομέα και των προσδοκιών των φοιτητών. Τέλος, πολύ σημαντικό είναι το εύρημα που δείχνει ότι οι φοιτήτριες προσδοκούν χαμηλότερες απόλαβες σε σχέση με τους φοιτητές. Το εύρημα αυτό υπό μια έννοια δεν απέχει από την πραγματικότητα (βλέπε μισθολογικά χάσματα μεταξύ ανδρών και γυναικών στην αγορά εργασίας), ταυτόχρονα όμως ίσως ανατροφοδοτεί ακριβώς αυτές τις ανισότητες στην αγορά εργασίας. Στη βάση αυτή, οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι τόσο στην Κύπρο όσο και σε πολλά κράτη του εξωτερικού οι επαγγελματικές προσδοκίες των γυναικών είναι χαμηλότερες από εκείνες των ανδρών και οι συγγραφείς προτείνουν να ληφθούν κυβερνητικά μέτρα ώστε να υπάρχουν ίσες ευκαιρίες και για τα δύο φύλα (Μένον κ.α, 2007).

Συνολικά, λαμβάνοντας υπόψιν τα αποτελέσματα της έρευνας, οι συγγραφείς καταλήγουν ότι οι προσδοκίες των φοιτητών δεν είναι ρεαλιστικές όσον αφορά ορισμένα χαρακτηριστικά που εξετάστηκαν, αν και αντιλαμβάνονται την επιρροή που ασκεί το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο στις προσδοκίες για τις μελλοντικές απολαβές τους. Οι συγγραφείς θεωρούν πως απαιτείται η παροχή σωστότερης πληροφόρησης για τις επικρατούσες συνθήκες στην αγορά εργασίας, καλύτερη καθοδήγηση από τα συστήματα πληροφόρησης τόσο στη δευτεροβάθμια όσο και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση για το τι προσδοκούν στην αγορά εργασίας ανάλογα με τον πανεπιστημιακό τομέα των σπουδών τους. Καλύτερη ένταξη των φοιτητών στην αγορά εργασίας μπορεί να επιτευχθεί με τη συχνότερη επαφή αυτών με την αγορά εργασίας.

Οι Menon et al (2020) εκπόνησαν έρευνα στην οποία συμμετείχαν 2051 μαθητές της τελευταίας τάξης Λυκείου, που ως στόχο είχε την εκτίμηση των προσδοκιών των

υποψηφίων φοιτητών για τις μελλοντικές απολαβές τους, αναλύοντας τα αποτελέσματα ανάλογα με το πεδίο εκπαίδευσής τους, της χώρας που θα επιλέξουν να σπουδάσουν αλλά και του κοινωνικοοικονομικού υπόβαθρου τους.

Ένα ενδιαφέρον συμπέρασμα είναι ότι οι μαθητές που σκοπεύουν να σπουδάσουν στην Κύπρο διαμορφώνουν χαμηλότερες προσδοκίες για τα μισθολογικά τους οφέλη σε σχέση με αυτούς που σκοπεύουν να σπουδάσουν στο εξωτερικό και ιδιαίτερα στην Αγγλία. Θεωρούν ως καλύτερη επένδυση στο ανθρώπινό τους κεφάλαιο τη συνέχιση των σπουδών τους σε κάποιο βρετανικό πανεπιστήμιο πιστεύοντας ότι ένα τέτοιο πτυχίο είναι περισσότερο αναγνωρισμένο στην αγορά εργασίας. Επίσης, ο προσανατολισμός σπουδών που είχε επιλέξει ο κάθε μαθητής έχει θετικό αντίκτυπο στις προσδοκίες του για τους μελλοντικούς μισθούς του. Υψηλές προσδοκίες ως προς μελλοντικούς μισθούς έχουν οι μαθητές που θα σπουδάσουν στην Ιατρική σχολή και τα πεδία που σχετίζονται με αυτή. Σχολές που είναι επίσης υψηλές στις προσδοκίες των υποψηφίων φοιτητών ως προς τις απολαβές τους είναι η Νομική σχολή, οι Στρατιωτικές σχολές, οι Οικονομικές σχολές, η Διοίκηση Επιχειρήσεων, οι Αρχιτεκτονικές και οι σχολές Μηχανικών (Menon et al., 2020). Επίσης, ένα σημαντικό εύρημα της μελέτης είναι η σύνδεση μεταξύ της κοινωνικοοικονομικής ομάδας στην οποία ανήκει ο μαθητής και στις προσδοκίες του σχετικά με τις μελλοντικές οικονομικές απολαβές τους. Συγκεκριμένα, μαθητές που προέρχονται από οικογένειες με υψηλό εκπαιδευτικό και επαγγελματικό επίπεδο προσδοκούν υψηλότερες οικονομικές απολαβές με την ολοκλήρωση των πανεπιστημιακών τους σπουδών σε αντίθεση με τους μαθητές των χαμηλών κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων. Όπως και στην περίπτωση των διαφορών ανά φύλο, είναι εύλογη η υπόθεση ότι τέτοιες διαφορές στις προσδοκίες ενδέχεται να λειτουργούν με έναν τρόπο ανατροφοδοτικό. Στη βάση αυτού του ευρήματος, έχει νόημα η παροχή μεγαλύτερης υποστήριξης σε μαθητές χαμηλών κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων (Menon et al., 2020).

Ένα σημαντικό θέμα που αναλύεται στη βιβλιογραφία αφορά την πληροφόρηση που έχουν οι φοιτητές σχετικά με τους μισθούς. Σύμφωνα με τον (Betts, 1995), σε δείγμα 1269 προπτυχιακών φοιτητών από όλες τις προπτυχιακές σχολές στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας, στο Σαν Ντιέγκο, βρέθηκε ότι οι φοιτητές αναγνωρίζουν την αξία της εκπαίδευσης στην αγορά εργασίας. Τα άτομα επιλέγουν το καλύτερο επίπεδο και είδος εκπαίδευσης που πιστεύουν ότι τους ταιριάζει όσον αφορά τις

επαγγελματικές φιλοδοξίες τους αλλά και τις ικανότητές τους (Betts, 1995). Σύμφωνα με τον συγγραφέα οι φοιτητές συλλέγουν τις σχετικές πληροφορίες στη διάρκεια του πρώτου ή δεύτερου έτους σπουδών ενώ οι πηγές τους είναι: οι εφημερίδες, τα περιοδικά, μισθολογικές έρευνες, η γνώμη κάποιου καθηγητή του τμήματός τους ή και η γνώμη κάποιου απόφοιτου. Μερικοί ακόμα φοιτητές που κατά κύριο λόγο βρίσκονται στο τέταρτο έτος σπουδών λαμβάνουν τις πληροφορίες για τους μισθούς από επαγγελματίες, από συμβουλευτικά κέντρα ή και από μια απλή συζήτηση με τους συμφοιτητές τους. Τέλος, η έρευνα καταλήγει ότι οι απόψεις που έχουν οι φοιτητές για την αγορά εργασίας εξαρτώνται από το έτος και το πεδίο σπουδών τους.

Στο ίδιο μήκος κύματος οι (Brunello et al, 2001) διερευνούν τις προσδοκίες των φοιτητών για τις μελλοντικές επαγγελματικές τους απολαβές σε ένα δείγμα ευρωπαϊκών χωρών. Το δείγμα των φοιτητών συλλέχθηκε από 50 πανεπιστημιακές σχολές, που ανήκουν σε 32 πανεπιστήμια τα οποία εδρεύουν σε 10 Ευρωπαϊκές χώρες. Το ερωτηματολόγιο συγκέντρωσε στοιχεία για τις μηνιαίες προσδοκίες των μισθών τους σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους της ζωής τους, διακρίνοντας μεταξύ αποφοίτων λυκείου και αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Σε αυτό το ερευνητικό πλαίσιο, οι φοιτητές ρωτήθηκαν για τους αναμενόμενους αρχικούς μισθούς τους και για τους μισθούς 10 έτη μετά την αποφοίτησή τους. Τα συμπεράσματα της έρευνας αυτής ήταν:

- Ο κύριος τρόπος πληροφόρησης των φοιτητών σχετικά με τους μελλοντικούς μισθούς είναι ο τύπος καθώς και οι πληροφορίες που λαμβάνουν από τις συζητήσεις με άτομα του κύκλου τους (π.χ. οικογένεια, φίλοι κ.α.).
- Χαμηλές προσδοκίες αναμενόμενων μισθών έχουν όσοι καθυστερούν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους καθώς και οι γυναίκες.
- Υψηλές προσδοκίες αναμενόμενων μισθών έχουν οι φοιτητές που εργάζονται παράλληλα με τις σπουδές τους και σε συναφή τομέα με το αντικείμενο των σπουδών τους καθώς και οι φοιτητές των οποίων οι γονείς κατέχουν πτυχίο κολεγίου του ίδιου, με αυτούς, τομέα σπουδών. Και στις δύο περιπτώσεις οι πιθανότητες εύρεσης καταλληλότερης και καλύτερης εργασίας είναι αυξημένες χωρίς όμως αυτό να συνεπάγεται και καλύτερους μισθούς.

Επίσης, οι οι συγγραφείς θεωρούν ότι οι μισθοί που αναμένουν οι τελειόφοιτοι της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι αρκετά υψηλότεροι από ότι στην πραγματικότητα ισχύει.

Μία ενδιαφέρουσα έρευνα διεξήχθη στην Ολλανδία από τους Webbink και Hartog το 2003 με σκοπό τη διερεύνηση του κατά πόσοι οι φοιτητές μπορούν να προβλέψουν τους αρχικούς τους μισθούς. Οι συγγραφείς άντλησαν τα δεδομένα τους από ένα δείγμα 3845 φοιτητών. Το δείγμα χωρίστηκε σε δύο επίπεδα και εννέα τύπους ανώτερης εκπαίδευσης ώστε όλα τα έτη, επίπεδα εκπαίδευσης και τύποι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ολλανδία να καλυφθούν. Οι αρχικά ερωτηθέντες πρωτοετείς φοιτητές του έτους 1991 ερωτούνταν κάθε χρόνο μέχρι και το 1995 σχετικά με την εκτίμησή των μελλοντικών τους εισοδημάτων, τη θέση τους εντός ή εκτός της εκπαίδευσης, τα κίνητρα για την επιλογή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης καθώς και για τα μελλοντικά τους σχέδια. Στην έρευνα αυτή συμμετείχαν και φοιτητές που εγκατέλειψαν την εκπαίδευση ή φοιτητές που δεν συμμετείχαν σε μία ή περισσότερες έρευνες.

Οι Webbink και Hartog το 2003 κατέληξαν στο συμπέρασμα πως οι φοιτητές είναι σε θέση να κάνουν ρεαλιστικές προβλέψεις για τα μελλοντικά τους εισοδήματα και έχουν την πεποίθηση ότι τα υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης προσδίδουν υψηλότερα εισοδήματα στο μέλλον. Οι επιλογές τους για συνεχιζόμενη εκπαίδευση είναι ρεαλιστικές, είναι ενημερωμένοι για τα οφέλη που θα αποκτήσουν από αυτή και μπορούν να προβλέψουν τους αρχικούς τους μισθούς.

Παρόμοια ευρήματα διατυπώθηκαν και από τους (Smith & Powell, 1990) σε δείγμα φοιτητών από τις ΗΠΑ. Συγκεκριμένα, οι φοιτητές του δείγματος ερωτήθηκαν για τις προσδοκίες τους στους μισθούς και του πρώτου έτους εργασίας μετά την αποφοίτησή τους, αλλά και για την εκτίμηση που έχουν σχετικά με τον μισθό τους μετά από 10 χρόνια στην αγορά εργασίας. Τα βασικό συμπέρασμα της μελέτης είναι ότι οι φοιτητές δεν έχουν επαρκή πληροφόρηση αναφορικά με τις μελλοντικές απολαβές τους. Επίσης, φοιτητές με γονείς υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου διαμορφώνουν την προσδοκία ότι οι σπουδές τους θα τους επιφέρουν υψηλότερα εισοδήματα. Ενώ οι προσδοκίες των φοιτητών από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο επηρεάζονταν (θετικά) από την κατοχή κάποιου πτυχίου κολεγίου.

Οι προσδοκίες για τις μελλοντικές απολαβές των φοιτητών του Ηνωμένου Βασιλείου μελετήθηκαν από τον Jerrim (2012). Ο συγγραφέας προσπάθησε να συγκρίνει τις προσδοκίες που είχαν αρχικά οι φοιτητές με τους πραγματικούς μισθούς που δήλωσαν οι ίδιοι μετά την αποφοίτησή τους με την ένταξη στην αγορά εργασίας. Τα συμπεράσματα που αποκόμισε είναι ότι:

- Οι φοιτητές στην διαδρομή των φοιτητικών χρόνων τους φαίνεται πως αλλάζουν απόψεις για την ζωή τους ως πτυχιούχοι και μάλιστα με την ολοκλήρωση των σπουδών τους γίνονται λιγότερο αισιόδοξοι για τον αν θα καταφέρουν να εργαστούν σε θέση αντίστοιχη του είδους των σπουδών τους και των μισθολογικών προσδοκιών τους. Αυτό εξηγείται διότι οι φοιτητές στην διαδρομή των σπουδών τους αντιλαμβάνονται τις ικανότητές τους και την σύνδεσή τους με την αγορά εργασίας.
- Οι φοιτητές που μελετούν ένα συγκεκριμένο αντικείμενο με στόχο να δημιουργήσουν μια συγκεκριμένη καριέρα είναι αρκετά ρεαλιστικοί στις μισθολογικές τους εκτιμήσεις εν αντίθεση με τους φοιτητές που επιδιώκουν να εργαστούν με πλήρη απασχόληση και γενικά υπερεκτιμούν τους μελλοντικούς μισθούς τους.
- Ένα από τα ατομικά χαρακτηριστικά που επιδρά θετικά στις προσδοκίες των φοιτητών είναι η οικονομική επιφάνεια της οικογένειάς τους, που πολλές φορές συνοδεύεται και από φοίτηση σε κάποιο ιδιωτικό σχολείο.

Επίσης μια σημαντική παρατήρηση του συγγραφέα που δεν αναφέρεται σε άλλες μελέτες και είναι αρκετά ενδιαφέροντα, είναι ότι οι μαθητές συνεχίζουν τις σπουδές τους στην ανώτερη εκπαίδευση όχι μόνο κινούμενοι από την θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου (που προσεγγίζει το ζήτημα με τρόπο μονοσήμαντο εστιάζοντας στα μελλοντικά οικονομικά οφέλη και κόστη της εκπαίδευσης) αλλά επιλέγουν να σπουδάσουν ορμώμενοι και από συναισθήματα όπως η χαρά που νοιώθουν για τη μάθηση και την ανεξαρτησία που αποκτούν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η έρευνα του Jensen (2012) που πραγματοποιήθηκε στην Δομινικανή Δημοκρατία και εξηγεί τη χαμηλή συμμετοχή των νέων στην εκπαίδευση, λόγω έλλειψης πληροφόρησης για τις αυξημένες μελλοντικές απολαβές που συνεπάγεται η απόκτηση κάποιου πτυχίου ανώτατης σχολής. Ο συγγραφέας

εξετάζει μόνο τα αγόρια που φοιτούν στην 8η τάξη θίγοντας την ενημέρωση που έχουν αυτοί οι νέοι και οι οικογένειές τους για τις απολαβές που πιστεύουν ότι θα έχουν με την συνέχιση των σπουδών τους. Ο συγγραφέας άντλησε δεδομένα που αφορούν την υποχρεωτική πρωτοβάθμια εκπαίδευση αλλά και την δευτεροβάθμια. Συγκεκριμένα η ζήτηση για εκπαίδευση είναι σε χαμηλά επίπεδα, καθώς το 80% - 90% ολοκλήρωσαν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και μόλις το 25% - 30% συμπλήρωσαν την δευτεροβάθμια. Το χαμηλό αυτό ποσοστό των νέων που συνεχίζουν τις σπουδές τους οφείλεται στην ελλιπή ενημέρωση που έχουν για τις μελλοντικές απολαβές τους, καταλήγοντας σε αυτό το συμπέρασμα από τα δεδομένα παλαιότερης έρευνας στην οποία φαίνεται ότι οι εργαζόμενοι που έχουν ολοκληρώσει την δευτεροβάθμια εκπαίδευση αμείβονται κατά 40% καλύτερα από εκείνους που σταμάτησαν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η μελέτη αυτή δείχνει ότι η ασύμμετρη πληροφόρηση μπορεί να εξηγήσει τόσο εκπαιδευτικές ανισότητες όσο και μισθολογικές ανισότητες που προκύπτουν ως απόρροια των εκπαιδευτικών ανισοτήτων. Τα ευρήματα αυτά έχουν επίσης σημασία στην άσκηση πολιτικής. Για παράδειγμα, οι νέοι στη Δομινικανή Δημοκρατία ενημερώνονται από άτομα του περιβάλλοντός τους που δεν έχουν στενή επαφή με την εκπαίδευση (π.χ. σε μικρές ή αγροτικές κοινωνίες), με αποτέλεσμα τα δεδομένα που προσλαμβάνουν να περιέχουν ανακρίβειες. Στην ελλιπή ενημέρωση των μαθητών συμβάλλει και το γεγονός ότι τα σχολεία δεν παρέχουν συμβούλους καθοδήγησης στους μαθητές και ότι οι κυβερνήσεις καθώς και ιδιωτικοί οργανισμοί δεν πραγματοποιούν σε τακτά χρονικά διαστήματα έρευνες για την αγορά εργασίας. Αρκετοί μαθητές διακόπτουν την σχολική τους εκπαίδευση μόλις ολοκληρώσουν την υποχρεωτική, λόγω έλλειψης παροχής έγκυρων πληροφοριών για τις απολαβές από την δευτεροβάθμια και πόσο μάλλον από την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Μια πρόταση πολιτικής θα μπορούσε να είναι μια βάση πρόσφατων εκτιμήσεων των απολαβών από την εκπαίδευση, όπου οι μαθητές θα μπορούν να την χρησιμοποιούν για τις δικές τους μισθολογικές προσδοκίες (Jensen, 2012).

Οι Abbiati και Barone (2015) πραγματοποίησαν μία έρευνα σε τέσσερις ιταλικές επαρχίες το Μιλάνο, τη Μπολόνια, τη Βιτσέντσα και το Σαλέρνο σε τυχαίο δείγμα 9159 μαθητών από 62 σχολεία των πόλεων αυτών. Η έρευνα εστιάζεται στις αξιολογήσεις των αποφοίτων λυκείων σχετικά με το χρόνο και τα κόστη που απαιτεί η επένδυση στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση, στις μισθολογικές προσδοκίες και στο

ρόλο που διαδραματίζει προς την κατεύθυνση αυτή το οικογενειακό υπόβαθρο. Οι απαντήσεις που έδωσαν οι μαθητές στο ερωτηματολόγιο που κλήθηκαν να συμπληρώσουν έδειξαν ότι είναι πολύ ανακριβείς ως προς τις προσδοκίες τους για τις μελλοντικές απολαβές τους αλλά και για τα κόστη που απαιτούνται από την επένδυση στην ανώτερη εκπαίδευση (Abbiati & Barone, 2015). Επιπρόσθετα, παρατηρήθηκε σημαντική απόκλιση στις μισθολογικές προσδοκίες των μαθητών που προέρχονται από οικογένειες υψηλού μορφωτικού επιπέδου και των μαθητών που προέρχονται από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα.

Οι μαθητές που προέρχονται από οικογένειες υψηλού μορφωτικού επιπέδου υπερεκτιμούν τις οικονομικές απολαβές που θα λάβουν κατέχοντας πτυχίο πανεπιστημίου και είναι γενικά πιο αισιόδοξοι για την επιτυχία τους. Αντίθετα οι μαθητές που προέρχονται από οικογένειες χαμηλού μορφωτικού επιπέδου είναι περισσότερο συγκρατημένοι για τις οικονομικές απολαβές που θα λάβουν από την επένδυσή τους στο ανθρώπινο κεφάλαιο και είναι περισσότερο απαισιόδοξοι για τα κόστη και τους κινδύνους μη εκμετάλλευσης του χρόνου φοίτησης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Abbiati & Barone, 2015).

Οι συγγραφείς ορμώμενοι από την αντίθεση στις προσδοκίες των μαθητών ανάλογα με το κοινωνικοοικονομικό τους υπόβαθρο θεωρούν ότι η αντίθεση αυτή οφείλεται στο είδος της ενημέρωσης και πληροφόρησης που λαμβάνουν τα δύο αυτά κοινωνικά στρώματα σχετικά με την αξιολόγηση της επένδυσης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Τα άτομα που προέρχονται από οικογένειες υψηλού μορφωτικού και οικονομικού επιπέδου έχουν καλύτερη πρόσβαση στην κατάλληλη ενημέρωση όσον αφορά στα κόστη της ανώτερης εκπαίδευσης, τον τρόπο λειτουργίας αλλά και τα οφέλη της.

Από την άλλη οι οικογένειες των χαμηλών κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων συνήθως διαθέτουν χαμηλή εκπαίδευση με αποτέλεσμα όταν τους διατίθεται ενημερωτικό υλικό επαγγελματικού προσανατολισμού, δύσκολα να γίνεται κατανοητό καθώς συχνά παρουσιάζεται σε μια γραφειοκρατική ορολογία με αποτέλεσμα λόγω της γνωστικής δυσαρέσκειας που είναι πιθανό να διαθέτουν, να υποτιμούν τη συνέχεια της εκπαίδευσης τους σε κάποιο ανώτερο ίδρυμα. Η διαφορά ανάμεσα στις προσδοκίες μεταξύ των δύο ομάδων μαθητών είναι χαρακτηριστική και την παρατηρούμε σε πολλές μελέτες της σχετικής βιβλιογραφίας.

Αποδεικνύεται ότι τα άτομα προκειμένου να συλλέξουν τις πληροφορίες τους επιλέγουν απλές διαδικασίες για τη συλλογή των δεδομένων που τους ενδιαφέρουν με αποτέλεσμα οι τελειόφοιτοι λυκείου να αντιμετωπίζουν σημαντικά εμπόδια στον

τομέα της ενημέρωσης που αφορά στην επένδυση στην ανώτερη πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Αυτά τα εμπόδια πληροφόρησης θεωρούν οι συγγραφείς πως «μπορούν να προκαλέσουν κοινωνικές ανισότητες στην πρόσβαση στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση» (Abbiati & Barone, 2015). Αξίζει να αναφερθεί ότι τα ευρήματα αυτά συνάδουν με τα αποτελέσματα του Jensen (2012).

Τα συμπεράσματα πολιτικής είναι επίσης ενδιαφέροντα. Συγκεκριμένα, τα συμβουλευτικά γραφεία των σχολείων αλλά και των πανεπιστημίων συνδράμουν ελάχιστα προς την κατεύθυνση της σωστής ενημέρωσης του επαγγελματικού προσανατολισμού ώστε να διορθώσουν τις προκατειλημμένες αντιλήψεις των μαθητών. Οι σύμβουλοι των γραφείων αυτών θα μπορούσαν να παρέχουν μια ρεαλιστική εικόνα των πραγματικών προοπτικών εργασίας που συνεπάγεται είτε η κατοχή ενός πανεπιστημιακού πτυχίου είτε η απλή κατοχή σχολικού πτυχίου (Abbiati & Barone, 2015).

Η μελέτη των Hung et al. (2000) παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον διότι βασίζεται σε στοιχεία προερχόμενα από την Κίνα. Τα δεδομένα που συγκέντρωσαν αφορούσαν στους τελειόφοιτους της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με το αν θα συνεχίσουν ανώτερη εκπαίδευση ή θα εισέλθουν στην αγορά εργασίας. Η έρευνα έδειξε ότι τα άτομα του δείγματος λειτουργούν με την προσέγγιση της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου για να επιλέξουν αν θα συνεχίσουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ή αν θα κατευθυνθούν προς την αγορά εργασίας της Κίνας, μετά την ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα 9 στους 10 από το δείγμα των ερωτηθέντων έκρινε ότι έπρεπε να συνεχίσει στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ενώ μόλις 1 στους 10 αποφάσισε μετά το πέρας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ότι θα στραφεί στην αγορά εργασίας (Hung et al., 2000).

Άλλα συμπεράσματα αυτής της μελέτης είναι πως η μέση απόδοση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που αναμένουν οι μαθητές που θα συνεχίσουν στην ανώτερη εκπαίδευση ήταν σημαντικά υψηλότερη (33,95% αντί 19,21%) από την απόδοση που αναμένουν όσοι σκοπεύουν να πάνε στην αγορά εργασίας» (Hung et al., 2000). Το σημαντικό για τους συγγραφείς ήταν πως αυτά τα ευρήματα φωτίζουν τις προσδοκίες για την εκπαίδευση και την εργασία από την οπτική των ίδιων των μαθητών οι οποίοι έχουν θετικές και υψηλές προσδοκίες για την μελλοντική τους επαγγελματική απασχόληση όταν συνοδεύεται από ένα πανεπιστημιακό πτυχίο. Όσον αφορά τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης οι συγγραφείς τονίζουν την σπουδαιότητα της έρευνας των παραγόντων που επηρεάζουν τους μαθητές της

δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σχετικά με το αν θα ξεκινήσουν να εργάζονται ή θα συνεχίζουν τις σπουδές τους.

Η Rouse (2004) μελετά την συμμετοχή στα κολέγια αλλά και τις προσδοκίες των εισοδημάτων των μαθητών λυκείου που προέρχονται από χαμηλά κοινωνικά στρώματα. Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας δείχνουν ότι το μέσο προσδοκώμενο εισόδημα των σπουδαστών από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα είναι παρόμοιο με εκείνων των σπουδαστών που προέρχονται από υψηλότερα κοινωνικά στρώματα, εύρημα που διαφοροποιείται από την υπόλοιπη βιβλιογραφία. Γενικά και οι δύο κοινωνικές ομάδες δίνουν σημαντική βαρύτητα στις απολαβές που θα αποκτήσουν από τις σπουδές στα κολέγια παρόλο που οι φοιτητές των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων δυσκολεύονται να εξηγήσουν την λειτουργία των κολεγίων και των εκπαιδευτικών προγραμμάτων τους. Τέλος η συγγραφέας τονίζει ότι οι μαθητές που προέρχονται από φτωχά κοινωνικά στρώματα δεν είναι τόσο σίγουροι για το αν αξίζει τελικά να συνεχίσουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, διότι νοιώθουν αβεβαιότητα ως προς τις επιστροφές που τελικά θα λάβουν διαθέτοντας το πτυχίο κάποιου κολεγίου (δηλαδή, με άλλα λόγια, οι μαθητές αυτοί διαμορφώνουν ρεαλιστικές προσδοκίες, ωστόσο είναι απαισιόδοξοι όσον αφορά τις ατομικές προοπτικές τους).

Οι Delaney et al. (2011) εξετάζουν το ζήτημα των προσδοκιών των φοιτητών στην Ιρλανδία. Βασικός σκοπός αυτής της έρευνας ήταν η μελέτη και ανάλυση της αλληλεπίδρασης που υπάρχει ανάμεσα στο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και την ανώτερη εκπαίδευση. Η έρευνα αυτή επικεντρώνεται στις διαδικασίες εισόδου στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, την απόδοση των φοιτητών κατά την διάρκεια των χρόνων φοίτησής τους και τις μελλοντικές μισθολογικές προσδοκίες που έχουν οι φοιτητές από την συμμετοχή στο πανεπιστήμιο. Κομβικές μεταβλητές υπό αυτό το πρίσμα είναι η εκπαίδευση των γονέων, ο βαθμός στον οποίο οι μαθητές, ανάλογα το κοινωνικό τους στρώμα, πηγαίνουν σε κάποιο ίδρυμα ανώτερης εκπαίδευσης και οι προσδοκίες που αναπτύσσονται μεταξύ των φοιτητών για τους μισθούς τους.

Οι συγγραφείς διαπίστωσαν πως οι κοινωνικοοικονομικές διαφορές ενώ ήταν εμφανείς κατά την είσοδο των φοιτητών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αμβλύνονται κατά την διάρκεια των σπουδών τους. Επίσης θεωρείται σημαντική η εστίαση στην βαθμολογία των φοιτητών, διότι μέσα από αυτή μπορεί να αξιολογηθεί η συμμετοχή των φοιτητών των διαφόρων κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων κατά την διάρκεια των σπουδών τους. Με ανάλογο τρόπο εξετάζονται οι προσδοκίες των φοιτητών από

διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και για το πώς τα προσόντα τους θα οδηγήσουν σε μεγαλύτερους μισθούς.

Έτσι αυτή η εργασία μελετά την αλληλεπίδραση που υπάρχει ανάμεσα στο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των φοιτητών και το μορφωτικό επίπεδο των γονέων τους και πώς αυτό επιδρά σε όλη την διάρκεια φοίτησής τους από την είσοδό τους στην ανώτατη εκπαίδευση μέχρι την αποφοίτησή τους, με σκοπό την κατανόηση του ρόλου που έχει το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο στην συμμετοχή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αλλά και στις μελλοντικές μισθολογικές προσδοκίες τους. Άξια προσοχής όμως είναι τα εξής δύο ευρήματα της παραπάνω έρευνας: α) οι μαθητές των χαμηλών κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων είτε προβλέπουν διακρίσεις στην αγορά εργασίας είτε υποτιμούν τις μελλοντικές απολαβές τους και β) το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο έχει μεγαλύτερη επίδραση στους άντρες. Γενικότερα διαφαίνεται από διάφορες μελέτες που κατά καιρούς πραγματοποιήθηκαν ότι τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του φοιτητή αλλά και οι παράμετροι που καθοδηγούν τις προτιμήσεις και τις επιλογές του μεταδίδονται από γονέα σε παιδί. (Delaney et al., 2011).

Οι Blau & Feber (1990) εστιάζεται στα σχέδια καριέρας και στις προσδοκίες των νεαρών γυναικών και αντρών, καθώς επίσης, στο κενό που υπάρχει ανάμεσα στις απολαβές αλλά και στην συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας. Η εξήγηση αυτής της μισθολογικής διαφοράς που υπάρχει ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες, είναι σύμφωνη με μια πτυχή της θεωρίας του ανθρωπίνου κεφαλαίου που αναφέρει ότι το κενό που υπάρχει στις απολαβές οφείλεται στην μικρότερη παρουσία των γυναικών στην αγορά εργασίας (π.χ. για οικογενειακούς λόγους). Δηλαδή, οι γυναίκες προσαρμόζουν τις επαγγελματικές επιλογές τους στις οικογενειακές υποχρεώσεις που πιθανότατα θα επωμισθούν στο μέλλον ως μητέρες. Έτσι δεν επιλέγουν επαγγέλματα που θα τους οδηγήσουν υψηλά στην ιεραρχία (και άρα συνεπάγονται πολλές υποχρεώσεις και αυξημένη εργασιακή πίεση) αλλά επαγγέλματα ηπιότερα σε ένταση με πιο ευέλικτο ωράριο ώστε να μπορούν να συνδυάσουν τις ανάγκες της εργασίας αλλά και του σπιτιού. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα το οικονομικό προφίλ που σχετίζεται με τις απολαβές τους να είναι πιο επίπεδο σε σχέση με εκείνο των αντρών (Blau & Feber 1990).

Ο McMahon (1979) εστιάζεται κυρίως στην επένδυση που κάνουν οι γυναίκες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και στις μισθολογικές προσδοκίες τους, στις ΗΠΑ. Τα δεδομένα της έρευνας συλλέχτηκαν από 2580 φοιτητές και τις οικογένειές τους όπου εισήλθαν στο πανεπιστήμιο το 1972 και πήραν το πτυχίο τους το 1976, καθώς επίσης από το Εθνικό Κέντρο της Αμερικής των Εκπαιδευτικών Στατιστικών και από το Αμερικάνικο Προεδρείο Απογραφής. Ο συγγραφέας σημειώνει ότι παρά το γεγονός ότι ο αριθμός των γυναικών που ολοκληρώνουν τις σπουδές τους είναι περίπου ίσος εκείνου των αντρών και μάλιστα με υψηλότερους βαθμούς σε σχέση με τους άντρες, εντούτοις μόνο το ένα πέμπτο των επαγγελματικών και διδακτορικών τίτλων αντιστοιχούν στις γυναίκες και επιπλέον οι μισθολογικές διαφορές μεταξύ αντρών και γυναικών εξακολουθούν να υφίστανται. Η μελέτη καταλήγει πως οι υψηλές επενδύσεις των γυναικών στην εκπαίδευση, οι υψηλές μισθολογικές προσδοκίες τους, η αύξηση της συμμετοχής τους στο εργατικό δυναμικό (σε τομείς μάλιστα που κυριαρχούσαν οι άντρες σε προηγούμενες δεκαετίες) αλλά και η μείωση της γονιμότητας, είναι παράγοντες που αλληλοεπιδρούν και αλληλοενισχύονται ώστε να δημιουργηθεί ένας ενάρετος κύκλος που συμβάλλει στη μείωση του έμφυλου μισθολογικού χάσματος που χαρακτηρίζει την πλειοψηφία των δυτικών οικονομιών (McMahon, 1979)

Έμφαση στις έμφυλες ανισότητες έδωσαν και οι Carvajal et al (2000) μελετώντας τις διαφορές μεταξύ των φύλων ανάμεσα στους φοιτητές κολεγίου και στις προσδοκίες τους για τους μισθούς, καθώς και την εμπειρία πρόσφατων αποφοίτων του κολεγίου. Η έρευνα περιλάμβανε δεδομένα αναφορικά με τους μισθούς από 219 πρόσφατα απόφοιτους και τους προσδοκώμενους μισθούς από 248 τεταρτοετείς φοιτητές. Ως μεταβλητές για τα αποτελέσματα ένταξης στην αγορά εργασίας, ξεχωριστά για τους άντρες και τις γυναίκες, ήταν η ηλικία, ο τύπος εργασίας, το είδος της δουλειάς, η περιοχή και η εθνικότητα των φοιτητών και των αποφοίτων, καθώς και μέσος όρος των μισθών των αποφοίτων και των προσδοκώμενων μισθών των τεταρτοετών φοιτητών.

Λαμβάνοντας υπόψη πως τα οικονομικά οφέλη είναι ο βασικός λόγος για τον οποίο οι περισσότεροι άνθρωποι εργάζονται, οι μισθολογικές προσδοκίες των φοιτητών αλλά και των αποφοίτων είναι πολύ σημαντικές για τις εκπαιδευτικές επιλογές τους. Σύμφωνα με την θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου τα άτομα συνεχίζουν στην ανώτερη εκπαίδευση όταν τα οφέλη από την πρόσθετη εκπαίδευση υπερκερνούν τα σχετικά κόστη.

Στο πλαίσιο αυτό, τα άτομα κάνουν πιο ορθολογική χρήση (από οικονομικής απόψεως) του χρόνου αλλά και των οικονομικών πόρων που διαθέτουν. Όταν όμως αυτές οι προσδοκίες κλονιστούν από κάποια ασυμφωνία με το τι συμβαίνει στην πραγματικότητα, αρχίζουν να δημιουργούνται συναισθήματα απογοήτευσης, αποτυχίας και δυσαρέσκειας θεωρώντας ότι οι εκπαιδευτικές επιλογές τους ήταν λανθασμένες (Carvajal et al., 2000).

Οι συγγραφείς, επίσης, επισημαίνουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές κατά τη διάρκεια της μετάβασης τους από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας. Για παράδειγμα, στην εργασία τους θα πρέπει να δίνουν αναφορά στον εργοδότη τους, θα πρέπει να μάθουν να συνεργάζονται με τους συναδέλφους τους καθώς να δρουν ομαδοσυνεργατικά σε ένα απαιτητικό περιβάλλον. Αυτό είναι αρκετά δύσκολο διότι οι συνάδελφοι αποτελούνται και από διαφορετικούς ανθρώπους ως προς την ηλικία, την κοινωνικοοικονομική τάξη, τα επίπεδα μόρφωσης αλλά και στο ότι ο καθένας εκτελεί μια διαφορετική λειτουργία.

Σχετικά με τις διαφορές ανάμεσα στους άντρες και στις γυναίκες στην αγορά εργασίας, οι Carvajal et al (2000) παρατηρούν την ύπαρξη διακρίσεων όταν οι άντρες και οι γυναίκες εργάζονται σε παρόμοιο επαγγελματικό κλάδο και υπάρχουν διαφορές στους μισθούς. Επίσης, διαφορές στους μισθούς παρατηρούνται εάν τα πρότυπα κοινωνικοποίησης που επιλέγουν τα δύο φύλα επηρεάζουν την διαδικασία λήψης επαγγελματικών επιλογών. Οι μεν άντρες επιλέγουν τομείς όπου η ζήτηση συνεχώς αυξάνει (άρα, επομένως, και οι απολαβές τους), ενώ οι γυναίκες ενδέχεται να επιλέγουν επαγγελματικούς τομείς όπως οι ανθρωπιστικές επιστήμες, οι κοινωνικές επιστήμες, η εκπαίδευση που γενικότερα χαρακτηρίζονται από χαμηλότερες απολαβές.

Γενικότερα θα μπορούσε να ειπωθεί ότι τα συμπεράσματα τέτοιου είδους ερευνών, είναι χρήσιμα στο σχεδιασμό πολιτικών που ανταποκρίνονται καλύτερα στις ανάγκες και τις προσδοκίες των νέων εργαζομένων όπως για παράδειγμα η ανάπτυξη γραφείων διασύνδεσης που λειτουργούν στα πανεπιστήμια και συμβουλευτικών κέντρων αναζήτησης εργασίας, ώστε να μειωθούν οι μη ρεαλιστικές προσδοκίες των φοιτητών και να διευκολυνθεί η μετάβαση των αποφοίτων του πανεπιστημίου στην αγορά εργασίας (Carvajal et al., 2000).

Συμπεραίνοντας, κάποια βασικά ευρήματα που φαίνεται να επαναλαμβάνονται σε αρκετές μελέτες (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και εξαιρέσεις):

- Οι προσδοκώμενες τιμές των μελλοντικών απολαβών σε γενικές γραμμές είναι ρεαλιστικές (δηλαδή δεν απέχουν σημαντικά από την πραγματικότητα) (π.χ. Williams & Gordon, 1981; Hung et al, 2000).
- Οι μελλοντικές μισθολογικές προσδοκίες των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι σε σημαντικό βαθμό υψηλές ανάμεσα σε όσους από αυτούς σκοπεύουν να συνεχίσουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (π.χ. Menon 1997; King 1993; Hung et al., 2000).
- Παρατηρούνται σημαντικές διαφορές στις προσδοκίες που διαμορφώνονται μεταξύ φοιτητών:
  - A. Υψηλής και χαμηλής κοινωνικο-οικονομικής προέλευσης (π.χ. Delaney et al., 2011).
  - B. Ανδρών και γυναικών (π.χ. Blau & Feber, 1990).
- Αν και δεν έχει διερευνηθεί σε βάθος από την βιβλιογραφία, οι παραπάνω διαφορές ενδέχεται να ανατροφοδοτούν ανισότητες στην αγορά εργασίας.

3.2. Μία σύντομη εισαγωγή στη θεωρία ανθρώπινου κεφαλαίου

Η εξέχουσα σημασία της παιδείας και της μάθησης, αναγνωρίστηκε αρχικά από μεγάλους Έλληνες φιλοσόφους της αρχαιότητας, όπως είναι ο Σωκράτης, ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης. Ωστόσο, η σύνδεση μεταξύ των οικονομικών αποτελεσμάτων του ατόμου και της εκπαίδευσης του αναγνωρίστηκε κατά κύριο λόγο των 20^ο αιώνα από τους θεωρητικούς της σχολής του Σικάγου με προεξέχοντα τον Gary Becker (κάτοχο βραβείου Νόμπελ) κατά τη δεκαετία του '70 (Becker, 1973). Συγκεκριμένα, ένα πλατύ φάσμα εμπειρικών φαινομένων συνδέθηκε με την εκπαίδευση και κατάρτιση καθώς και με την απορρόφηση στην αγορά εργασίας και τις απολαβές:

- Οι δεξιότητες και η ανεργία ακολουθούν αντίθετες πορείες. Επομένως το άτομο μειώνει τις πιθανότητες να είναι σε ανεργία με το να αποκτήσει όσο το δυνατόν περισσότερες γνώσεις και δεξιότητες μέσω της εκπαίδευσης.
- Με την παρέλευση των χρόνων και με την απόκτηση επαγγελματικής εμπειρίας οι απολαβές αυξάνονται, όμως με ένα μειωμένο ρυθμό.

- Τα ικανά άτομα είναι σε θέση να αποκτήσουν ευκολότερα και γρηγορότερα περισσότερη μόρφωση με αποτέλεσμα να είναι περισσότερο πιθανό να πετύχουν επαγγελματικά.
- Οι επιχειρήσεις στις ανεπτυγμένες χώρες αντιμετωπίζουν τους εργαζόμενους ως μέρος της επιχείρησής τους δίνοντας τους κίνητρα για επαγγελματική εξέλιξη και παρέχοντάς τους αρκετά προνόμια.

Ο ανθρώπινος παράγοντας όλο και περισσότερο κατέχει σημαντικό ρόλο για τις οικονομίες των εθνών στην σημερινή εποχή των αλλαγών και της τεχνολογικής ευημερίας. Ως εκ τούτου πέρα από την επένδυση σε υλικό κεφάλαιο, έχει αποκτήσει τεράστια σημασία στις σύγχρονες οικονομίες η επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο. Λέγοντας ανθρώπινο κεφάλαιο εννοούμε το σύνολο των ατομικών ταλέντων και ικανοτήτων (έμφυτων και επίκτητων), όπως είναι τα φυσικά χαρακτηριστικά, τα ταλέντα, οι γνώσεις και τα προσόντα που συντελούν στην οικοδόμηση οικονομικής αξίας και στην αύξηση της παραγωγικότητας τους (Κουτσαμπέλας, 2020).

Ο Schultz (1972) (όπως αναφέρεται στον Πανταζή, 2010) παρουσιάζοντας και συγκρίνοντας το ανθρώπινο κεφάλαιο με το φυσικό, αναφέρει ότι:

- Είναι μορφή κεφαλαίου, διότι αποτελεί δεξαμενή δεξιοτήτων, ικανοτήτων και ταλέντων ικανών να προσφέρουν στο άτομο αλλά και στην κοινωνία πλήθος εσόδων και ικανοποιήσεων.
- Διακρίνεται επίσης από το φυσικό, διότι είναι ενσωματωμένο και αδιαχώριστο κομμάτι του ατόμου, κατέχοντας τη θέση «περιουσιακού στοιχείου» αφού συντελεί στην επαγγελματική αποκατάσταση και εδραίωση, αλλά και στην αύξηση των απολαβών.

Η ισχυρή σύνδεση που παρατηρείται μεταξύ της εκπαίδευσης και της κατάρτισης με την οικονομική ανάπτυξη, η έννοια δηλαδή της «οικονομίας της γνώσης», της προσάρτησε ένα ακόμη βαθμό σπουδαιότητας. Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου δίνει μεγάλη έμφαση στην εκπαίδευση των ατόμων, καθώς η οικονομική δραστηριότητα επικεντρώνεται στην διανοητική εργασία παρά στην σωματική, η οποία εκπαίδευση δίνει σαφώς πλεονέκτημα τόσο στο άτομο αλλά και στο σύνολο για οικονομική εξέλιξη. Με απλά λόγια, όσο περισσότερα άτομα αποκτήσουν καλύτερη

εκπαίδευση, τόσο βελτιωμένες θα είναι οι οικονομικές ανταμοιβές τους και τόσο θα βελτιώνεται η εθνική οικονομία.

Με την θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου επιχειρείται να επεξηγηθούν τα οικονομικά οφέλη της εκπαίδευσης τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο καθώς οι ικανότητες μάθησης των ατόμων συγκρίνονται με άλλους παράγοντες που συμμετέχουν στην παραγωγή υπηρεσιών και αγαθών. Υπό αυτή την οπτική γωνία η εκπαίδευση αποκτά την μορφή επένδυσης σε ανθρώπινο πόρο που οδηγεί στην ανάπτυξη (Aliaga, 2001).

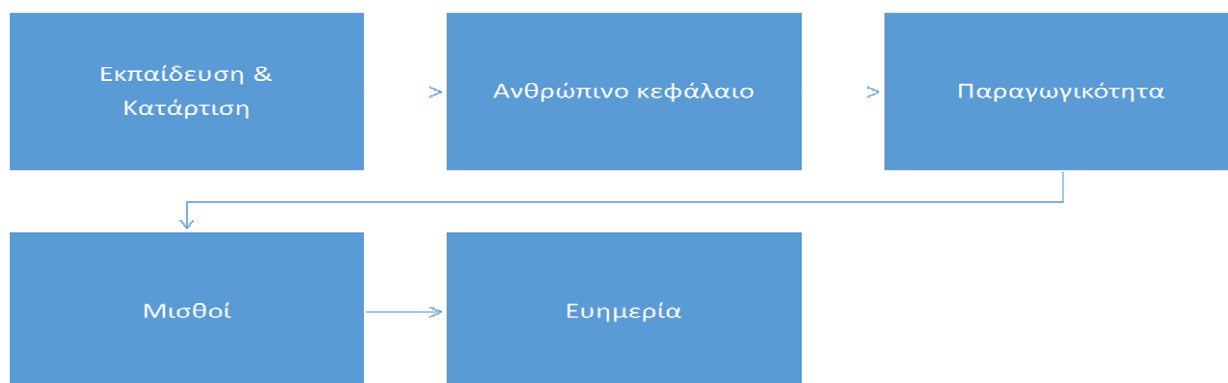
Στον αντίποδα, υπάρχει κίνδυνος να αλλοιωθεί ο χαρακτήρας της εκπαίδευσης, αν το άτομο εστιάζεται μονάχα στα δυνητικά οικονομικά οφέλη από τις σπουδές του και αποβλέπει μονομερώς στην ανάπτυξη δεξιοτήτων χρήσιμων για την αγορά εργασίας. Έτσι η εκπαίδευση κινδυνεύει να περιοριστεί σε οικονομικούς στόχους, παραβλέποντας την ανάγκη του ατόμου «να ζήσει» για άλλα ιδανικά όπως η ικανοποίηση για εργασία, η ιδέα ενός αλτρουιστικού κινήτρου και η ανησυχία για τους άλλους. Το μοντέλο αυτής της θεωρίας υποθέτει ότι η εκπαίδευση είναι προσανατολισμένη στην αγορά εργασίας και τις απολαβές από αυτή και συνεπώς δεν επαρκεί για να εξηγήσει, π.χ., την υιοθέτηση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων μέρους του συνταξιούχου πληθυσμού που δεν αποβλέπει σε οικονομικά οφέλη ή πλεονεκτήματα στην απασχόληση.

Ένα άλλο ζήτημα που πρέπει να ληφθεί υπόψη είναι ότι χωρίς προϋπάρχουσα επιτυχημένη οικονομία δεν είναι σίγουρο ότι η ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου συνεπάγεται θετική εθνική οικονομική ανάπτυξη. Όταν η οικονομία ενός κράτους είναι αδύναμη, παρατηρείται διαφυγή του ανθρώπινου κεφαλαίου σε ξένες ισχυρότερες οικονομίες. Οι καλά καταρτισμένοι νέοι δεν θα είναι ικανοποιημένοι από τις απολαβές τους με την παραμονή τους σε χώρα με χαμηλή οικονομία και έτσι οδηγούνται σε μετανάστευση σε ισχυρότερες οικονομίες. Οι οικονομικές προκλήσεις που εμφανίζονται λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης η οποία έχει εξαφανίσει μεγάλες χρονικές περιόδους οικονομικής και κοινωνικής προόδου, καθιστούν αναγκαία την ενδυνάμωση του ανθρώπινου κεφαλαίου σαν σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης και βελτίωσης του επιπέδου διαβίωσης των ατόμων και των κοινωνιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της συμμετοχής του ανθρώπινου κεφαλαίου στην ανάπτυξη και την ευημερία, είναι η περίπτωση της Γερμανίας και της Ιαπωνίας όπου παρόλο που υπέστησαν τρομερές καταστροφές με το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου

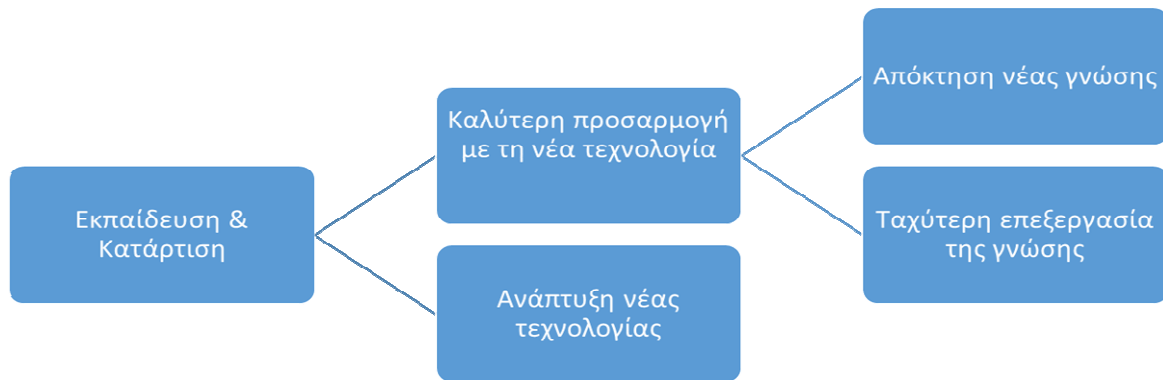
πολέμου, έχοντας επενδύσει στο ανθρώπινο κεφάλαιο, κατάφεραν μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα να γίνουν οικονομικές υπερδυνάμεις.

Οι νέοι και γενικότερα η κοινωνία έχουν συνειδητοποιήσει την σπουδαιότητα και την σύνδεση του ανθρώπινου κεφαλαίου με την ευημερία και παραβλέποντας τα αρνητικά φαινόμενα επενδύουν στο ανθρώπινο κεφάλαιο με κόπο, χρόνο αλλά και χρήμα.

Τα σχεδιαγράμματα 9 και 10 που ακολουθούν παρουσιάζουν με απλό τρόπο την σύνδεση της εκπαίδευσης και κατάρτισης με την παραγωγικότητα και την ευημερία. Συγκεκριμένα, μέσω της εκπαίδευσης τα άτομα αυξάνουν το ανθρώπινο κεφάλαιο τους και συνεπώς αυξάνουν την παραγωγικότητά τους. Αυτό συμβαίνει για διάφορους λόγους, εκ των οποίων δύο κύριοι λόγοι είναι η καλύτερη προσαρμογή στην τεχνολογία καθώς και η ανάπτυξη νέας τεχνολογίας.

*ΓΡΑΦΗΜΑ 9: ΣΥΝΔΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ & ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΗΜΕΡΙΑ.
(Κουτσαμπέλας Χ. Διάλεξη 2020).*

ΓΡΑΦΗΜΑ 10: ΣΥΝΔΕΣΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ (Κουτσαμπέλας Χ. Διάλεξη 2020).

Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία αλλά και από εμπειρικά δεδομένα, η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας έχει ως επακόλουθο ανάλογες αυξήσεις των μισθών, δηλαδή υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ της παραγωγικότητας της εργασίας και των μισθών (Κουτσαμπέλας Χ. Διάλεξη 2020).

Ως εκ τούτου, τα άτομα (π.χ. οι τελειόφοιτοι της δευτεροβάθμιας) αντιμετωπίζουν το δίλημμα αν θα συνεχίσουν τις σπουδές ή θα μεταβούν στην αγορά εργασίας. Σύμφωνα με την θεωρία ανθρώπινου κεφαλαίου, τα άτομα σταθμίζουν α) τα μελλοντικά οφέλη από τη συνέχιση των σπουδών τους (ήτοι αυξημένες μισθολογικές απολαβές που προκύπτουν από την υπόθεση ότι το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης θα τους οδηγήσει σε αύξηση της παραγωγικότητας) και β) τα κόστη της εκπαίδευσης.

Τα κόστη για το άτομο είναι οι άμεσες δαπάνες όπως δίδακτρα, αρκετές φορές ενοίκιο και σίτιση, βιβλία, γραφική ύλη αλλά και τα κόστη ευκαιρίας δηλαδή τα εισοδήματα που διαφεύγουν αφού δεν εργάζεται και διοχετεύει την ενεργητικότητά του στις σπουδές. Τα οφέλη προσδιορίζονται με τις αυξημένες μελλοντικές απολαβές αλλά και σε άλλα οφέλη όπως η αναβάθμιση του κοινωνικού επιπέδου, η βελτίωση των συνθηκών εργασίας κ. ά.

Τα κόστη για την κοινωνία είναι οι άμεσες δαπάνες όπως οι μισθοί δασκάλων και καθηγητών οι υλικοτεχνικές υποδομές αλλά και το κόστος ευκαιρίας δηλαδή η επένδυση των κεφαλαίων σε τομείς διαφορετικούς από την εκπαίδευση. Από την

άλλη μεριά οφέλη έχουμε και στο μακροοικονομικό επίπεδο όπως είναι η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, η διάχυση της τεχνολογίας κ.ά. Σημειωτέον ότι για να γίνει σωστή εκτίμηση και σύγκριση των μεγεθών κόστους και οφέλους των σπουδών θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η διάσταση του χρόνου στους υπολογισμούς. Η απευθείας σύγκριση χρηματικών μεγεθών που εμφανίζονται σε διαφορετικές χρονικές περιόδους είναι λανθασμένη. Τα κόστη της εκπαίδευσης εμφανίζονται στο παρόν ενώ τα οφέλη της εκπαίδευσης στο μέλλον. Επομένως, οι αξίες για τα κόστη και τα οφέλη θα πρέπει να λογιστούν σε ένα κοινό χρονικό σημείο. (Κουτσαμπέλας Χ. Διάλεξη 2020).

Ωστόσο, η ανωτέρω ανάλυση κόστους-οφέλους προϋποθέτει ότι τα άτομα (π.χ. οι εν δυνάμει φοιτητές ή οι φοιτητές στο πλαίσιο ανάλυσης αυτής της διπλωματικής) είναι σε θέση να εκτιμήσουν με σχετική ακρίβεια το κόστος και το οικονομικό όφελος των σπουδών τους. Ενώ, όμως, το κόστος των σπουδών είναι σχετικά ευκολότερο να υπολογιστεί (π.χ. οι οικογένειες είναι σε θέση να προβούν σε μία εκτίμηση του κόστους διαβίωσης ενός φοιτητή ή να γνωρίζουν εκ των προτέρων το κόστος των διδασκτρών), η εκτίμηση του οφέλους είναι σαφώς δυσκολότερη διότι τοποθετείται σε έναν μακρινό μελλοντικό ορίζοντα. Επίσης, ενδέχεται, όπως έχουν δείξει ορισμένες μελέτες, (π.χ. Jensen 2012), οι φοιτητές να αντιμετωπίζουν έλλειψη πληροφόρησης και να μην είναι σε θέση να εκτιμήσουν με ρεαλιστικό τρόπο τα μελλοντικά οφέλη τους. Συνεπάγεται λοιπόν ότι η έλλειψη πληροφόρησης ή/και οι μη ρεαλιστικές προσδοκίες μπορεί να οδηγήσουν σε λανθασμένες εκπαιδευτικές επιλογές. Αυτός ακριβώς είναι ο λόγος που καθιστά αναγκαία τη συστηματική διερεύνηση των προσδοκιών των φοιτητών για τις μελλοντικές απολαβές τους (και γενικότερα για τις προοπτικές απασχόλησής τους) καθώς και την άσκηση της κατάλληλης εκπαιδευτικής επιλογής όταν παρατηρούνται αυτά τα φαινόμενα.

4. Μεθοδολογία

Στο παρόν κεφάλαιο αναφέρονται οι συμμετέχοντες και ο τρόπος που επιλέχθηκαν, η ερευνητική μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τη μελέτη, το εργαλείο συγκέντρωσης των δεδομένων και η διαδικασία με την οποία συλλέχθηκαν τα δεδομένα.

4.1. Συμμετέχοντες

Ο πληθυσμός – στόχος της έρευνας, δηλαδή «η ομάδα ατόμων με ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα που ο ερευνητής μπορεί να προσδιορίσει και να μελετήσει» (Creswell, 2011, 179) είναι οι φοιτητές που σπουδάζουν στα Ελληνικά Πανεπιστήμια. Το δείγμα της παρούσας έρευνας, δηλαδή «η υποομάδα του πληθυσμού – στόχου που ο ερευνητής σχεδιάζει να μελετήσει για να κάνει γενικεύσεις που θα αφορούν τον πληθυσμό – στόχο» (Creswell, 2011, 179), προέρχεται από τους φοιτητές που σπουδάζουν στο πανεπιστήμιο Πελοποννήσου στην Κόρινθο. Ανταποκρίθηκαν 85 φοιτητές στην πλειοψηφία τους γυναίκες και φοιτητές από το πρώτο έτος σπουδών.

Λαμβάνοντας υπόψη τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού – στόχου και τη διαθεσιμότητα των συμμετεχόντων χρησιμοποιήθηκε η δειγματοληψία χωρίς πιθανότητα και συγκεκριμένα η βολική δειγματοληψία, στην οποία «ο ερευνητής επιλέγει συμμετέχοντες επειδή είναι πρόθυμοι και διαθέσιμοι για μελέτη» (Creswell, 2011, 182).

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε τους μήνες Νοέμβριο και Δεκέμβριο του έτους 2020 την εποχή της πανδημίας από τον covid-19 όπου οι πανεπιστημιακές σχολές ήταν κλειστές και τα μαθήματα πραγματοποιούνταν διαδικτυακά. Η χορήγηση του ερωτηματολογίου έγινε σε προπτυχιακούς φοιτητές του Πανεπιστημίου μέσω διαδικτύου στο τέλος του μαθήματός τους. Ευχαριστώ ιδιαίτερα τους αξιότιμους καθηγητές μου κύριο Κουτσαμπέλα Χρήστο (επιβλέπων καθηγητής), κυρία Παπαδιαμαντάκη Παναγιώτα και κύριο Φωτόπουλο Νικόλαο που με την παρότρυνση που άσκησαν στους φοιτητές τους είχα την συμμετοχή των 85 φοιτητών στο ερωτηματολόγιο της εργασίας μου.

4.2. Ερευνητική μεθοδολογία και προσέγγιση

Η μεθοδολογία της έρευνας ορίζεται ως η συνειδητή επιλογή χρήσης μεθόδων και τεχνικών από τον ερευνητή για την πραγματοποίηση της έρευνας (Wellington, 2000). Για τη συγκεκριμένη μελέτη επιλέχθηκε η ποσοτική προσέγγιση, καθώς επιτρέπει να δοθούν απαντήσεις σε συγκεκριμένα ερωτήματα ποσοτικής φύσεως, να διερευνηθεί η πιθανή σχέση μεταξύ διάφορων μεταβλητών όπως και να περιγραφούν με στατιστικό τρόπο τα χαρακτηριστικά και οι αντιλήψεις της υπό εξέταση πληθυσμιακής ομάδας³ (Creswell, 2011). Στη συγκεκριμένη ερευνητική διαδικασία «χορηγείται ένα ερωτηματολόγιο στον πληθυσμό – στόχο για να περιγράψουν τις στάσεις, τις γνώμες, τις συμπεριφορές ή τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού αυτού» και οι ερευνητές «συγκεντρώνουν ποσοτικά, αριθμητικά δεδομένα και αναλύουν στατιστικά τα δεδομένα» (Creswell, 2011, 424).

4.3. Ερευνητικό εργαλείο

Στο πλαίσιο αυτής της έρευνας, ως καταλληλότερο μέσο συλλογής των δεδομένων θεωρήθηκε το ερωτηματολόγιο, γιατί επιτρέπει την άμεση, ανώνυμη συλλογή δεδομένων από ανθρώπους που βρίσκονται σε απόσταση από τον ερευνητή.

Η συλλογή των δεδομένων έγινε με τη χρήση ερωτηματολογίου το οποίο βασίστηκε σε προηγούμενες σχετικές μελέτες (Menon et al, 2012; Menon et al 2020) και τροποποιήθηκε αναλόγως προκειμένου να συνάδει με τους ερευνητικούς στόχους και τον πληθυσμό στόχο της παρούσας μελέτης. Πριν την αποστολή του ερωτηματολογίου στο δείγμα μας, το ερωτηματολόγιο δοκιμάστηκε πιλοτικά σε μικρό αριθμό ερωτηθέντων (5 άτομα) με σκοπό να διαπιστωθεί η αποτελεσματικότητά του, να αξιολογηθεί ο βαθμός κατανόησης των ερωτήσεων, όπως για παράδειγμα αν γίνονται αντιληπτοί οι όροι που χρησιμοποιούνται σε διάφορες ερωτήσεις, αν η σειρά των ερωτήσεων είναι η κατάλληλη, αν το ερωτηματολόγιο είναι υπερβολικά εκτενές (κάτι που μπορεί να οδηγήσει σε κόπωση των ερωτώμενων) και αν ο τρόπος διατύπωσης των ερωτήσεων επιτρέπει την ορθή συλλογή στοιχείων που επιθυμεί η έρευνα (Creswell, 2011). Ύστερα από την πιλοτική δοκιμή, διαπιστώθηκε ότι οι ερωτήσεις ήταν σαφείς, οι ερωτώμενοι δεν

---

³ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι λόγω της δειγματοληπτικής μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε (δειγματοληψία χωρίς πιθανότητα) και του σχετικά μικρού δείγματος η όποια γενίκευση στον πληθυσμό είναι παρακινδυνευμένη.

προβληματίστηκαν με κάποια ερώτηση και δεν τους δημιουργήθηκε σύγχυση. Ο χρόνος συμπλήρωσης κυμάνθηκε περίπου στα 5 λεπτά.

Τέλος, το ερωτηματολόγιο αποτελείται από τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος περιλαμβάνει ερωτήματα δημογραφικού περιεχομένου του ατόμου που το συμπληρώνει. Στη συνέχεια, το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει ερωτήματα σχετικά με τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά του ερωτωμένου καθώς και την αισιοδοξία του για το επαγγελματικό του μέλλον. Στο τρίτο μέρος θέτονται ερωτήματα σχετικά με τις προβλέψεις που έχουν οι φοιτητές για τα μελλοντικά τους εισοδήματα. Το ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε σε φόρμα του Google drive και διαμοιράστηκε στους φοιτητές αναρτώντας τον σχετικό σύνδεσμο στις ψηφιακές αίθουσες μετά τη λήξη των μαθημάτων.

4.4. Ερευνητική διαδικασία

4.4.1. Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση ήταν το πρώτο βήμα της παρούσας ερευνητικής διαδικασίας, ακολούθησαν ο προσδιορισμός του ερευνητικού προβλήματος, η διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων και ο προσδιορισμός του πληθυσμού-δείγματος. Ως δείγμα επιλέχθηκαν οι φοιτητές του τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου που εδράζει στην Κόρινθο.

4.4.2. Διαδικασία εκτέλεσης έρευνας

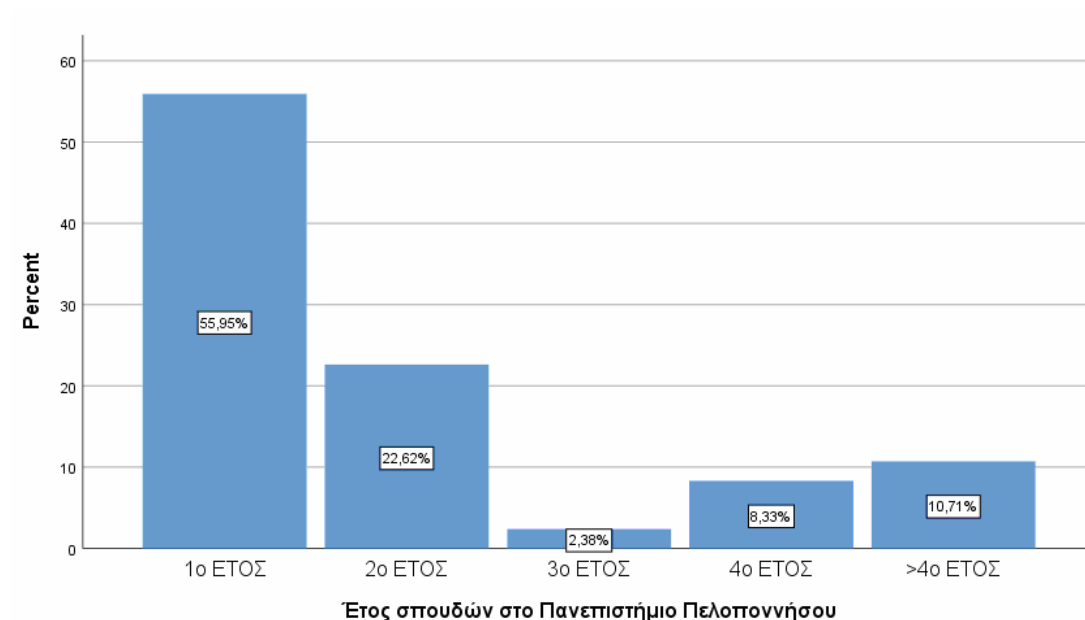
Οι φοιτητές που συμμετείχαν στην έρευνα κλήθηκαν να απαντήσουν σε όλες τις ερωτήσεις, αφού προηγουμένως έχουν ενημερωθεί για το θέμα και το σκοπό της έρευνας, ενώ επίσης είχαν βεβαιωθεί για την ανωνυμία των ερωτηματολογίων. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν στο Excel και στη συνέχεια επεξεργάστηκαν στο λογισμικό SPSS μέσω του οποίου εκπονήθηκε η στατιστική ανάλυση του δείγματος. Πιο συγκεκριμένα, στο κομμάτι της περιγραφικής στατιστικής χρησιμοποιήθηκαν πίνακες συχνοτήτων και ποσοστών με κατάλληλα ραβδογράμματα καθώς και απλοί δείκτες περιγραφικής στατιστικής όπως μέσοι όροι, διάμεσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις. Επιπλέον, στο κομμάτι της επαγωγικής στατιστικής, χρησιμοποιήθηκαν μη παραμετρικοί έλεγχοι για εντοπισμό στατιστικά σημαντικών διαφορών.

5. Εμπειρική ανάλυση

5.1 Δημογραφικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των φοιτητών του δείγματος

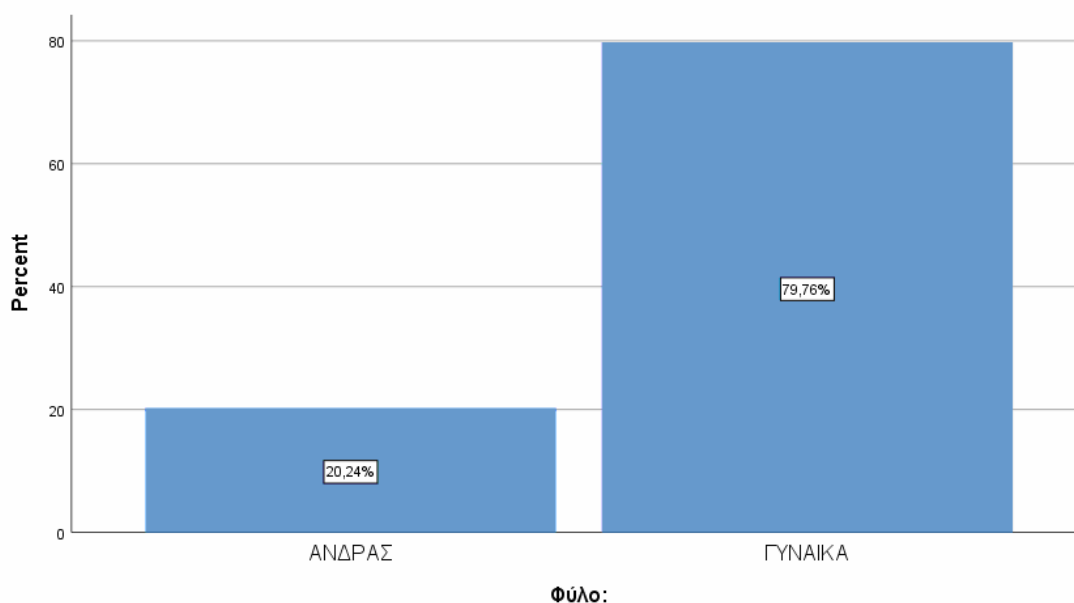
Οι προσδοκίες των φοιτητών εξαρτώνται από το έτος σπουδών που βρίσκονται. Με το πέρασμα των πανεπιστημιακών χρόνων η ενημέρωσή τους είναι καλύτερη και σωστότερη καθώς οι πηγές τους είναι περισσότερες και εγκυρότερες οπότε οι προσδοκίες τους είναι πιο ρεαλιστικές. Επομένως για να είναι ρεαλιστικά τα αποτελέσματα της έρευνάς μας θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το πανεπιστημιακό έτος που βρίσκονται την χρονική στιγμή συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου. Στο γράφημα 11 δίνονται πληροφορίες σχετικά με το πανεπιστημιακό έτος των συμμετεχόντων στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Ειδικότερα η πλειοψηφία των ερωτηθέντων απάντησε ότι βρίσκεται στο πρώτο έτος σπουδών, με ποσοστό 55,95%, ακολουθούν με ποσοστό 22,62% οι δευτεροετείς φοιτητές και το 10,71% δήλωσε ότι βρίσκεται σε μεγαλύτερο από το τέταρτο έτος. Επίσης, οι τεταρτοετείς αποτέλεσαν το 8,33% των συμμετεχόντων και οι τριτοετείς μόλις το 2,38%.

Γράφημα 11

Στο παρακάτω γράφημα γίνεται λόγος σχετικά με το φύλο των συμμετεχόντων. Φαίνεται ότι την πλειοψηφία αποτέλεσαν οι γυναίκες με ποσοστό 79,76% και οι άντρες μόλις με ποσοστό 20,24%. Στη βιβλιογραφική ανασκόπηση που κάναμε διαπιστώσαμε ότι διαφέρουν οι προσδοκίες των γυναικών από τις προσδοκίες των ανδρών για την μελλοντική επαγγελματική εξέλιξη καθώς και για τις μελλοντικές μισθολογικές απολαβές τους. Συγκεκριμένα προσδοκούν λιγότερα σε σχέση με τους άντρες συμφοιτητές τους. Η εγκυρότητα επομένως των αποτελεσμάτων της έρευνάς μας απαιτεί να γίνει λόγος για το ποσοστό συμμετοχής των αντρών και γυναικών στην έρευνά μας. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι άντρες δεν ήταν πρόθυμοι να συμμετέχουν στην έρευνα εν αντιθέσει με τις γυναίκες. Λανθασμένα θεωρούν άσκοπες ή και βαρετές τέτοιου είδους μελέτες παραβλέποντας το γεγονός ότι μπορεί να είναι χρήσιμες για αυτούς.

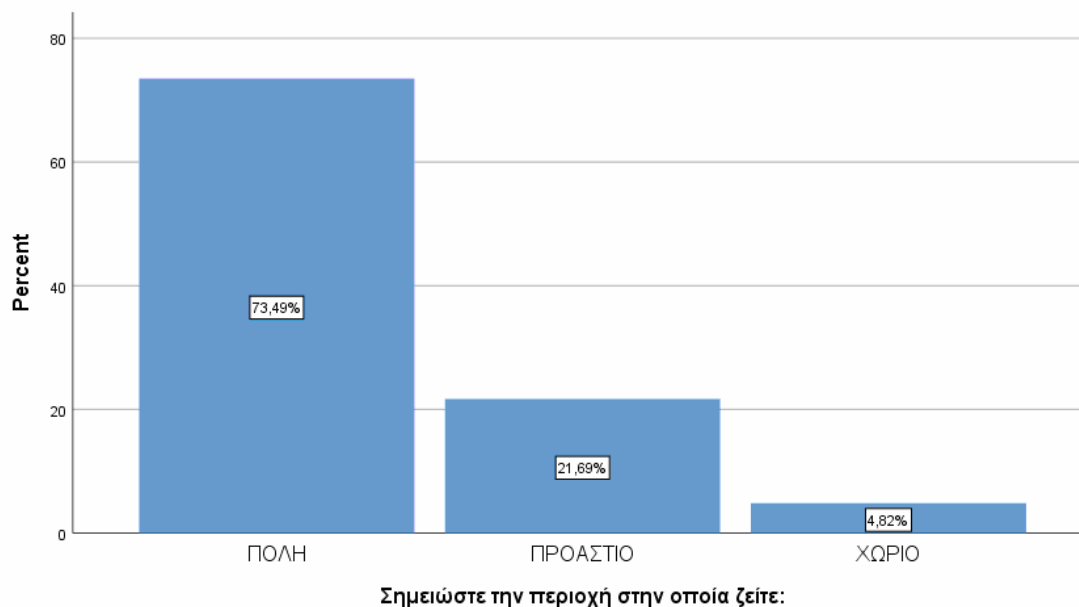
Γράφημα 12

Ο τόπος διαμονής είναι καθοριστικός για την συνέχιση των σπουδών αλλά και τις προσδοκίες των φοιτητών. Οι μεγάλες πόλεις συνήθως φιλοξενούν τα Πανεπιστημιακά τμήματα και επιπλέον προσφέρουν ευκαιρίες για μερική απασχόληση παράλληλα με τις σπουδές τους. Η απομάκρυνση από την οικογενειακή εστία για την συνέχιση της εκπαίδευσης επιφέρει αυξημένα κόστη σπουδών, σημαντικός ανασταλτικός παράγοντας για τους φοιτητές ιδίως όταν προέρχονται από

χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Είναι επιβεβλημένο επομένως να εξεταστεί και αυτή η παράμετρος. Στο παρακάτω γράφημα αντλούνται πληροφορίες σχετικά με την περιοχή στην οποία διαμένουν οι ερωτηθέντες. Πιο συγκεκριμένα ένα μεγάλο ποσοστό 73,49% δήλωσε ότι μένει σε πόλη, ενώ μόλις το 21,69% απάντησε ότι μένει σε προάστιο και το 4,82% σε κάποιο χωριό.

Γράφημα 13

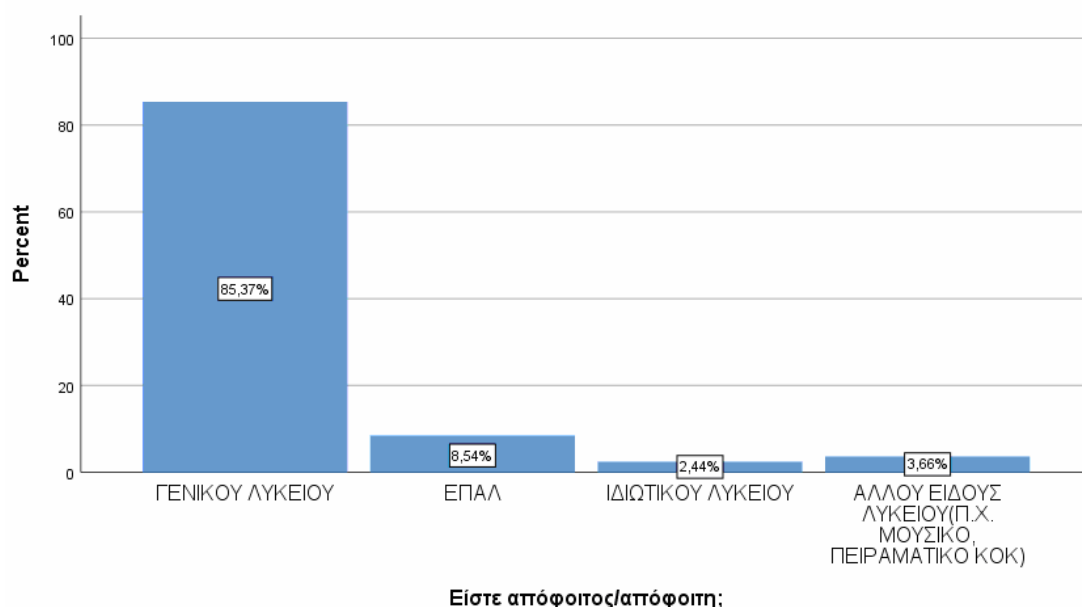
Το είδος της σχολικής μονάδας αποφοίτησης φανερώνει το κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο του φοιτητή, την ποιότητα των σπουδών του έως την είσοδό του στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και επιπλέον είναι ένας δείκτης των ικανοτήτων του.

Η Ελληνική πραγματικότητα κατατάσσει γενικότερα τους αποφοίτους των ΕΠΑΛ σε χαμηλότερη κλίμα γνώσεων και ικανοτήτων σε σχέση με εκείνους που αποφοίτησαν από κάποιο ιδιωτικό είτε δημόσιο Λύκειο. Επιπλέον η φοίτηση σε ένα ιδιωτικό σχολείο φανερώνει πλεονέκτημα κοινωνικοοικονομικού τουλάχιστον υπόβαθρου σε σχέση με τη φοίτηση σε κάποιο δημόσιο Λύκειο. Επομένως το είδος της σχολικής μονάδας αποφοίτησης είναι αναγκαίο να εξεταστεί και συμπεριληφθεί στη έρευνα που πραγματοποιούμε.

Το γράφημα 14 δείχνει από τι είδους σχολική μονάδα αποφοίτησε ο συμμετέχων. Σύμφωνα με τα δεδομένα του γραφήματος η πλειοψηφία, με ποσοστό 85,37% ήταν απόφοιτοι από κάποιο Γενικό Λύκειο, το 8,54% ήταν απόφοιτοι ΕΠΑΛ, το 3,66%

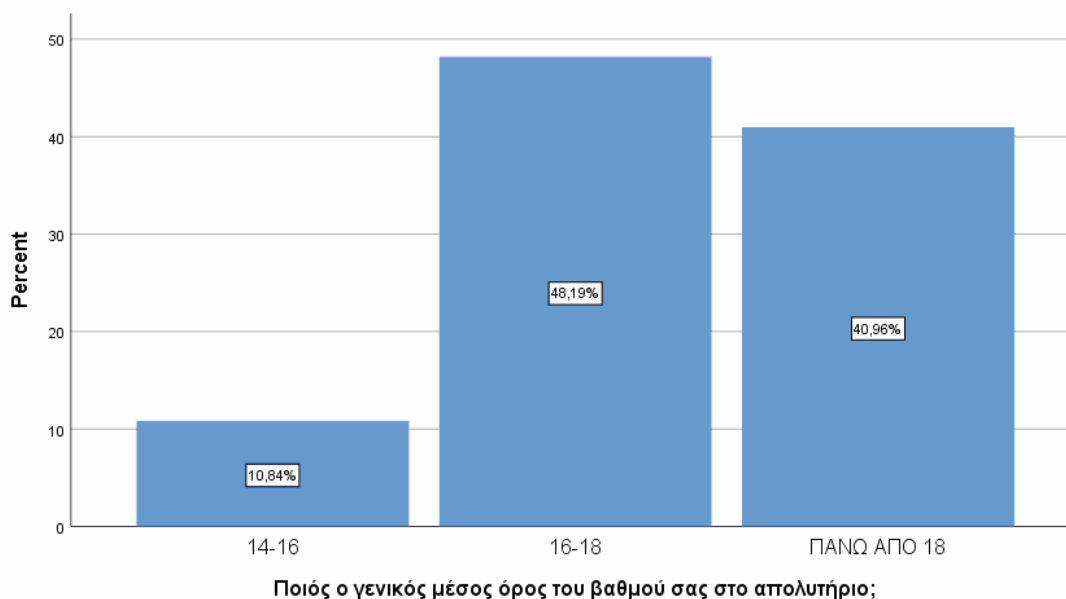
δήλωσαν ότι αποφοίτησαν από κάποιου άλλου είδους σχολείο, ενώ μόλις το 2,44% ήταν απόφοιτοι ιδιωτικού σχολείου.

Γράφημα 14

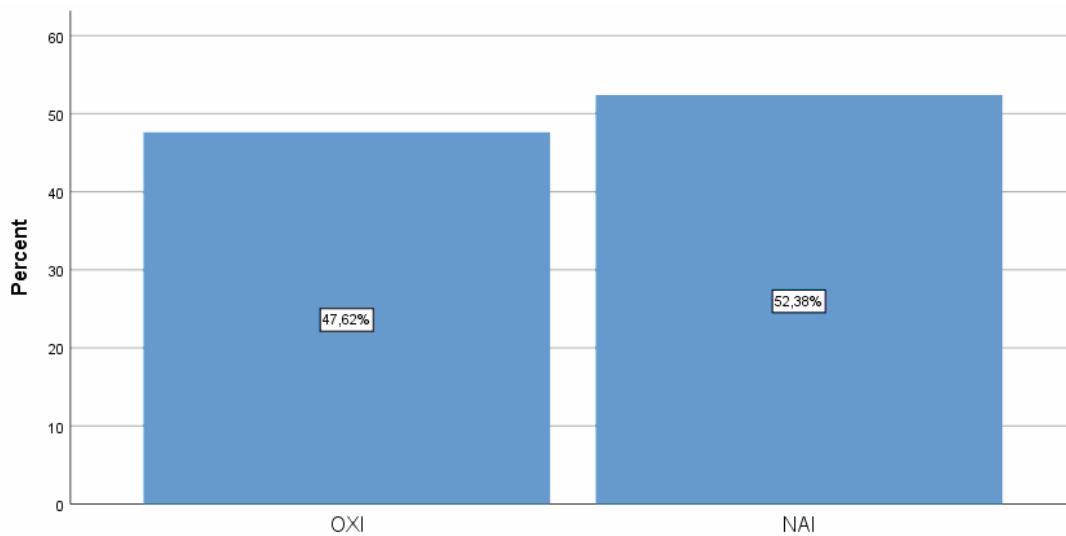
Στην τελευταία δεκαετία ο βαθμός του απολυτηρίου του Λυκείου δεν παίζει ιδιαίτερο ρόλο για τη εισαγωγή στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση. Μας δίνει όμως μια γενική εικόνα των ικανοτήτων και της εκπαιδευτικής πορείας των νέων. Επιπλέον όπως διαπιστώσαμε και στην βιβλιογραφική ανασκόπηση δίνει στους νεοεισαχθέντες φοιτητές αυξημένες προσδοκίες για μελλοντική επαγγελματική αποκατάσταση.

Στο γράφημα 15 επισημαίνεται ο μέσος όρος του βαθμού στο απολυτήριο. Παρατηρείται ότι σχεδόν οι μισοί, με ποσοστό 48,19% είχαν μέσο όρο 16-18, ακολουθούν όσοι είχαν μέσο όρο πάνω από 18, με ποσοστό 40,96% και τέλος με μέσο όρο 14-16 ήταν μόλις το 10,84% των συμμετεχόντων

Γράφημα 15

Η επιτυχία γενικά τροφοδοτεί τους ανθρώπους με θετικά συναισθήματα και συνήθως οδηγεί σε νέες επιτυχίες. Έτσι η επιτυχία των επιλεγμένων στόχων από τους απόφοιτους Λυκείου μέσω των Πανελλαδικών εξετάσεων δημιουργεί θετικές προσδοκίες για το επαγγελματικό μέλλον τους και τάση για συνέχιση των προσπαθειών τους στη διαδρομή της πανεπιστημιακής φοίτησής τους.

Το παρακάτω γράφημα δείχνει αν οι συμμετέχοντες κατάφεραν να πετύχουν στις πανελλήνιες έναν από τους τρεις πρώτους στόχους που είχαν τοποθετήσει στο μηχανογραφικό. Οι απαντήσεις που δόθηκαν έδειξαν ότι το 52,38% είχε πετύχει έναν από τους τρεις στόχους, ενώ με πολύ μικρή διαφορά ήταν αυτοί που απάντησαν αρνητικά, με ποσοστό 47,62%.

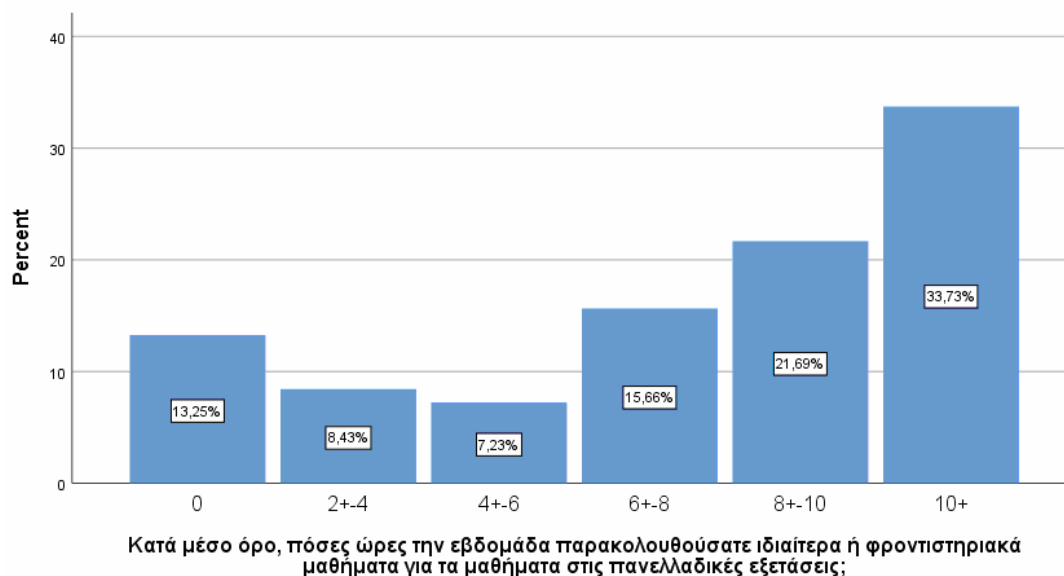
Γράφημα 16

Πέτυχατε στις πανελλήνιες έναν από τους τρεις πρώτους στόχους που είχατε τοποθετήσει στο μηχανογραφικό;

Η συμμετοχή των τελειόφοιτων του Λυκείου σε ιδιαίτερα ή φροντιστηριακά μαθήματα δεν φανερώνει μόνο πιθανές ελλείψεις του εκπαιδευτικού μας συστήματος, αλλά υποδηλώνει την θέληση και την επιμονή του μαθητή για την απόκτηση ενός Πανεπιστημιακού τίτλου και προσδοκία για ένα καλύτερο μέλλον. Δηλώνει επίσης την γενική τάση και αντίληψη της ελληνικής οικογένειας να θυσιάσει ένα σημαντικό μέρος του οικογενειακού εισοδήματος προς χάρη της επένδυσης στο ανθρώπινο κεφάλαιο.

Από το γράφημα 17 δίνονται πληροφορίες σχετικά με το πόσες ώρες εβδομαδιαίως παρακολουθούσαν οι συμμετέχοντες ιδιαίτερα ή φροντιστηριακά μαθήματα στις πανελλαδικές εξετάσεις. Ειδικότερα, ένα μεγάλο ποσοστό φοιτητών, με ποσοστό 33,73% απάντησε ότι παρακολούθησε παραπάνω από 10 ώρες, ακολουθούν όσοι είπαν πως παρακολούθησαν 8-10 ώρες, με ποσοστό 21,69% και με ποσοστό 15,66% ήταν όσοι παρακολούθησαν 6-8 ώρες. Επίσης, το 13,25% δήλωσε ότι δεν έκανε καθόλου ιδιαίτερα ή φροντιστήρια κατά τη διάρκεια των πανελληνίων εξετάσεων, ενώ μόλις το 8,43% απάντησε ότι είχε 2-4 ώρες μαθήματα την εβδομάδα και το 7,23% είχε 4-6 ώρες εβδομαδιαίως.

Γράφημα 17

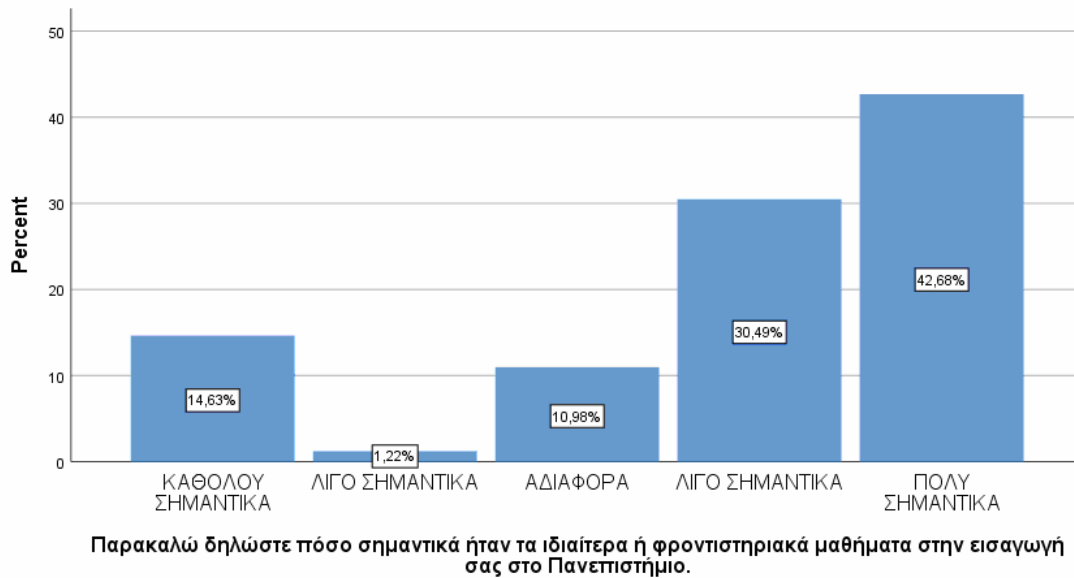

Η συμπλήρωση της προηγούμενης έρευνας σχετικά με τις ώρες συμμετοχής σε φροντιστηριακά μαθήματα γίνεται με την αξιολόγηση από τους ίδιους τους μαθητές της συμβολής των μαθημάτων αυτών στην επίτευξη του στόχου τους δηλαδή την εισαγωγή τους στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση. Οι απαντήσεις τους δεν φανερώνουν μόνο την συμβολή «της παραπαιδείας» στη εισαγωγή των μαθητών στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση αλλά φανερώνουν και πιθανά επιπλέον κόστη για την ολοκλήρωση των σπουδών τους καθώς τα μαθήματα στο Πανεπιστήμιο είναι σαφώς δυσκολότερα από τα μαθήματα της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Στο γράφημα 18 επισημαίνεται κατά πόσο ήταν σημαντικά τα ιδιαίτερα ή φροντιστηριακά μαθήματα για την εισαγωγή τους στο Πανεπιστήμιο. Η πλειοψηφία των φοιτητών, με ποσοστό 42,68% απάντησαν ότι ήταν πολύ σημαντικά, ακολουθούν όσοι είπαν ότι ήταν λίγο σημαντικά, με ποσοστό 30,49% και όσοι δήλωσαν ότι δεν είναι καθόλου σημαντικά, με ποσοστό 14,63%. Επίσης, το 10,98% είπε ότι ήταν αδιάφορα και μόλις το 1,22% ότι ήταν λίγο σημαντικά.

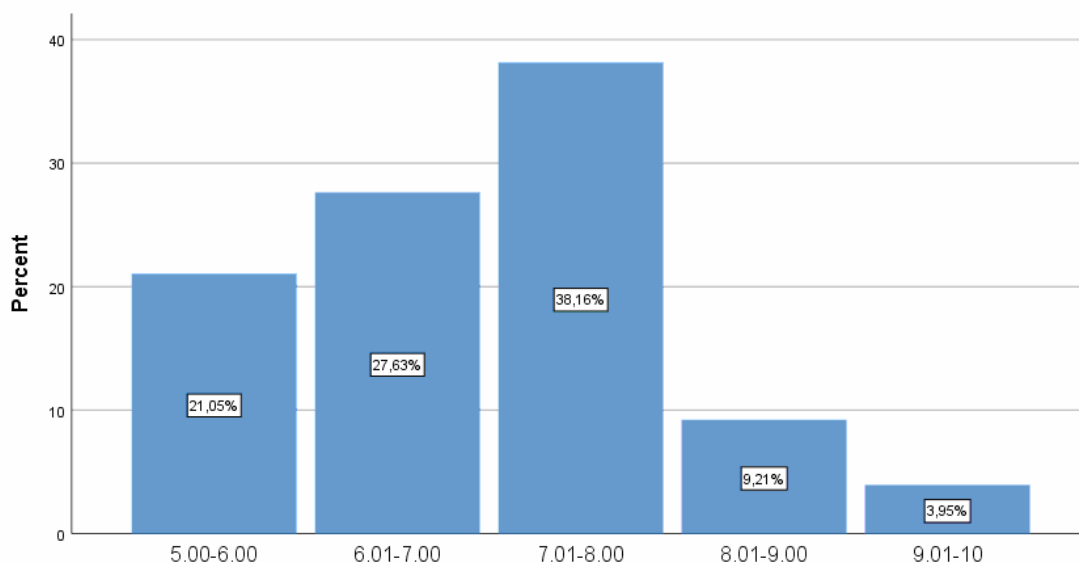
Γράφημα 18

Οι επιδόσεις των φοιτητών στις βαθμολογίες των μαθημάτων τους στην πορεία των χρόνων φοίτησής τους, προσδιορίζουν τις προσδοκίες που εναποθέτουν στην ενίσχυση των προσόντων τους μέσω της εκπαίδευσης. Υποδηλώνουν τη θέρμη τους για εύρεση καταλληλότερης και καλύτερης εργασίας όσο πιο σύντομα δύναται μετά την αποφοίτησή τους.

Στο παρακάτω γράφημα φαίνεται ο μέσος όρος των φοιτητών στο Πανεπιστήμιο έως τώρα. Ειδικότερα, το 38,16% έχει μέσο όρο 7.01-8.00, το 27,63% έχει 6.01 - 7.00 και το 21,05% απάντησε ότι έχει μέσο όρο 5.00-6.00. Επίσης, απάντησαν ότι έχουν μέσο όρο 8.01-9.00 το 9,21% και μόλις το 3,95% είχε μέσο όρο 9.01-10.

Γράφημα 19

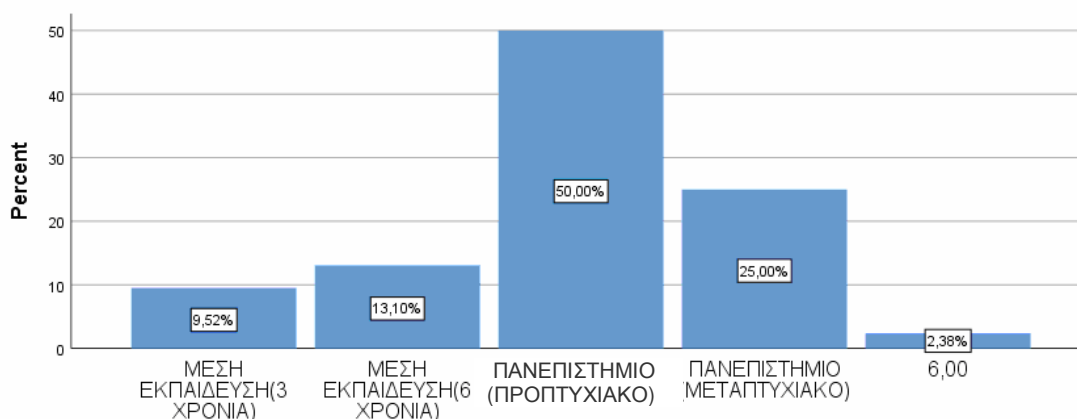

Παρακαλώ δηλώστε περίπου το γενικό μέσο όρο βαθμολογίας στο Πανεπιστήμιο (έως τώρα):

Το μορφωτικό επίπεδο τόσο του πατέρα όσο και της μητέρας του φοιτητή, παίζει σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια απόκτησης ενός Πανεπιστημιακού αλλά και ενός Μεταπτυχιακού τίτλου. Οι μορφωμένοι γονείς δεν αποτελούν μόνο παράδειγμα για τα παιδιά τους, αλλά έχουν την ικανότητα συλλογής και επεξεργασίας καταλλήλων πληροφοριών για τον επαγγελματικό προσανατολισμό των παιδιών τους αλλά και την ικανότητα εμπύχωσης αυτών με τη δημιουργία θετικών προσδοκιών για το μέλλον τους. Στα δύο επόμενα γραφήματα που ακολουθούν προσδιορίζεται το επίπεδο μόρφωσης των γονέων τους.

Στο γράφημα 20 δίνονται πληροφορίες σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο που συμπλήρωσε ο πατέρας του εκάστοτε φοιτητή. Ειδικότερα οι μισοί (50%) απάντησαν ότι ο πατέρας τους ήταν κάτοχος πτυχίου Πανεπιστημίου, το 25% ότι είχαν συμπληρώσει τον μεταπτυχιακό κύκλο σπουδών, το 13,10% απάντησε ότι ο πατέρας τους είχε ολοκληρώσει τη μέση εκπαίδευση (6 χρόνια), το 9,52% ότι είχαν συμπληρώσει τη μέση εκπαίδευση (3 χρόνια) και μόλις το 2,38% δεν είχαν καθόλου μόρφωση ή ήταν απόφοιτοι δημοτικού.

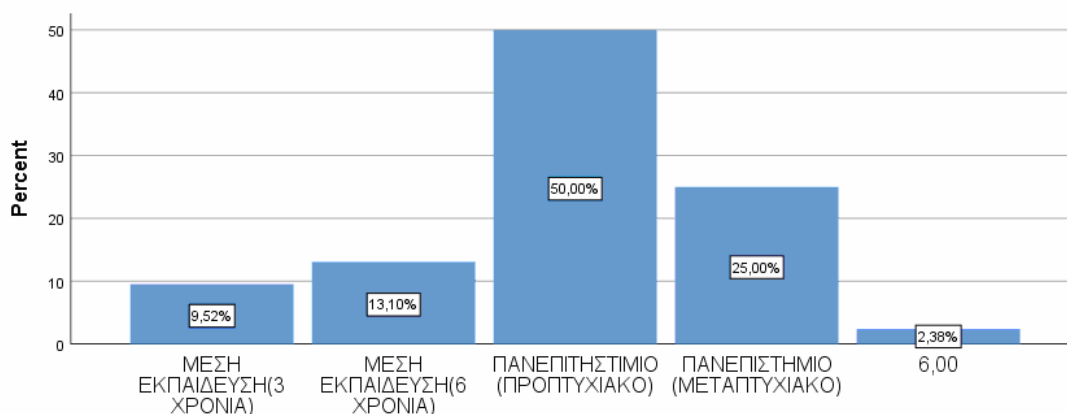
Γράφημα 20

Βάλτε σε κύκλο το υψηλότερο επίπεδο μόρφωσης που συμπλήρωσε ο πατέρας σας:

Σε συνέχεια του προηγούμενου γραφήματος, στο γράφημα 21 απεικονίζει το μορφωτικό επίπεδο της μητέρας του συμμετέχοντα. Πιο συγκεκριμένα, το 44,58% απάντησε ότι η μητέρας τους ήταν κάτοχος πανεπιστημιακού πτυχίου, το 30,12% είχε μεταπτυχιακό και ακολουθεί το 10,84% όπου δήλωσε ότι η μητέρα του είχε ολοκληρώσει τη μέση εκπαίδευση 6 χρόνων και το 9,64% ότι είχε συμπληρώσει τη μέση εκπαίδευση 3 χρόνων. Τέλος, μόλις το 4,82% είπε ότι η μητέρα τους είχε ολοκληρώσει μόνο δημοτικό ή δεν είχε καθόλου μόρφωση.

Γράφημα 21

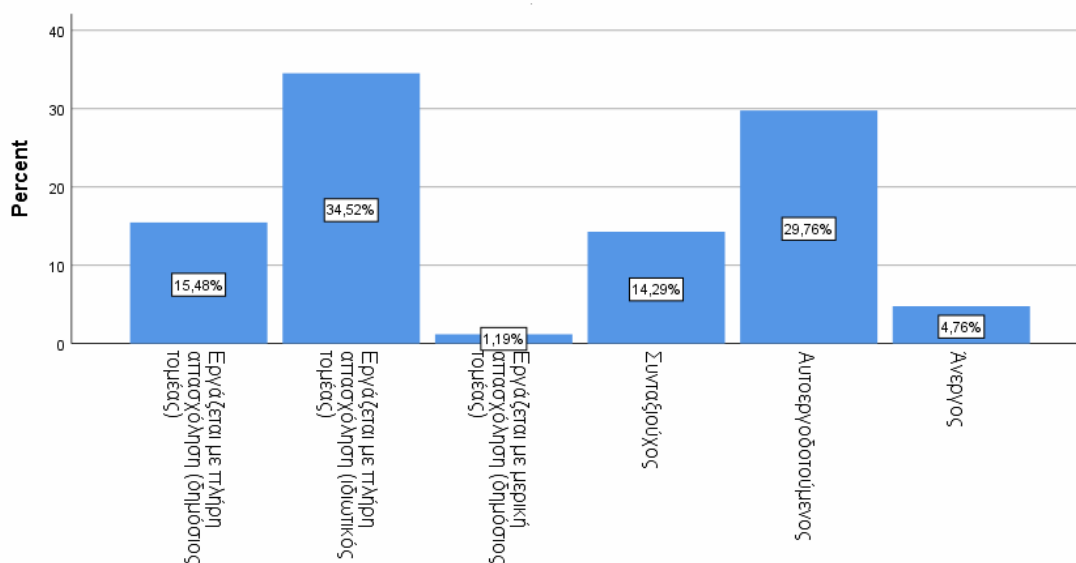
Βάλτε σε κύκλο το υψηλότερο επίπεδο μόρφωσης που συμπλήρωσε ο πατέρας σας:

Στα επόμενα τρία γραφήματα παρουσιάζεται το είδος εργασίας των γονέων του φοιτητή καθώς και το ετήσιο εισόδημα της οικογένειάς του. Η μονιμότητα ή η αστάθεια του επαγγέλματος των γονιών του προκαλούν αισθήματα ασφάλειας / ανασφάλειας ενώ το χαμηλό/υψηλό ετήσιο εισόδημα δημιουργεί αντίστοιχα

αρνητικές/θετικές προσδοκίες για τις μελλοντικές απολαβές του. Τα άμεσα-έμμεσα κόστη της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης προβληματίζουν τόσο την οικογένεια όσο και τον ίδιο. Το υψηλό ετήσιο εισόδημα των γονέων του δημιουργεί αισιοδοξία για τις μελλοντικές απαιτήσεις του Πανεπιστημίου είτε και κάποιου Μεταπτυχιακού τμήματος ενώ αντίθετα το χαμηλό εισόδημα προκαλεί ανασφάλεια και πιθανόν παράλληλη με τις σπουδές ημιαπασχόληση.

Στο γράφημα 22 αναλύεται το είδος της εργασίας του πατέρα του συμμετέχοντα. Βάσει των απαντήσεων που δόθηκαν, το 34,52% είπε ότι ο πατέρας του εργάζεται στα πλαίσια πλήρους απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα, το 29,76% ότι είναι αυτοεργοδοτούμενος, το 15,48% ότι εργάζεται σε δημόσιο τομέα με πλήρη απασχόληση, ενώ μόλις το 4,76% ήταν άνεργοι και το 1,19% εργάζεται στα πλαίσια μερικής απασχόλησης σε δημόσιο φορέα.

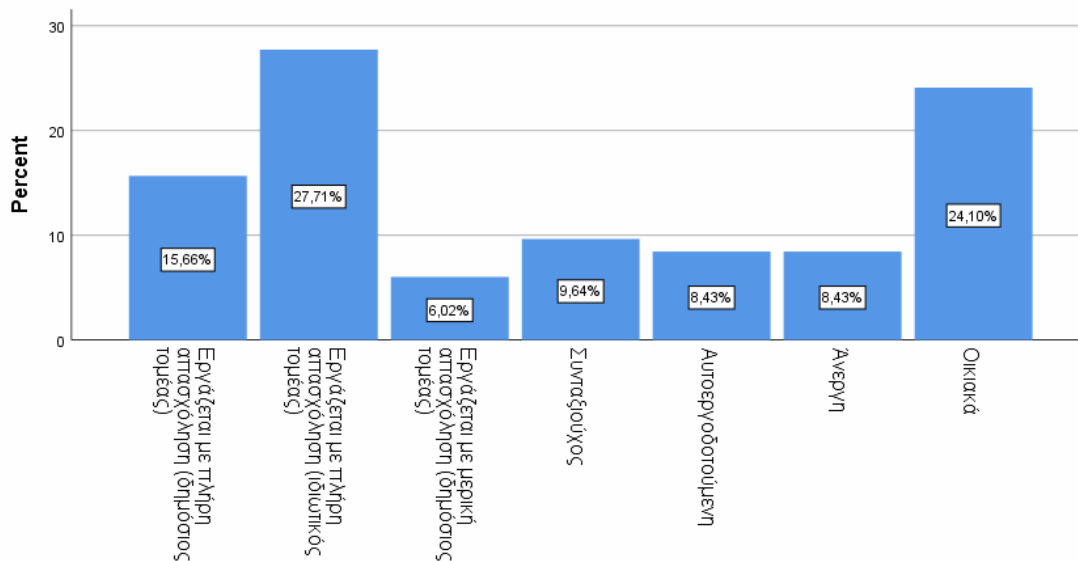
Γράφημα 22

.Βάλτε σε κύκλο αυτό που ισχύει για τον πατέρα σας:

Το γράφημα 23 δείχνει αντίστοιχα το είδος εργασίας της μητέρας του συμμετέχοντα. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα δεδομένα, το 27,71% δήλωσε ότι η μητέρα τους εργάζεται σε ιδιωτικό τομέα με πλήρη απασχόληση, το 24,10% ότι ασχολείται με οικιακά, το 15,66% ότι εργάζεται σε δημόσιο φορέα με πλήρη απασχόληση. Επίσης, με μικρότερα ποσοστά ακολουθούν όσες είναι συνταξιούχοι, με ποσοστό 9,64%, όσες είναι αυτοεργοδοτούμενες με ποσοστό 8,43% και όσες βρίσκονται σε κατάσταση ανεργίας με ποσοστό 8,43%. Τέλος, μόλις το 6,02% εργάζεται με μερική απασχόληση στον δημόσιο τομέα.

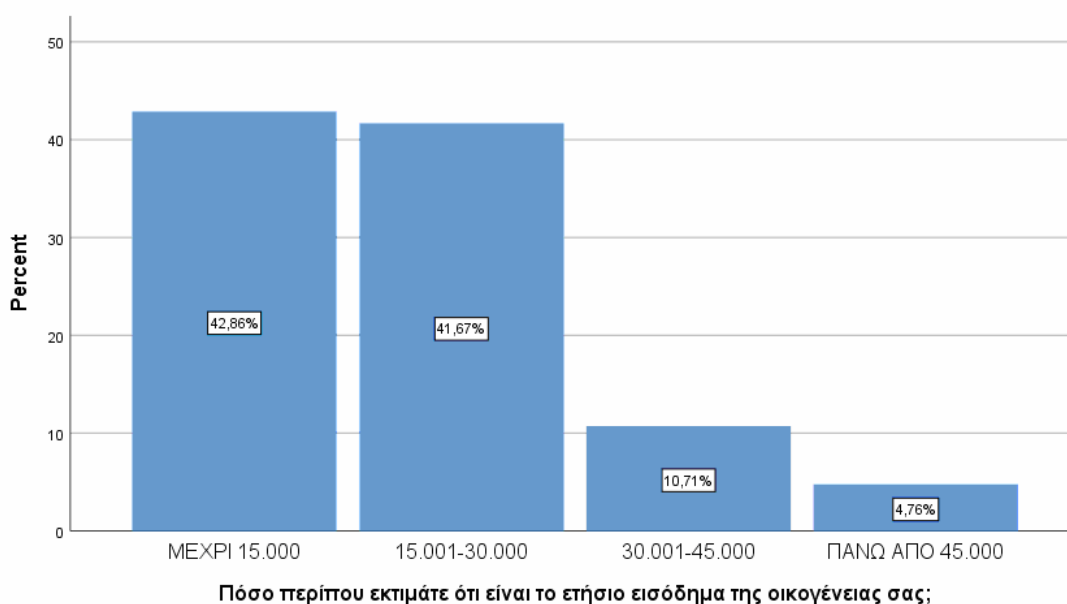
Γράφημα 23

Βάλτε σε κύκλο αυτό που ισχύει για την μητέρα σας:

Στο γράφημα 24 φαίνεται πόσο εκτιμάται ότι είναι το ετήσιο εισόδημα της οικογένειας του εκάστοτε φοιτητή. Τα δεδομένα έδειξαν ότι το 42,86% είχε εισόδημα μέχρι 15.000 ευρώ, το 41,67% είχε 15.0001-30.000 ευρώ, ενώ μόλις το 10,71% είπε ότι το ετήσιο οικογενειακό εισόδημα είναι 30.001-45.000 ευρώ και το 4,76% εκτίμησε ότι το ετήσιο εισόδημα ξεπερνά τις 45.000 ευρώ.

Γράφημα 24

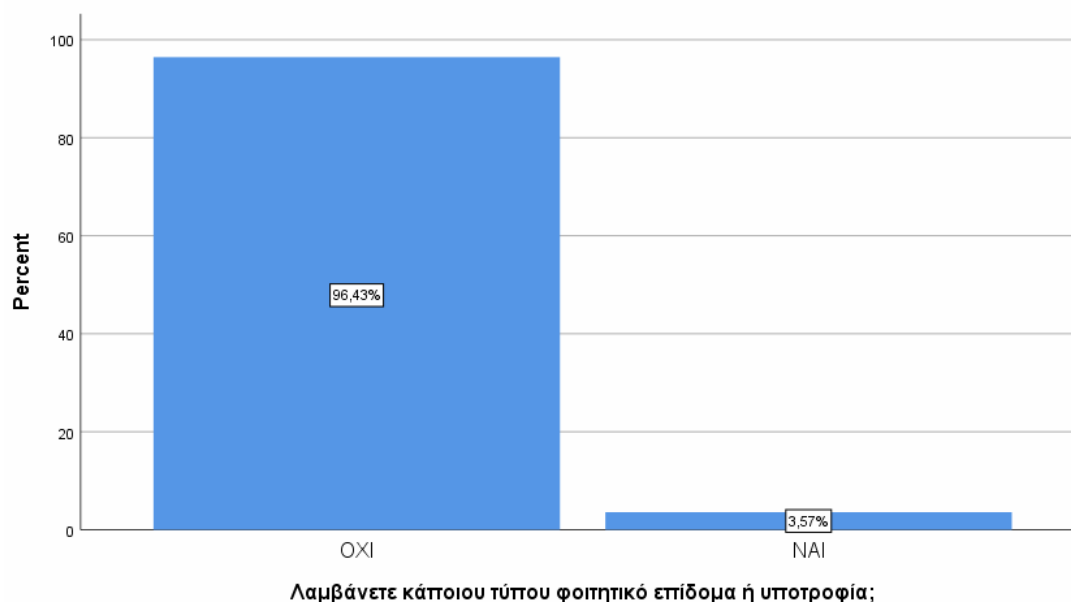

Πόσο περίπου εκτιμάτε ότι είναι το ετήσιο εισόδημα της οικογένειας σας;

Τα φοιτητικά επιδόματα ή και οι υποτροφίες όχι μόνο ανακουφίζουν οικονομικά τους φοιτητές και τις οικογένειές τους αλλά και ενισχύουν τις ελπίδες και προσδοκίες των φοιτητών για την ολοκλήρωση των σπουδών τους, την απόκτηση ενός επιθυμητού τίτλου σπουδών και την ομαλή μετάβαση τους στην αγορά εργασίας.

Το γράφημα 25 αναπαριστά αν οι συμμετέχοντες λαμβάνουν κάποιου τύπου φοιτητικό επίδομα ή υποτροφία. Από τις απαντήσεις τους φάνηκε ότι σχεδόν όλοι (96,43%) απάντησαν αρνητικά, ενώ μόλις το 3,57% είπε ναι.

Γράφημα 25

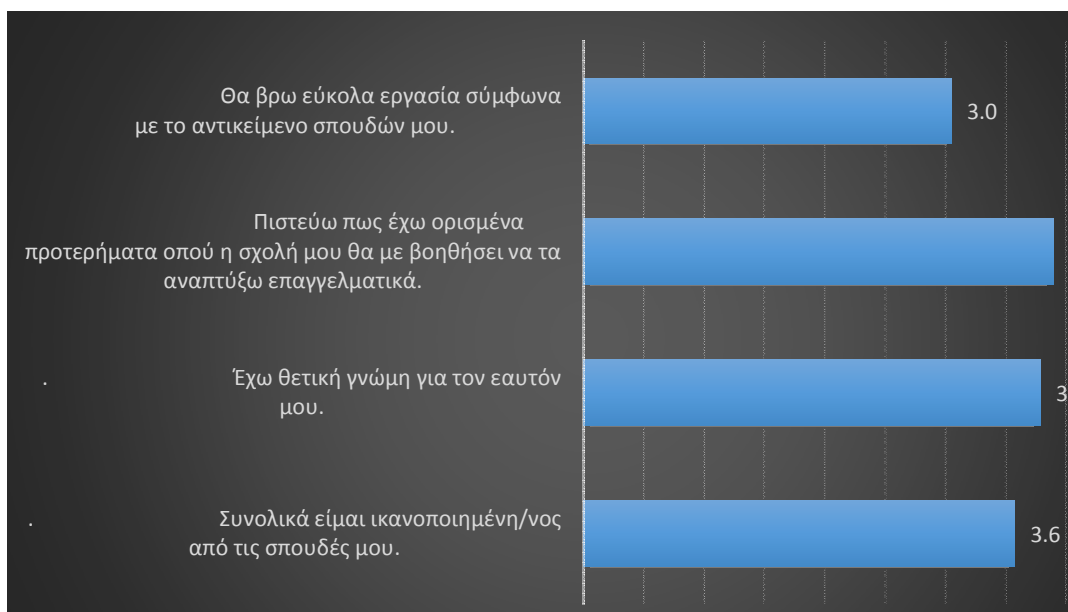

5.2 Προσδοκίες των φοιτητών

Στο παρακάτω γράφημα απεικονίζεται η άποψη των φοιτητών σχετικά με ορισμένα ερωτήματα [οι απαντήσεις καταγράφηκαν σε κλίμακα Likert: Διαφωνώ απόλυτα (1) έως Συμφωνώ απόλυτα (5)]. Οι θέσεις που διερευνώνται καλύπτουν:

την ορθότητα της επιλογής τους ώστε να αναπτυχθούν και να χρησιμοποιηθούν στο μέλλον επαγγελματικά τυχόν προτερήματά τους, την εύρεση επιθυμητής εργασίας σύμφωνα με το αντικείμενο σπουδών τους και τον βαθμό ικανοποίησης τόσο για τις σπουδές του όσο και για την γνώμη που έχουν για τον εαυτό τους. Όλες αυτές οι θέσεις επηρεάζουν τις προσπάθειες τους για την απόκτηση κάποιου πτυχίου αλλά τις προσδοκίες τους για την μετέπειτα επαγγελματική τους πορεία. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, οι φοιτητές πιστεύουν πως έχουν ορισμένα προτερήματα όπου η σχολή θα τους βοηθήσει να τα αναπτύξουν επαγγελματικά, με βαθμό συμφωνίας 3,9. Ακολουθεί η θέση ότι έχουν θετική γνώμη για τον εαυτό τους, με ποσοστό συμφωνίας 3,8 και με βαθμό συμφωνίας 3,6 ακολουθεί η άποψη ότι είναι συνολικά ικανοποιημένοι από τις σπουδές τους. Τέλος, με βαθμό συμφωνίας 3 βρίσκεται η θέση ότι θεωρούν πως θα βρουν εύκολα εργασία σύμφωνα με το αντικείμενο σπουδών τους.

Γράφημα 26

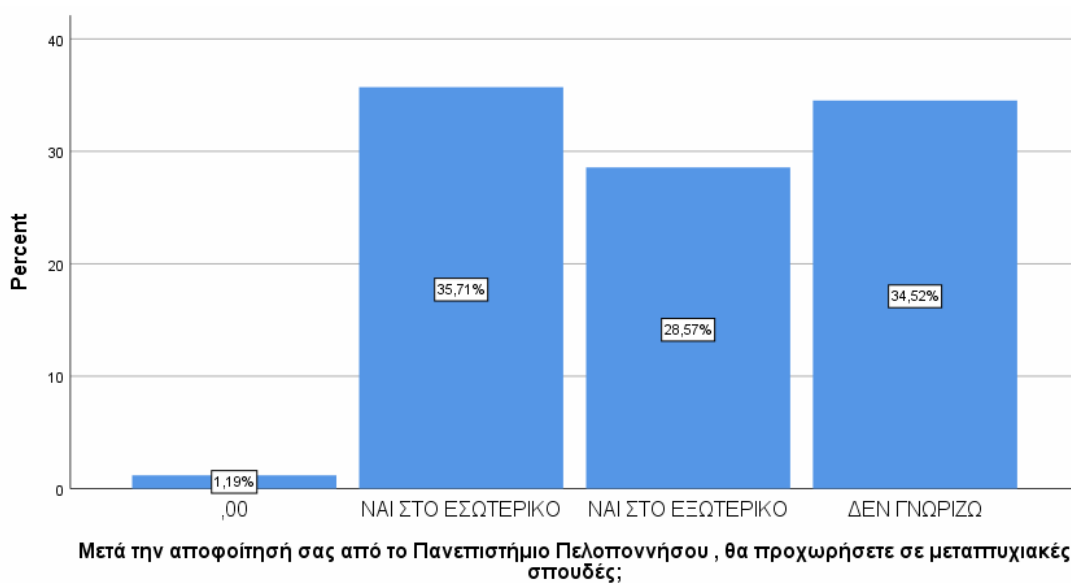

Η συνέχιση των σπουδών για την απόκτηση ενός μεταπτυχιακού τίτλου δεν φανερώνει μόνο την αγάπη προς την επιστήμη και την γνώση αλλά και τις αυξημένες απαιτήσεις των επαγγελμάτων, τον ανταγωνισμό-κούρσα επένδυσης στο ανθρώπινο

κεφάλαιο και γενικά τις αυξημένες προσδοκίες για μελλοντική επαγγελματική εξέλιξη.

Το γράφημα 27 απεικονίζει τις απαντήσεις που έδωσαν οι συμμετέχοντες σχετικά με το αν μετά την αποφοίτησή τους από το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου θα προχωρήσουν σε μεταπτυχιακές σπουδές. Οι φοιτητές απάντησαν, σε ποσοστό 34,52% ότι δεν γνωρίζουν, ενώ μόλις το 35,71% απάντησε θετικά για μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό. Ακολουθούν όσοι απάντησαν ότι σκέφτονται να κάνουν μεταπτυχιακό στο εσωτερικό, με ποσοστό 28,57% και μόλις το 1,19% απάντησε αρνητικά.

Γράφημα 27

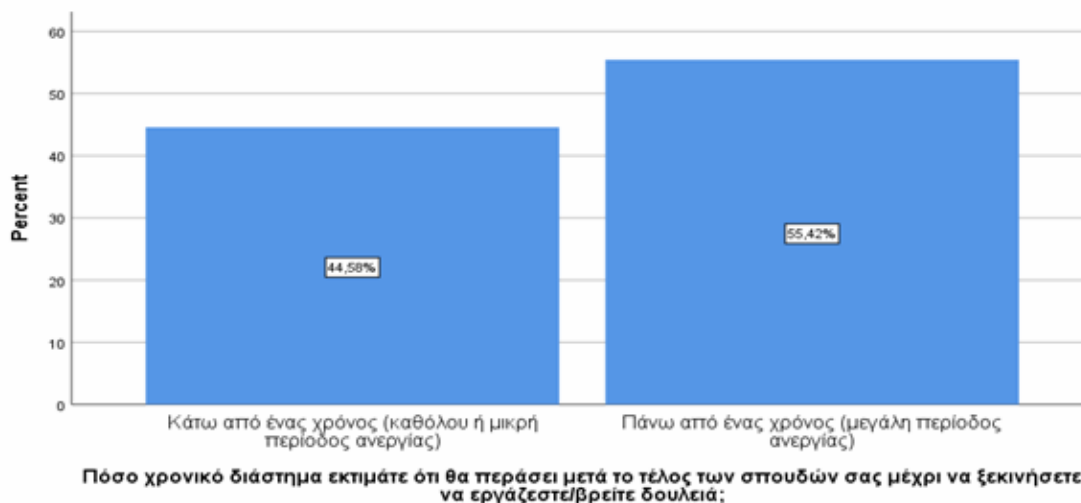

Η ανεργία δεν πλήττει μόνο οικονομικά τις οικογένειες. Προκαλεί συναισθήματα αβεβαιότητας και ματαιοπονίας στην πληθυσμιακή ομάδα των φοιτητών που σε αυτή την έρευνα εξετάζουμε. Οι προσδοκίες τους για το επαγγελματικό τους μέλλον και κατ' επέκταση οι προσπάθειές τους στην πτυχιακή είτε μεταπτυχιακή εκπαίδευση επηρεάζονται αρνητικά.

Στο γράφημα 28 δίνονται πληροφορίες σχετικά με το χρονικό διάστημα που πιστεύουν οι συμμετέχοντες ότι θα περάσει μετά το τέλος των σπουδών τους, ώστε να ξεκινήσουν να εργάζονται. Από τις απαντήσεις που δόθηκαν φαίνεται ότι το 55,42% πιστεύει ότι θα χρειαστεί παραπάνω από ένας χρόνος μέχρι να βρουν δουλειά και το 44,58% θεωρεί ότι σε λιγότερο από ένα χρόνο θα εργάζεται.

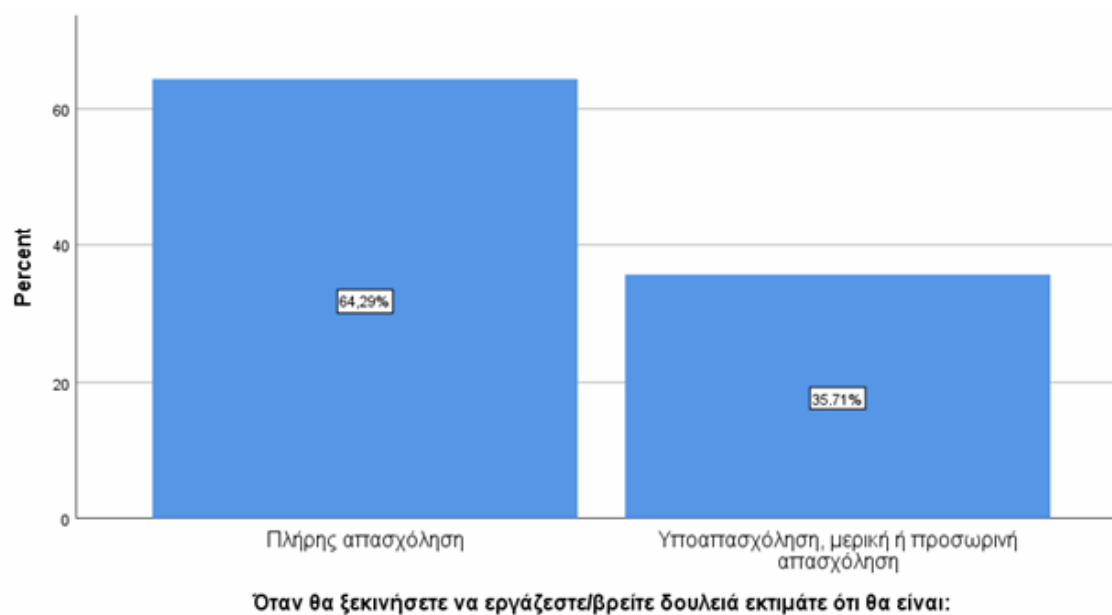
Γράφημα 28

Η πλήρης απασχόληση είναι η ελπίδα και ο στόχος σχεδόν όλων των ανθρώπων πόσο μάλλον της ευαίσθητης πληθυσμιακής ομάδας των νεαρών ατόμων που είναι οι φοιτητές που διακατέχονται από συναισθήματα ανασφάλειας για το μέλλον λόγω της απειρίας τους και της οικονομικής κρίσης σε όλα σχεδόν τα επαγγέλματα. Μία σημαντική προσδοκία τους είναι η σύντομη απόκτηση εργασίας με πλήρες ωράριο.

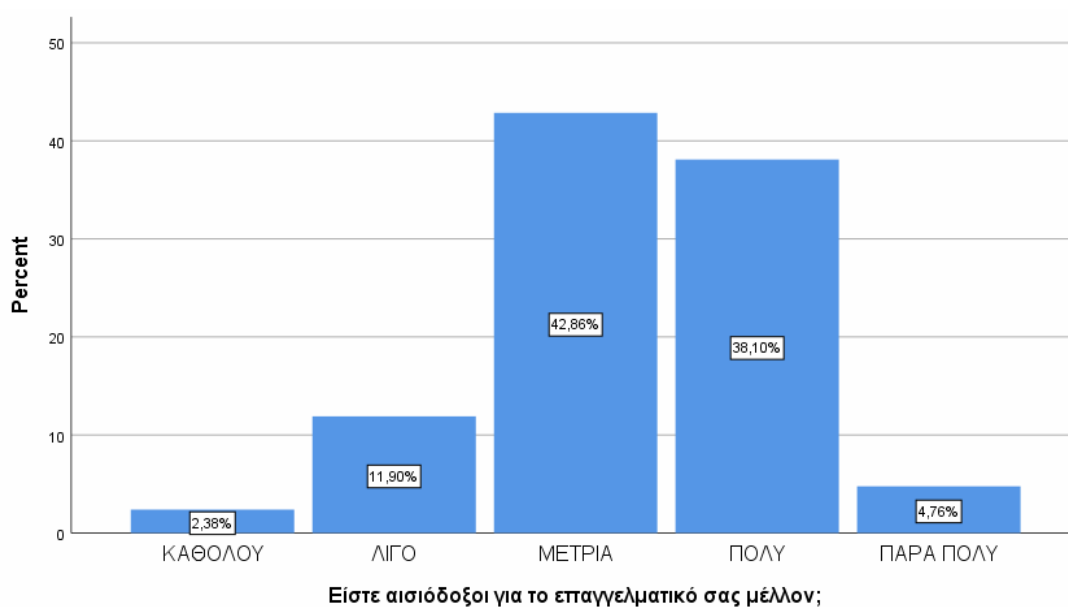
Στο παρακάτω γράφημα γίνεται αναφορά στο είδος της εργασίας που θα βρουν. Πιο συγκεκριμένα, η πλειοψηφία απάντησε ότι θα πρόκειται για δουλειά πλήρους απασχόλησης (περίπου 65%), ενώ το 35,7% πιστεύει ότι θα βρει υποαπασχόληση, μερική ή προσωρινή απασχόληση.

Γράφημα 29

Ο βαθμός αισιοδοξίας των φοιτητών για το επαγγελματικό τους μέλλον δεν αντικατροπτίζει μόνο την εικόνα της αγοράς εργασίας αλλά επιπλέον αποτελεί την κινητήρια δύναμη για την ολοκλήρωση των σπουδών τους ή ακόμα καλύτερα για τη συνέχιση των σπουδών τους και την απόκτηση ενός επιπλέον μεταπτυχιακού τίτλου. Στο γράφημα 30 γίνεται αναφορά σχετικά με τον βαθμό αισιοδοξίας των φοιτητών για το επαγγελματικό τους μέλλον. Η πλειοψηφία, με ποσοστό 42,86% απάντησε μέτρια, ενώ με μικρή διαφορά με ποσοστό 38,10% είπε πως είναι πολύ αισιόδοξοι. Ακολουθούν όσοι δήλωσαν ότι είναι λίγο αισιόδοξοι, με ποσοστό 11,90%, όσοι είπαν πως είναι πάρα πολύ με ποσοστό 4,76% και μόλις το 2,38% είπε πως δεν είναι καθόλου αισιόδοξοι για το επαγγελματικό τους μέλλον.

Γράφημα 30

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη των φοιτητών για τις μεταβολές των μηνιαίων απολαβών τους σε χρονικό διάστημα 20 ετών από την έναρξη της εργασίας τους με ενδιάμεσο σταθμό τα τέσσερα έτη από την έναρξη της επαγγελματικής τους καριέρας. Ο σχετικός πίνακας 1 που ακολουθεί μας δίνει την δυνατότητα εξαγωγής σημαντικών αριθμητικών συμπερασμάτων για την έρευνά μας σχετικά με τις προσδοκίες των φοιτητών για τις μελλοντικές απολαβές τους. Ενδιαφέρον επίσης υπάρχει στην ανισότητα των απόψεων-προσδοκιών για τις μελλοντικές μηνιαίες απολαβές τους μεταξύ αντρών και γυναικών στην έναρξη, μετά από τέσσερα χρόνια και μετά από είκοσι χρόνια εργασίας. Τα δεδομένα αυτής της έρευνας βρίσκονται στον πίνακα 2 που ακολουθεί.

Πίνακας 1: Ελάχιστος, μέγιστος, διάμεσος και μέσος προσδοκώμενος μισθός φοιτητών

	N	Ελάχιστος Μισθός	Μέγιστος Μισθος	Διάμεσος Μισθός	Μέσος Μισθός	Τυπική απόκλιση
Ποσό που περιμένετε να κερδίζετε το μήνα (μεικτά), όταν θα αρχίσετε δουλειά:	84	250	1600		744.45	253.329
Ποσό που περιμένετε να κερδίζετε το μήνα (μεικτά), μετά από 4 χρόνια δουλειάς:	81	500	3000		1051.60	395.564
Ποσό που περιμένετε να κερδίζετε το μήνα(μεικτά), μετά από 20 χρόνια δουλειάς:	81	700	6000		1508.40	929.971

Πίνακας 2: Διαφορές στους προσδοκώμενους μισθούς ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες

Φύλο		Ποσό που περιμένετε να κερδίζετε το μήνα(μεικτά), όταν θα αρχίσετε δουλειά:	Ποσό που περιμένετε να κερδίζετε το μήνα(μεικτά), μετά από 4 χρόνια δουλειάς:	Ποσό που περιμένετε να κερδίζετε το μήνα(μεικτά), μετά από 20 χρόνια δουλειάς:
Ανδρας	Διάμεσος	800	1000	1500
	Μέσος όρος	884.35	1190.63	1832.35
	N	17	16	17
	Τυπική Απόκλιση	262.773	442.048	1311.838
Γυναίκα	Διάμεσος	700	900	1200
	Μέσος όρος	708.96	1017.38	1422.34
	N	67	65	64
	Τυπική Απόκλιση	240.096	379.170	790.770
	Μέση διαφορά ανάμεσα στα φύλα	176	173	521
	Μέση διαφορά ως ποσοστό του συνολικού μέσου όρου	23.6%	16.4%	34.5%
Total	Μέσος όρος	744.45	1051.60	1508.40
	N	84	81	81
	Τυπική Απόκλιση	253.329	395.564	929.971

Σημείωση: Οι διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα ελέγχθηκαν με το Mann-Whitney U test και βρέθηκαν στατιστικά σημαντικά διαφορές σε επίπεδο σημαντικότητας 0.05 μόνο όσον αφορά τους αρχικούς προσδοκώμενους μισθούς.

Συμπεράσματα και ιδέες για μελλοντική έρευνα

Η χρηματοπιστωτική κρίση των τελευταίων χρόνων είχε σημαντικό αντίκτυπο στην αγορά εργασίας της Ελλάδας με άμεσο επακόλουθο στην απασχόληση των απόφοιτων των Α.Ε.Ι. Περίπου το 25% του Ελληνικού πληθυσμού την χρονική περίοδο 2009-2013 υπέστη το καθεστώς της ανεργίας (Γράφημα 1), ενώ παρόμοιο ποσοστό των νέων για την ηλικιακή ομάδα έως 24 χρόνων βρήκε οικονομική ανακούφιση στη μερική ή στη προσωρινή απασχόληση (Γραφήματα 2 και 3).

Πριν την έναρξη της οικονομικής κρίσης, για τη μερίδα των νέων της Ελλάδας ηλικίας 15 έως 34 χρόνων που είτε στάθηκαν τυχεροί είτε εκτιμήθηκαν τα προσόντα τους ώστε να βρουν την πρώτη τους «σημαντική» δουλειά, απαιτήθηκε χρόνος 13 μηνών, περίπου ο διπλάσιος από τον μέσο όρο των 27 μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Livanos 2010). Αντίστοιχη μελέτη από το Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού, το 2017, παρουσιάζει το 31% των νέων στην Ελλάδα να βρίσκει την πρώτη σημαντική δουλειά μετά από τέσσερα χρόνια.

Η χρηματοπιστωτική κρίση όπως ήταν αναμενόμενο επηρέασε εκτός των άλλων και την διαθέσιμη χρηματοδότηση προς τα Α.Ε.Ι. τόσο τα εγχώρια όσο και τα διεθνή, με την Ελλάδα να διαθέτει δείκτες κυβερνητικών δαπανών για τη εκπαίδευση κάτω του μέσου όρου των 27 μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Γράφημα 4). Αυτή η μείωση των δαπανών προς την εκπαίδευση είχε σαν αρνητικό επακόλουθο να προκαλέσει τόσο προβλήματα λειτουργικότητας των Α.Ε.Ι. όσο και να επηρεάσει την ποιότητα των παρεχόμενων σπουδών από αυτά. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον υποβάθμισης των Α.Ε.Ι. είναι αναμενόμενο οι προσδοκίες των ατόμων από το πτυχίο τους, μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους, να μεταβάλλονται και να προσαρμόζονται στην οικονομικοκοινωνική πραγματικότητα.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι στην Ελλάδα, παρά την υποβάθμιση των κυβερνητικών δαπανών για την εκπαίδευση, το ποσοστό εγκατάλειψης της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, το 2019, είναι περίπου κατά 9 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο σε σχέση με το μέσο όρο της Ε.Ε. καθώς επίσης το 2018 ο αντίστοιχος δείκτης ολοκλήρωσης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι κατά 5 σχεδόν ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερος από τον μέσο όρο της Ε.Ε. (Γραφήματα 5 και 6). Αυτά τα στοιχεία φανερώνουν πόσο σημαντικό γεγονός, για την μελλοντική επαγγελματική αποκατάσταση των φοιτητών, είναι η απόκτηση ενός πτυχίου ανώτατης σχολής.

Η «οικονομία της γνώσης» και η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο είναι εμφανής τάση στην χώρα μας. Η Ελλάδα λόγω του μικρού της μεγέθους ως οικονομία, παρουσιάζει ορισμένες ιδιαιτερότητες, καθιστώντας το ανθρώπινο δυναμικό της ως το πλέον σημαντικό παράγοντα στην παραγωγή και στη οικονομική ανάπτυξή της. Το γεγονός αυτό εξηγεί τον μεγάλο αριθμό φοιτητών και αποφοίτων που διαθέτουμε. Εξηγεί επίσης και την επιθυμία για συνέχιση της εκπαίδευσής τους στην Ελλάδα είτε στο εξωτερικό ώστε να αποκτήσουν ένα μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών. Στο δείγμα των φοιτητών που εξετάσαμε διαπιστώσαμε ότι το 36% περίπου των ερωτηθέντων φοιτητών επιθυμεί περαιτέρω σπουδές στο εσωτερικό ενώ περίπου το 28% αυτών επιθυμεί επιπλέον σπουδές στο εξωτερικό, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό 34% περίπου δεν είχε οριστική άποψη τη χρονική στιγμή που ερωτήθηκαν (Γράφημα 27). Οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στη Ελλάδα σχετικά με τις προσδοκίες των φοιτητών για τις μελλοντικές απολαβές τους και τις προοπτικές απασχόλησής στην αγορά εργασίας είναι ελάχιστες και μικρές σε έκταση. Παρουσιάζουν όλες την έντονη επιθυμία των φοιτητών για ολοκλήρωση των προσόντων τους που αφορούν στην αγορά εργασίας καθώς και για συνέχιση της εκπαίδευσής τους σε ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών.

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση που παρουσιάσαμε αναφέρει σχετικές έρευνες στον διεθνή χώρο, τα αποτελέσματα των οποίων ερευνών προσδιορίζουν τους παράγοντες που επηρεάζουν τις προσδοκίες των φοιτητών για την μελλοντική επαγγελματική τους εξέλιξη. Συγκεκριμένα:

Οι φοιτητές που προέρχονται από υψηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα προσδοκούν υψηλότερες οικονομικές απολαβές σε αντίθεση με εκείνους τους φοιτητές που προέρχονται από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Οι μεν πρώτοι λειτουργούν με την οικονομική, κοινωνική στήριξη των γονέων τους οι δε δεύτεροι αντιμετωπίζουν αρκετές φορές την έλλειψη οικονομικής στήριξης και την ανάγκη εύρεσης παράλληλης εργασίας.

Το υψηλό μορφωτικό επίπεδο των γονέων επίσης θεωρείται ότι επηρεάζει τις προσδοκίες των φοιτητών καθώς οι πληροφορίες, που λαμβάνουν από τους πτυχιούχους γονείς τους σχετικά με τα προσδοκώμενα εισοδήματά τους, είναι καλύτερης ποιότητας και αρκετές φορές μπορούν να βασίζονται στα προσωπικά δίκτυα των γονιών τους για την εύρεση εργασίας μετά την αποφοίτησή τους.

Οι γυναίκες φοιτήτριες έχουν χαμηλότερες επαγγελματικές προσδοκίες έναντι των αντρών φοιτητών λόγω των ευθυνών που συνεπάγεται ο μελλοντικός τους ρόλος ως μητέρες.

Σχετικά με ευρήματα από την έρευνά μας διαπιστώσαμε ότι το 38% των ερωτηθέντων φοιτητών είχε μέσο όρο βαθμολογίας 7 έως και 8, διαπίστωση που φανερώνει ότι μεγάλο κομμάτι σπουδαστών στην ανώτατη εκπαίδευση αντιμετωπίζει τις σπουδές τους με σοβαρότητα και επιμέλεια. Διαπιστώσαμε επίσης ότι το 73,5% από τους ερωτηθέντες ζουν σε πόλη, με ότι ευκολίες συνεπάγεται για τις σπουδές τους. Επιπλέον το δείγμα των ερωτηθέντων φοιτητών μας είναι σε γενικές γραμμές αισιόδοξο για το επαγγελματικό τους μέλλον με ποσοστά 43% και 38% στο «μέτρια» και στο «πολύ» αντίστοιχα.

Εν κατακλείδι η έρευνα που πραγματοποιήσαμε για τις προσδοκίες των φοιτητών από το πτυχίο της τριτοβάθμιας ή της μετατριτοβάθμιας εκπαίδευσή τους, παρέχει σημαντικά στοιχεία συμπεριλαμβανομένου και των χαρακτηριστικών των φοιτητών, οικονομικών και κοινωνικών. Υπήρξαν κάποιοι περιορισμοί στην πραγματοποίηση της έρευνας κυρίως με το δείγμα που επιλέχθηκε. Το δείγμα αυτό αποτελεί «δείγμα ευκολίας» λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που προκάλεσε η πανδημία του covid-19, ώστε να μην το καθιστά αντιπροσωπευτικό για τον πληθυσμό. Αν υπήρχε η δυνατότητα χωρίς σημαντικό περιορισμό στον χρόνο, με πιο στοχευμένη επιλογή των ερωτηθέντων ατόμων, με συνδυασμό ερωτηματολογίου και συνέντευξης θα δινόταν η προοπτική μιας πιο ολοκληρωμένης διερεύνησης των προσδοκιών των φοιτητών. Το θέμα των προσδοκιών των φοιτητών για τις μελλοντικές απολαβές και για την μελλοντική απασχόληση τους δεν έχει διερευνηθεί στην Ελλάδα. Ως εκ τούτου, η παρούσα μελέτη έχει πιλοτικό και διερευνητικό χαρακτήρα. Είναι σημαντικό να διεξαχθούν παρόμοιες μελέτες με μεγαλύτερα και αντιπροσωπευτικά δείγματα που θα επιτρέψουν την εξαγωγή περισσότερων και γενικεύσιμων συμπερασμάτων. Αρκετά ενδιαφέρον, θα ήταν, να πραγματοποιηθούν τέτοιες έρευνες σε μαθητές των τελευταίων τάξεων ώστε να διερευνηθούν οι προσδοκίες που διαμορφώνουν όχι μόνο για τη συνέχιση των σπουδών τους αλλά και για τη μετάβασή τους στην αγορά εργασίας. Η συγκεκριμένη μελέτη θα μπορούσε να συνεχιστεί σε επόμενο στάδιο από όλα τα τμήματα του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, να συνδυαστεί με παρόμοιες μελέτες που τυχόν πραγματοποιηθούν στα υπόλοιπα

ανώτατα και ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας μας και να αποτυπωθούν οι ομοιότητες και διαφορές που παρουσιάζονται.

Βιβλιογραφία

Διεθνής Βιβλιογραφία:

- Abbiati, G., Barone, C.,(2015). Is university education worth the investment? The expectations of upper secondary school seniors and the role of family background. Research Institute for the Evaluation of Public Policies. Available at [FBK-IRVAPP-Working-Paper-No.-2015-13.pdf](#)
- Aliaga, A. O. (2001) Human capital, HRD and the knowledge organization. Academy of Human Resource Development 2001: Conference Proceedings, Baton Rouge, LA: AHRD, 427 – 34.
- Andonova, M., & Mojsoska-Blazevski, N. (2015). Factors Influencing the Earnings Expectations among Macedonian Students: A Comparative Perspective with the EU Students. *Croatian Economic Survey*, 17(1), 71-110.
- Bachan, R. (2014). Students' expectations of debt in UK higher education. *Studies in Higher Education*, 39(5), 848-873.
- Becker, G. S. (1993). Nobel lecture: The economic way of looking at behavior. *Journal of political economy*, 385-409.
- Betts, J. R., (1995). What do students know about wages? Evidence from a survey of undergraduates. *Journal of Human Resources* 36, 27-56.
- Blau, F. D., Ferber, M. A.,(1990). Career plans and expectations of young women and men: The earnings gap and labor force participation. Nber Working Papers Series, 3445, Available at [\(PDF\) Career Plans and Expectations of Young Women and Men: The Earnings Gap and Labor Force Participation \(researchgate.net\)](#)
- Brunello, G., Lucifora, C., & Winter-Ebmer, R. (2001). The wage expectations of European college students. IZA Discussion Paper no.299.
- Brunello, G., Lucifora, C., & Winter-Ebmer, R. (2004). The wage expectations of European business and economics students. *Journal of Human Resources*, 39(4), 1116-1142.
- Calcagno, A. (2012): Can Austerity Work? *Review of Keynesian Economics*, 1 (1), 24–36.
- Carvajal, M. J., Bendana, D., Bozorgmanesh, A., Castillo, M. A., Pourmasiha, K., Rao, P. & Torres, J. A. (2000). Inter-gender differentials between college students' earnings expectations and the experience of recent graduates. *Economics of Education Review* 19, 229-243.

- Cholezas, I., Mitrakos, T. and Tsakloglou, P. (2010), “Determinants of youth unemployment in Greece, with emphasis on tertiary education graduates”, *Economic Bulletin of the Bank of Greece* 33, 2010, pp. 23-68.
- Costa, C., Carvalho, I., Caçador, S., & Breda, Z. (2012). Future higher education in tourism studies and the labor market: Gender perspectives on expectations and experiences. *Journal of teaching in travel & tourism*, 12(1), 70-90.
- Creswell, J.W. (2011). *Εκπαιδευτική έρευνα: Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας*. (μτφρ. Ν. Κουβαράκου). Αθήνα, Ελλάδα: Έλλην
- Deirdre Hughes & Tibor Bors Borbély-Pecze (2012). Ανεργία των νέων: Μια κρίση ανάμεσά μας. Ο ρόλος των πολιτικών της Δια Βίου Συμβουλευτικής και του Επαγγελματικού Προσανατολισμού για την αντιμετώπιση της προσφοράς και ζήτησης εργασίας. The European Lifelong Guidance Policy Network.
- Delaney, L., Harmon, C., & Redmond, C. (2011). Parental education, grade attainment and earnings expectations among university students. *Economics of Education Review*, 30(6), 1136-1152
- Delaney, L., Harmon, C. & Redmond, C., (2011). Parental Education grade attainment and earnings expectations among university students. IZA Discussion Paper no. 5646, Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn.
- Drydakis, N. (2015): The Effect of Unemployment on Self-reported Health and Mental Health in Greece from 2008 to 2013: A Longitudinal Study Before and During the Financial Crisis. *Social Science and Medicine*, 128, 43–51
- European Commission (2014). The Erasmus Impact Study. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014.
- Frangakis, M. (2015): Public Debt Crisis, Austerity and Deflation: The Case of Greece. *Review of Keynesian Economics*, 3 (3), 295–331.
- Giannitsis, T., and S. Zografakis (2015): Greece: Solidarity and Adjustment in Times of Crisis, Study No. 38. Dusseldorf, German: IMK, Macroeconomic Policy Institute of the Hands-Boeckler-Fooundations.
- Headar, M. M., Elaref, N., & Yacout, O. M., (2013). Antecedents and consequences of student satisfaction with e-learning: The case of private universities in Egypt. *Journal of Marketing for Higher Education*, 23(2), 226-257.

- Heins, M., Hendricks, J., & Martindale, L. (1982). The importance of extra-family support on career choices of women.
- Hung, F., Chung, Y. & Ho, E. S. (2000). Is university education worth the investment? The choice of senior secondary students in Shenzhen, China. *Higher Education* 39, 455-467.
- Jensen, R. (2012). The (perceived) returns to education and the demand for schooling. *Quarterly Journal of Economics*, 125: 515-548.
- Jerrim, J., (2012). Wage expectations of U.K. students: How Do They Vary and are they Realistic? Available at ResearchGate
[file:///C:/Users/stell/Downloads/Wage_Expectations_of_UK_Students_How_Do_They_Vary_%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/stell/Downloads/Wage_Expectations_of_UK_Students_How_Do_They_Vary_%20(1).pdf)
- Karamessini, M. (2010). Transition strategies and labour market integration of Greek university graduates.
- Livanos, I. (2010). The relationship between higher education and labour market in Greece: the weakest link?. *Higher Education*, 60(5), 473-489
- Matsaganis. M. (2013): *The Greek Crisis: Social Impact and Policy Responses*. Friedrich Ebert Stiftung, Berlin.
- McMahon, W.W., (1979). Women's Expected Earnings and their investment in higher education. *Journal of Human Resources*. Available at ResearchGate
<file:///C:/Users/stell/Downloads/WomensExpectedEarningsandTheirInvestmentinHigherEducation.pdf>
- Menon, M. E. (2014). Investigating students' expectations of the economic returns to higher education. In M. E. Menon et al. (eds.), *Using Data to Improve Higher Education*, 149–163. SensePublishers-Rotterdam, The Netherlands 2014.
- Menon, M. E., Pashourtidou, N., Polycarpou, A., & Pashardes, P. (2012). Students' expectations about earnings and employment and the experience of recent university graduates: Evidence from Cyprus. *International Journal of Educational Development*, 32(6), 805-813.
- Menon, M.E., Andreou, S. N. & Marakjis, E. (2020). The expectations of prospective students regarding the economic returns to higher education: Evidence from Cyprus. *Cyprus Economic Policy Review*, 1, 41-56.
- Parahoo, S. K., Harvey, H. L., & Tamim, R. M., (2013). Factors influencing student satisfaction in universities in the Gulf region: Does gender of students matter? *Journal of Marketing for Higher Education*, 23, 135–154.

- Pouliakas, K. (2014), "A Balancing Act at Times of Austerity: Matching the Supply and Demand for Skills in the Greek Labour Market", IZA DP No. 7915, January.
- Rouse, C. E., (2004). Low income students and college attendance: An exploration of income expectations. *Social Science Quarterly*, 85, 1299-1317.
- Routon, W., & Walker, J. (2016). Going Greek: Academics, personal change, and life after college. *Change: The Magazine of Higher Learning*, 48(1), 60-66.
- Sander, P., Stevenson, K., King, M., & Coates, D., (2000). University students' expectations of teaching. *Studies in Higher Education*, 25, 309–323.
- Schoon, I. & Silberstein, R.K. (2009). Conceptualising school-to-work transitions in context. In Schoon and Silberstein (eds.), *Transitions to Work – Globalization, Individualization and Patterns of Delivery*. Cambridge: Cambridge University Press
- Schultz, T. (1972). Investment in Human Capital. *American Economic Review*, 51, 1-17.
- Sloane, Peter J. and Williams, H. (2000): "Job Satisfaction, Comparison Earnings, and Gender", *Labour*, vol. 14 (3), pp. 473-502.
- Smith, H. L. & Powell, B. (1990). Great expectations: Variations in income expectations among college seniors. *Sociology of Education*, 63, 194-207.
- Smith, H. L., & Powell, B. (1990). Great expectations: Variations in income expectations among college seniors. *Sociology of Education*, 194-207.
- Stevenson, K., & Sander, P., (1998). How do open university students expect to be taught at tutorials? *Open Learning: The Journal of Open and Distance Learning*, 13, 42–46.
- Stockhammer, E. (2012): Euro-Keynesianism? The Financial Crisis in Europe. *Radical Philosophy*, 175, September/October, 2–10
- Sukamolson, S. (2007). *Fundamentals of quantitative research*: Bangkok, Thailand: EJTR.
- Wardley, L. J., Bélanger, C. H., & Leonard, V. M., (2013). Institutional commitment of traditional and non-traditional-aged students: A potential brand measurement?. *Journal of Marketing for Higher Education*, 23, 90–112.
- Webbink, D., & Hartog, J. (2004). Can students predict starting salaries? Yes!. *Economics of Education Review*, 23, 103–113
- Wellington, J. (2000). *Educational Research. Contemporary Issues and Practical Approaches*. London: Continuum.

Williams, G., & Gordon, A. (1981). Perceived earnings functions and ex ante rates of return to post compulsory education in England. *Higher Education*, 10(2), 199-227.

Wolter, S. C. (2000). Wage expectations: a comparison of Swiss and US students. *Kyklos*, 53(1), 51-69.

Ελληνική Βιβλιογραφία:

Γεωργαντά, Ζ., Ε. Κανδηλώρου και Α. Λειβαδά (2008), “Η έλλειψη δεξιοτήτων μάθησης αποτελεί τροχοπέδη στην πανεπιστημιακή γνώση”, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Στατιστικής, Technical Report 236.

Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού (2017). *Εργασία και Απασχόληση στην Ελλάδα. Ετήσια Έκθεση*, Αθήνα, 2017.

IOBE (2018). *Εκπαίδευση και αγορά εργασίας στην Ελλάδα: Επιπτώσεις της κρίσης και προκλήσεις*.

Καραμερσίνη, Μ. (2008). *Η Απορρόφηση των Αποφοίτων των Πανεπιστημίων στην Αγορά Εργασίας*. ΑΘΗΝΑ: ΔΙΟΝΙΚΟΣ

Κουτελέκος, Ι., & Χαλιάσος, Ν. (2014). Προσδοκίες. *Το Βήμα του Ασκληπιού*, 13(2), 134-143.

Μπασέτας, Κ. (2010). *Οι προσδοκίες των δασκάλων και οι επιδράσεις τους στους μαθητές*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.

Μένον, Μ. Η., Πασιουρτίδου, Ν., Πολυκάρπου, Α. & Σωκράτους, Μ. (2007). Προσδοκίες φοιτητών για απασχόληση και μισθό στην Κύπρο. *Δοκίμια Οικονομικής Πολιτικής*, αρ. 09-07.

Πανταζής Χ., (2010). *Λαϊκή Παιδεία και οικονομική ανάπτυξη: η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929*. Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Φραγκουδάκη, Α. (1985). *Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*-Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Διαδικτυακοί τόποι

(Σεβρής, 2013:205) website, https://elftheroiellines.blogspot.com/2013/09/blog-post_3177.html <https://ardin-rixi.gr/archives/14227>

(Λακασάς, 2008) website, <https://www.kathimerini.gr/society/315716/elliniko-i-xeno-panepistimio-gia-ta-paidia-mas/>

Erasmus website, http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/index_en.htm

<https://www.iky.gr/el/erasmusplus-vivliothiki/item/1789-deltio-tipou-gia-to-erasmus>

(European Commission, 2014), website, <https://www.iky.gr/el/erasmusplus-vivliothiki/item/1789-deltio-tipou-gia-to-erasmus>

https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/resources/documents/erasmus-impact-study_en

[https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Unemployment)

[explained/index.php?title=Glossary:Unemployment](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Unemployment)